

HATAY İLİNE BAĞLI İLÇE MERKEZLERİNDE YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ MİNBERLERİ

Mustafa Kaya*

Öz

Minber, Erken İslam devrinde Hz. Muhammed'in hutbe verirken yaslandığı basit bir asa ve Müslümanların ona hediye ettiği üç basamaklı kürsü niteliğindeki, Emevi Dönemi'nde caminin hem simgesel hem de saltanat alametlerini temsil eden den unsurlardan biri haline gelmiştir. Bu litürjik eleman, sonraki süreçte Türk-İslam camilerinde ait olduğu dönem ve bölgelerin; tasarım, estetik ve üslup özelliklerine bağlı olarak çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Araştırmanın konusu, *Hatay İline Bağlı İlçe Merkezlerinde Yer Alan Osmanlı Dönemi Minberleri*'dir. Araştırma, Hatay ilçelerinde bulunan geleneksel cami minberleri ile sınırlıdır. İçerikte, sanat tarihi disiplini çerçevesinde Hatay İl'ine bağlı ilçe merkezlerinde, Osmanlı dönemine ait 12 minber; plan, mimari, süsleme ve malzeme-teknik özellikleri açısından ele alınmıştır. Minberler, ekseri usta ve inşa kitabesi (2 minber hariç) olmamakla birlikte, 16.-20. yüzyıl arasına tarihlenen camilere aittir. Eserler arasında, en büyük boyutlu minber yaklaşık 0.88 x 3.81 x 5.93 m ile Şeyh Ali Camii'ne ait iken, en küçük boyutlu minber de, 0.70 x 2.79 x 3.91 m ile Yayladağı Kasım Bey Camii'ne aittir. 12 minberden; 5'inde taş, 6'sında mermer ve 2'sinde ahşap malzeme kullanılmıştır. Minberler, birkaç örnek dışında süsleme açısından oldukça sadedir. Güney etkisindeki minberler tasarım, süsleme ve tipolojik açıdan Osmanlı minber üslubunu yansıtmaktadır. Minberler, üslup açısından komşu sanat çevresi; Adana, Kilis,

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Mersin/Türkiye, mustafakaya@mersin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3340-5253.

Gaziantep ve Suriye'deki Osmanlı minberleri ile yakın benzerlik göstermektedir. Bunun ile birlikte, 06.02.2023 Hatay depremi nedeniyle Hatay merkez ilçesi Antakya'daki kültür varlıklarının önemli bir kısmı depremde zarar görmüş veya yıkılmıştır. Bu doğrultuda, makalede, ayrıca cami minberlerinin deprem öncesi ve deprem sonrası durumları da belgelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk ve İslam Sanatları, Osmanlı, Hatay, Minber, Süsleme, Teknik, Malzeme

Ottoman Pulpits Located in the District Centers of Hatay Province

Abstract

The minbar (pulpit), which in the Early Islamic period consisted of a simple staff on which Prophet Muhammad leaned while delivering sermons and a three-stepped platform presented to him by Muslims, evolved during the Umayyad period into one of the principal architectural elements of the mosque, symbolizing both religious authority and sovereign power. In subsequent periods, this liturgical component underwent various transformations in Turkish-Islamic mosques, reflecting the design, aesthetic, and stylistic characteristics of their respective eras and regions. The subject of this study is the Ottoman-period minbars located in the district centers of Hatay Province. The research is limited to traditional mosque minbars found within the districts of Hatay. Within the framework of art historical methodology, twelve Ottoman-period minbars situated in the district centers of Hatay are examined in terms of their plans, architectural features, ornamentation, materials, and construction techniques. Although most of the minbars lack inscriptions identifying their builders or construction dates (with the exception of two examples), they belong to mosques dated between the sixteenth and twentieth centuries. Among the examined works, the largest minbar belongs to the Şeyh Ali Mosque, measuring approximately 0.88 x 3.81 x 5.93 m, while the smallest is located in the Kasım Bey Mosque in Yayladağı, measuring 0.70 x 2.79 x 3.91 m. Of the twelve minbars, five are constructed of stone, six of marble, and two of wood. With a few exceptions, the minbars display a generally restrained decorative character. Influenced by the artistic traditions of southern regions, these minbars reflect the design principles, ornamental repertoire, and typological characteristics of the Ottoman minbar tradition. Stylistically, they exhibit close similarities to Ottoman minbars found in neighboring artistic centers such as Adana, Kilis, Gaziantep, and Syria. Furthermore, as a result of the Hatay earthquakes of 6 February 2023, a significant portion of the cultural heritage assets in Antakya, the central district of Hatay, were damaged or destroyed. Accordingly, this article also documents the condition of the mosque minbars both before and after the earthquake.

Keywords: Turkish and Islamic Art; Ottoman; Hatay; Minbar; Ornamentation; Technique; Material.

Giriş

Araştırma konusu, *Hatay İline Bağlı İlçe Merkezlerinde Yer Alan Osmanlı Dönemi Minberleri*'dir. Araştırma, ilçe merkezindeki (Antakya, Altınözü, Yayladağı, Belen ve Payas) tarihi cami minberleri ile sınırlandırılmıştır (Harita: 1, 2). Bahsi geçenlerin dışındaki diğer ilçe merkezlerinde (İskenderun, Reyhanlı, Kumlu, Kırıkhan, Arsuz, Samandağ, Hassa, Dört Yol, Erzin) tarihi camiler olsa da, minberleri günümüze ulaşmamıştır.¹ Hatay ilinin ilçe ve kırsal yerleşimlerinde, Osmanlı dönemi ve sonrasına tarihlenen çok sayıda tarihi cami ve minberle karşılaşmak mümkündür. Fakat kırsaldaki minberler, makalenin boyutunu genişleteceğinden konuya dâhil edilmemiştir. Araştırmamız kapsamında, yörenin Türk-İslam dönemi eserlerine ilişkin çeşitli çalışmaların bulunduğu tespit edilmiş² ancak minberlerin ayrıntılı ve bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilmediği görülmüştür. Bu nedenle, makaleye konu olan minberlerin tanıtılıp değerlendirilmesi önemli görülmüş, bu çalışmayla literatüre kazandırılması amaçlanmıştır. Araştırmanın bir diğer amacı,, 06.02.2023 Kahramanmaraş merkezli deprem nedeniyle, tahribata uğrayan cami ve minberleri belgelemektir.. Çalışmada ayrıca minberlerin yöredeki tipolojik özelliklerini tespit ederek, dönemi içerisindeki üslup gelişimlerinin izlenmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında deprem nedeniyle tahrip olan eserlerin belgelenerek bilim dünyasına tanıtılması amaçlanmıştır. İncelenen minberler, camilerin inşa tarihleri ve yansıttıkları dönem üslupları esas alınarak kronolojik bir sıra içerisinde tanımlanmıştır. Minberlerde, 3 örnek dışında kitabelerinde rakamsal tarih olmaması,

- ¹ Hatay İli'ne bağlı ilçe merkezlerinde tarihi nitelikte cami ve mescitlerin sayısı yaklaşık 40 civarındadır. Hatay'da kırsala inildiğinde, yöredeki yapı sayısı giderek artmaktadır. Camiler, merkez ilçe Antakya'da ağırlık kazanmaktadır. Bununla birlikte yörede inşa edilen camilerin minberlerinden pek azı, ilk yapıldığı dönemdeki özgünlüğünü ve sağlamlığını koruyarak günümüze gelebilmiştir. Temel neden, camilerin tarihsel süreçte depremler nedeniyle defalarca yenilenmesi ve dış müdahalelerden kaynaklı yanlış müdahalelerdir. Detaylı bilgi için Bkz. *Fuat Şancı, Hatay İli'nde Türk Mimarisi I*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006; Bkz. Nalan Yastı-vd., *Hatay Kültür Envanteri*, Hatay Valiliği Yayınları, C.I, Ankara, 2011.
- ² *Fuat Şancı, Hatay İli'nde Türk Mimarisi I*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2006; Fuat Şancı, *Hatay İlinde Türk İslam Mimarisi*, Merdiven Yayınevi, Ankara 2019; Fehime Mine Temiz, "Antakya Ulu Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2019, Ankara s.622-623; Fehime Mine Temiz, "Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Külliyesi", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ -Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Sivas Türkiye, 18-20 Ekim 2012, c.2, s.733-747; Fehime Mine Temiz, "Antakya Ulu Camii ve Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2019, Ankara s.622-623; Fehime Mine Temiz, "Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, 1, 2004, s.13-17; Mehmet Tekin, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, C:1, Ankara, 2001, s.553-556.

tarihlendirmede güçlük doğurmuştur. Böylece, eserler, caminin mimari ve üslup özellikleri dikkate alınarak tarihlendirilmiştir.

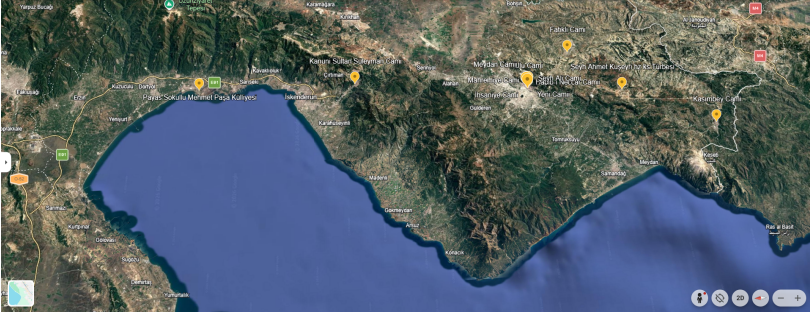
Makale içeriğinde, dönem üslubu özellikleri yansıtan özgün 12 caminin minberi incelenmeye çalışılmıştır. Merkez ilçe Antakya'da; Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii, Yeni (Zühriye) Camii, Şeyh Ali Camii, Mahremiye Camii, Meydan Camii, İhsaniye (Ağalar) Camii, Yayladağı'nda; Şeyh Ahmet Kuseyri Camii, Kasım Bey Camii, Belen'de; Kanuni Sultan Süleyman Camii, Payas'ta; Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Altınözü'nde; Fatikli Camii'ne ait özgün minberler makaleye dâhil edilmiştir. Minberler, inşa ve onarım kitabelerine göre 16.-20. yüzyıla tarihlenen camilere aittir. Onarımlarla günümüze ulaşabilen ve yakın zamana kadar dönem özelliklerini koruyabilen birçok cami ve mescitler, 06.02.2023 tarihli 7.3 şiddetindeki Kahramanmaraş merkezli depremde ne yazık ki büyük yıkıma uğramıştır. Özellikle, depremin daha çok etkilediği merkez ilçe Antakya'da, geleneksel dokunun büyük bölümü yok olmuştur. Depremde, özellikle tarihi camilerin; üst örtü, duvar, minare ve iç mimari elemanlarında büyük tahribatlar oluşmuştur. Merkez ilçe Antakya ve Altınözü ilçesindeki tarihi camilerin büyük bölümü zarar görürken, Payas, Belen, Yayladağı gibi ilçelerdeki camilerde orta hasarlı tahribatlar görülmüştür. Bunlar arasında, Antakya'da; Ulu Camii, Şeyh Ali Camii, Yeni Camii, Mahremiye Camii, Meydan Camii ve Altınözü'nde; Fatikli Camii'nin minberleri tamamen enkaz altında kalmıştır. Habib en-Neccar Camii'nin minberi çok az tahribat ile günümüze sağlam ulaşabilmiştir. Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin özgün renkli taş minberi günümüze ulaşamamıştır. Özgün minberden geriye yalnızca kaidesi kalmış olup, bu kaidenin üzerine 20. yüzyılın başlarında ahşap bir minber eklenmiştir. Yayladağı Kasım Bey Camii, Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii minberleri ise depremden etkilenmemiştir.

Araştırmadaki bulgular, 2013-2023 yılları arasında merkez ilçe Antakya olmak üzere, Belen, Yayladağı, Payas ve Altınözü ilçe merkezinde yürütülen saha inceleme ve fotoğraflama çalışmaları ile ortaya konulmuştur. İkinci saha araştırması, 06.02.2023³ Kahramanmaraş merkezli deprem sonrası cami ve minberlerindeki hasar tespiti olarak yürütülmüştür. Bu kapsamda, deprem sonrası sağlam durumdaki eserler ile birlikte, depremde tahribata uğrayan tüm cami ve minberlerinin fotoğrafları çekilmiştir. Bunun dışında, enkaz durumdaki camilerde belgeleme çalışması sırasında devam eden artçı depremler ve enkazlar araştırmamızı

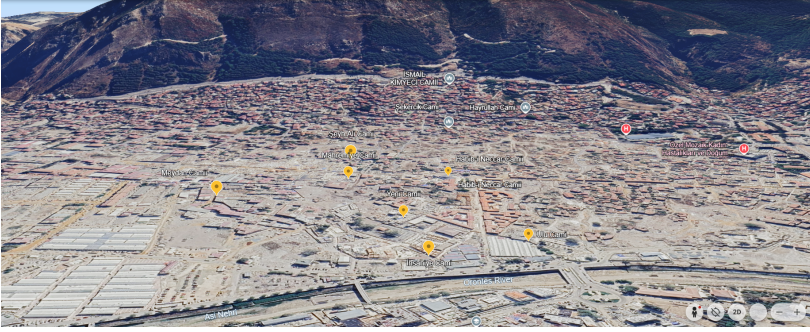
³ Deprem sonrası 2023 yılı takviminde, Hatay İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bölgedeki kültür varlıklarının hasar tespiti ve enkaz dokusunun korunması hususunda çalışmalar yapılmıştır. 2024-2025 çalışma takviminde ise, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce, Hatay İli, merkez ilçe Antakya'da ve depremde zarar gören diğer ilçelerdeki kültür varlıklarının yeniden ayağa kaldırılması için, kapsamlı restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Antakya'nın simge yapılarından, Ulu Camii'nin restorasyonu Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından sürdürülmektedir. Habib en-Neccar Camii ise, Konya Büyükşehir Belediyesi'nce restore edilmiş ve yakın zamanda ibadete açılması beklenmektedir.

ayrıca zorlaştırmıştır. Mimari ölçüsüne ulaşamayan minberlerin rölöveleri, Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden alınmıştır.⁴

Makalede, minberlerin arşiv ve güncel veriler ışığında genel tespiti yapılarak, sanat tarihi metodolojisi çerçevesinde tüm yönleriyle ele alınması hedeflenmiştir. Araştırma, literatür taramaları, yapı ile ilgili arşiv ve saha çalışmasında belgelenen rölöve ve güncel fotoğraflar ile desteklenmiştir. Çalışmanın, sanat tarihi araştırmalarına katkı sağlaması ve deprem sonrası bölgede yürütülecek koruma, restorasyon ve belgeleme çalışmalarına da kaynak teşkil etmesi düşünülmektedir.

Harita 1: Hatay İli'ne bağlı ilçe merkezlerinde, Osmanlı camileri ve minberlerinin genel dağılımı (Erişim: <https://earth.google.com/web> Erişim tarihi: 02.12.2023).

Harita 2: Merkez ilçe Antakya'daki Osmanlı camileri ve minberlerinin genel dağılımı (Erişim: <https://earth.google.com/web> Erişim tarihi: 02.12.2023).

1. Hatay İli'nin Kısa Tarihçesi

Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz'in doğu şeridinde 35° 52'-37°4' kuzey enlemleri ile 35° 40'-36° 35' boylamları arasında konumlanan Hatay ili, doğusunda ve güneyinde Suriye, batısında Akdeniz, kuzeybatısında Adana, kuzeyinde Osmaniye ve kuzeydoğusunda Gaziantep illeri yer almaktadır. Hatay İli'nin merkez

⁴ Cami ve minberlere ait rölövelerin temini ve araştırmamıza sundukları katkılar hususunda, Ankara Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Hatay Vakıflar Bölge Müdürlüğü'ne teşekkürü borç biliriz.

ilçesi Antakya olmak üzere, Altınözü, Arsuz, Belen, Defne, Dörtiyol, Erzin, Hassa, İskenderun, Kırıkhan, Kumlu, Payas Reyhanlı, Samandağ ve Yayladağı toplam 13 ilçesi mevcuttur.

Yüzölçümü göller hariç 5.524 km² olup, il topraklarının %46,1'ini dağlar, %33,5'ini ovalar ve %20,4'ünü platolar içermektedir.⁵

Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri olan Hatay, tarih boyunca önemli ticaret yollarının kavşağında konumlanmış ve buna bağlı olarak birçok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Dini, ticari ve kültürel bakımdan çok katmanlı bir dokuya sahip yörenin tarihsel geçmişi, prehistorik çağlara kadar uzanmaktadır. MÖ 300'lerde Selevkos Kralı I. Nicator tarafından ızgara kent planına göre kurulan Antakya, MÖ 64 yılında Roma İmparatorluğuna girmiştir. Antik dönemde, Roma ve İskenderiye'den sonra, Roma'nın üç büyük şehrinden biri sayılmıştır. Roma döneminde, parlak devrini yaşayan yöre, Roma'nın ikiye ayrılması sonrası Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Bizansların *Teopolis* olarak ifade ettiği Antakya, MS I. yüzyılın ilk yarısında Hristiyanlık ile tanışmıştır. Hristiyanlık, Kudüs dışında ilk defa Antakya'da vaaz edilmiş ve dünyaya buradan yayılmıştır.⁶ Uzun süre, Bizans-Sasani (602-628) çatışmalarına sahne olan yöre, Bizans-Müslüman Araplar arasında gerçekleşen Yermük Savaşı (636) sonrası, 638 yılında Hz. Ömer'in komutanlarından Ebu Ubeyde b. Cerrah tarafından fethedilmiştir. Bu savaş sonrasında şehir, İslam dini ve kültürü ile tanışmıştır. Antakya, 638 yılında İslam hâkimiyeti sonrası Emevîler ve Abbâsîler tarafından yönetilmiştir. Emevî ve Abbâsî döneminde, Antakya ve çevresi Bizans'a yapılan askeri seferlerde tampon bölge olarak kullanılmıştır. Şehir sırasıyla; Bizans (325-969-1084), Emevî (6.-7. yüzyıl), Abbâsî (8.-9.yüzyıl), Tolunoğulları (877), Fatimî (10. yüzyıl), İhşidîler (936-944), Selçuklu (1084-1098), Eyyubî (1171-1250), Haçlı (1098-1268) ve Memlûkler (1268-1516) gibi farklı medeniyetlerin elinde sürekli el değiştirmiştir.⁷ Antakya, 1268'de Memlûk Sultanı Baybars tarafından Haçlıların elinden tekrar alınmıştır. Memlûkler döneminde, Sultan Baybars şehri yeniden inşa ettirmiştir. Antakya, bu süreçte Memlûk idarî taksimatında Suriye niyabetini oluşturan vilâyetlerden Halep nâibliğine bağlanmıştır.⁸ Yöre ve çevresi, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Mısır

⁵ Hüseyin Korkmaz vd., "Hatay Coğrafyası", *T.C. Hatay Valiliği Yayını*, (Editör: Yakup Bulut), Hatay, 2011, s.2-38.

⁶ Glanville Downey, *A History of Antioch In Syria, from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton Üniv., New Jersey, Princeton, 1961, s.11.

⁷ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul 1991, s.228-23; Mehmet Tekin, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezî Başkanlığı Yayınları*, C.1, Ankara, 2001, s.553-556.

⁸ Mehmet Yusuf Çelik, *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*. Kömen Yayınları, Konya, 2021, s.59-181; Bkz. Ahmet Faik Türkmen, *Mufasssal Hatay (Tarih-Coğrafya-Edebiyat-İçtimai Durum-Lengüistik Durum-Folklor-Etnografya ve Hatay Davasını İbtina Eden 4 Cilt)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937, s.1-264.

seferi ile birlikte Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve böylece yörede Memlûk hâkimiyetine son verilmiştir. Bu dönemde Antakya, Halep Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak yönetilmiştir. 400 yıl boyunca Osmanlı idaresinde kalan Antakya; siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel ilişkilerini başkent İstanbul ve yakın çevreden Halep ve Şam ile sürdürmüştür.⁹ I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan Mondros Antlaşmasına göre, Kasım 1918'de Antakya, Fransızlar (1918-1938) tarafından işgal edilmiştir. Uzun mücadele ve uğraşlar sonucunda, 2 Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuş, 29 Haziran 1939'da Hatay Millet Meclisi son toplantısını yaparak kendini feshetmiş ve uzun süren müzakereler sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı almıştır. 23 Temmuz 1939 tarihinde Hatay'ın (Antakya) kurtuluşu gerçekleşmiştir.¹⁰

2. Türk-İslam Dönemi Minberlerinin Gelişimine Kısa Bir Bakış

Minber, Arapça'da, yüksek olmak, anlamındaki “nebr” kökünden türemiş olup, hatibin Cuma veya bayram hutbelerini okumak üzere çıktığı ve genellikle mihrâbın hemen sağında bulunan merdivenli elemandır.¹¹ Minber, camilerdeki işlevinin yanı sıra, Türk İslam sanatında, simgesel boyutu ile dikkat çekmektedir.¹² Özellikle, hadis kaynakları, Hz. Muhammed'in *Evimle minberim arası cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim keşer üzerindedir* şeklindeki hadis-i şerifi ile minberin simgesel yönüne dair vurgu yapmaktadır.¹³ Hz. Muhammed'in, sahabelerine hutbe verirken basit bir direğe /asaya yaslandığı rivayet edilmektedir. Bu ilk minberin, ılgın ağacından yapıldığı ve Medine'deki ormandan temin edildiği bilinmektedir.¹⁴Başka kaynakta, Hz. Peygamberin a'vad adını ifade ettiği minberde

⁹ Ahmet Gündüz, *XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584) Antakya*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, 2009, 21-253; Adem Kara, *19. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*, Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s.1-288.

¹⁰ Mustafa Can, “Hatay'ın İşgali ve Kurtuluşu”, *Millî Mücadele'nin Yerel Tarihi 1918-1923 (Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Hatay, Mersin, Osmaniye, Adana)*, (Editör: Doç. Dr. Mustafa Göleç, vd.) Cilt 4, 2024, s.1-38.

¹¹ Ayla Ödekan, “Minber”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1997, s. 1259.

¹² Mesut Can, “Tarihte Minbere Yüklenen Sembolik ve Terminolojik Anlamlar Üzerine Bazı Tespitler”, *Bilimname*, 39, (2019), s.413-445.

¹³ Konuya ilişkin benzer hadisler de mevcut olup, bir hadiste Hz. Muhammed, Mescid-i Nebvî'de minberin üzerine çıktığında, *Evimle minberimin arası cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim de cennet bahçelerinin üzerindedir* demiştir. Buna ek olarak, Hz. Peygamber'in *evimle minberimin arası, cennet bahçelerinden bir bahçedir ve minberim havzımın üzerindedir* der. Başka diğer hadiste ise, *Minberimin ayakları Cennet üzerindedir... şeklinde minberin teşbihi ve önemine işaret edilmiştir*. Bu kaynaklardan hareketle, söz konusu minber ögesi, camilerde işlevsel yönünün yanı sıra, Hz. Peygamber'in ahabına verdiği hutbeyi hatırlatan sembolik birer direk/kütük, hadislerle göre ise peygamberin evi/kabri ile minberi arasını veya ayakları üzerindeki ravza-i mutahhara'yı (cennet bahçesi) ifade eden ikonografik öğeyi temsil etmektedir. Bkz. Nebi Bozkurt, “Ravza-i Mutahhara”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul 2007, s.475.

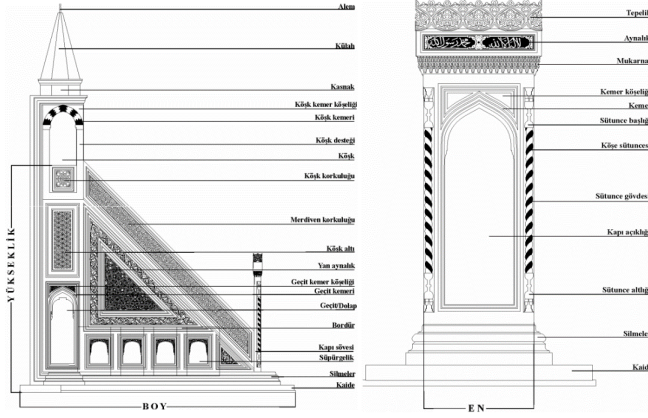
¹⁴ Yılmaz Can, “Minberin Cami Mimarisine Katılımı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, 8/2, s.9-30.

hutbe verdiği, ılgın ve meşe ağacından üç basamaklı ahşap sekiden oluştuğu aktarılmaktadır.¹⁵ Bu bilgilerden hareketle, ilk minberin Hz. Muhammed'in sahabelerine hutbe verirken yaslandığı asa veya üç basamaklı seki şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Minberler, sonrasında Türk-İslam ülkelerinin; estetik, tipolojik, mimari, süsleme, malzeme ve teknik özelliklerine bağlı gelişim seyri izlemiştir. Minber, Dört Halife dönemi sonrası, Emevi döneminde (8. yüzyıl) camilere eklenen anıtsal minberler, Abbasi döneminde (9. yüzyıl) şemasına birtakım unsurlar eklenerek gelişme bulmuştur. Bu öge özellikle, Türkistan'da; Karahanlı, Gazneli ve Selçuklu döneminde (11. yüzyıl) ahşap işçiliği ile dikkat çekmiş olup, bu mimari gelenek Büyük Selçuklular aracılığı ile Anadolu'ya aktarılmıştır. 12. yüzyıl Anadolu Selçuklu Dönemi ve onu takip eden Anadolu Beylikleri Dönemi'nde cami mimarisinin en önemli unsurlarından biri olan minberler, hem işlevsel hem de estetik açıdan büyük bir gelişim göstermiştir. Selçuklu minberleri genellikle ahşap malzemeden yapılmış olup, dönemin sanat anlayışını yansıtan zengin süslemelerle donatılmıştır. Farklı ağaç türlerinin kullanıldığı dönemin minberleri, künde-kârî tekniğinin ustalıklı uygulanması, en dikkat çekici özelliklerinden biridir. Bu teknik sayesinde ahşap parçalar çivi veya tutkal kullanılmadan geometrik bir sistem içerisinde birleştirilmiş ve böylece hem dayanıklı hem de estetik açıdan güçlü kompozisyonlara dönüşmüştür. 13.-14. yüzyıl Osmanlı döneminde, ahşap işçilikli minberler, Selçuklu ve Beylikler döneminin gelenegini takip etmiştir. 15.-16. yüzyıl minberlerinde mermer kullanımı ve tipolojik değişim ile birlikte *Klasik Osmanlı Devri* minber üslubu ortaya çıkmıştır. 17.-18. yüzyıl Batılılaşma dönemi minberlerinde kullanılmaya devam eden klasik şemalar, Avrupa tesirli *Barok*, *Rokoko* ve *Ampir* gibi dönemin mimari ve süsleme üsluplarından etkilenmiştir. Osmanlı karakteri kazanmış olan bu dönem üslupları, taşralardaki yerel üsluplar ile karışarak minberlerde *Eklektik Üslup* ile karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Bilindiği üzere, Türk ve İslam camilerinde minberler genellikle; giriş, gövde ve köşk olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu ana bölümde ise; kaide, giriş, aynalık altı, aynalık, korkuluk, köşebent, geçit, geçit üstü panosu, köşk (taht), köşk yan panosu, kasnak, külâh ve âlem gibi unsurları içermektedir (Çizim: 1).¹⁷

¹⁵ Cahid Baltacı, "İslâm Medeniyetinde Câmî", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, s.233; Nusret Çam, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara 2016, s.193.

¹⁶ Erken Osmanlı ve Selçuklu dönemi minber tipolojisinin gelişimi için Bkz. Gülay Apa Kurtişoğlu, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*, Selçuklu Belediyesi Yayını Konya, 2015, 5-291; Naciye Detseli, "Selçuklu dönemi ahşap minberlerine bir örnek: Konya Alâeddin Camii Minberi", *İstem*, 2019, C.33, s.213-239; Memlûk minberleri için Bkz. Miriam Kühn, "The Epigraphical Program of Mamluk Minbars: Religious and Quranic Inscriptions Emphasizing Minbars as a Site for Preaching", *Journal of Material Cultures in the Muslim World*, 2023, 4/1, s. 35-77.

¹⁷ Minberin elemanlarında Sedat Bayrakal ve Gülay Apa'nın terminolojisine bağlı kalınmıştır. Bkz. Gülay Apa, "Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Minberleri", *İstem*, (11), 2008, 249-277; Sedat Bayrakal, *Erken Osmanlı Dönemi Minberleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2007, 7-9; Bkz. Sedat Bayrakal, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, Gökkuşbu Yayınları, Ankara, 2000.

Çizim 1: Geleneksel Minberin Bölümleri (Sedat Bayrakal, 2007)

3. Hatay İli'ne Bağlı İlçe Merkezlerindeki Osmanlı Dönemi Minberleri

3.1. Antakya Ulu Camii¹⁸ Minberi

Mihrabın batısında, kible duvarına bitişik konumlandırılan minber, 0.83 x 3.32 x 5.28 m ölçülerindedir. Kaide, aynalık altı, aynalık, geçit, giriş, köşk, köşk altı ve köşk kubbesinden ibarettir. Yan cephelerde, simetrik kuruluşa sahip minber, yatık dikdörtgen kaide üzerine kuruludur. Nişlerin ekseninde, kaide ile merdiven arasında silindirik gövdeli ve köşeleri pahlı mermer iki sıra bodur sütunceye verilmiştir. Buradaki sütunceler, merdiven basamaklarını taşımaktadır. Dıştan üç sıra yivli silme ile kuşatılan dik üçgen görünümlü aynalık, aynalık altındaki üç sıra kaş kemerli açıklıklar ile düzenlenmiştir. Kemerli açıklıklar, üç sıra silme ile kademelendirilmiştir. Kemerli açıklıklar, dikey bitki sapı üzerinde kıvrık yapraklar ve uç noktalarda üç yapraklı stilize laleler ile sonlanmaktadır. Doğudaki aynalıkta farklı olarak, kemer uçları stilize lale iki yanında palmet motifleri ile sonlandırılmıştır. Geçit bölümü, üstte iki merkezli teğet kemer ile düzenlenmiştir. Korkuluklar, paralelkenar biçiminde ve kapalı düzendedir. Korkuluk yüzeyine, ikişer dairesel madalyon, birer sıra kare rozet işlenmiştir. Kare rozet, doğu cephede

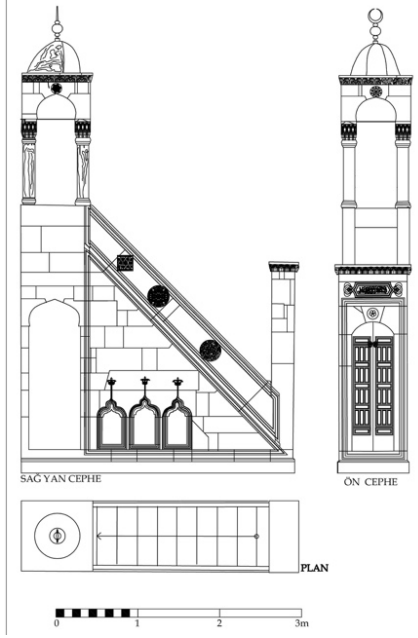
¹⁸ Ulu Camii, Cami, Hatay ili, Antakya ilçesi, Uzun Çarşı Caddesi yakınındadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 1 nolu Envanter numarası ile yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. 1, Ankara, 2011, s.136; Cami, inşa kitabesine göre 1270 Memlûk dönemine tarihlendirilmektedir. Bkz. Temiz, *a.g.b.*, 2019, s.622-623; Temiz, *a.g.b.*, 2012, s.771-774; Külliye'nin merkezindeki cami, doğu-batı doğrultusunda, enine dikdörtgen planlı, kible duvarına paralel iki sahninli olup, harim mekânı iki farklı yapıım evresi gösteren iki bölümden oluşmaktadır. Bkz. Temiz, *a.g.m.*, (2012), s.771-775; Antakya Ulu Camii Külliyesi, 06.02.2023 Hatay depremi nedeniyle tamamen tahribata uğramıştır. Enkazda kalan camide, minber ve diğer elemanlar da yok olmuştur.

güneyde iken batı cephede iki dairesel rozetin arasına alınmıştır. Doğu cephede, girişe yakın dairesel rozete; kenarda basit yapraklı kıvrık dal, ikinci kademede on iki köşeli yıldız ve onun merkezine yaprak kuşağı ile çevrili dört dilimli yıldız çiçeği işlenmiştir. Ortadaki dairesel rozette; merkezdeki altı dilimli yıldız çiçeği ve onun kökleri uçlarına bağlı yüzleri içe ve dışa dönük ekseninde alternatif palmet dizisi yer almaktadır. Dış dönük palmet dizisi, badem formu saplara bağlı volütlü çanakları ve beş dilimli yapraklara sahiptir. İçe dönük palmetler ise, üçer yapraklıdır. Aynı rozet, batı cephede de simetrik tekrarlanmıştır. Kare rozetlere, kırık çizgi geçmeleri, aralarında yonca çiçekleri ve merkezinde altı köşeli bir yıldız çiçeği işlenmiştir. Köşke yakın dairesel rozette ise, palmet ve dallarının altı üstlü kesişmesi ile kurgulu altı kollu yıldız motifi mevcuttur. Kompozisyon merkezi, altı dilimli çiçek ile belirlenmiştir. Düz lentolu giriş kapısı, basık kemerli açıklık hâlinindedir. Kemer alınlığında, çiçek motifi kabara mevcuttur. Özgün ahşap kapı kanatlarının günümüze ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Mevcut kapı kanatları, yakın süreçte eklenmiştir. Kapı alınlığında, şemse biçimli kartuşta Arapça sülüs yazı ile Kur'an-ı Kerim Cuma Süresi, 9. ayeti okunmaktadır.¹⁹ Kapıda, üç kenarda profilli ve mukarnaslı tepelik mevcuttur. Köşke, on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken tipli köşk (taht), köşelerde sivri kemerlerle birbirine bağlanan silindirik gövdeli ve mukarnas başlıklı dört sütuna kare prizmatik sahanlık ve üzerinde yarım kubbe ile sonlanmaktadır. Köşk üzerinde, profilli tepeliklerin üzeri yüzeysel mukarnaslar ile hareketlendirilmiştir. Mukarnasın içleri, yivli akant/hurma yaprakları ile süslüdür. Köşkün yan yüzeylerine de, dairesel rozetler içerisinde altı kollu yıldız çiçeği işlenmiştir (Resim 1,2 / Çizim: 2).

Malzeme ve Teknik: Minber ağırlıklı olarak mermer, yer yer gülkurusu renkli taş malzeme ile inşa edilmiştir. Mermer kaplamalar, yapıştırma tekniğindedir. Sütun başlık ve kaidelerinde metal dövme bilezikler, korkuluklarda dövme demir kenetler mevcuttur. Taş ve mermer oymalar, yivli, düz ve yuvarlak satırlıdır.

Değerlendirme: Minber, minberde olması gereken tüm unsurlara sahiptir. Cami, 13. yüzyıl Memlûk dönemine ait olsa da ilk inşadan günümüze sadece cami ve minaresi ulaşabilmiştir. Minber, dönem ve mimari üslubundan hareketle, yöredeki eski minberlerden olup, 17.-18. yüzyıl Osmanlı dönemi eseri olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, minberde yer yer renkli taşlar, Memlûk geleneği ile ilişkilendirilebilir. Minber, genel bakımdan Antakya Yeni Camii ve Habib en-Neccar Camii (17.-18. yüzyıl) minberi ile benzerlik göstermektedir.

¹⁹ Kitabenin Arapça yazılışı يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ (Ya eyyhellezine amenu iza nudiye lis salati min yevmil cumuati fes'av ila zikrillahi/ Ey İman Edenler! Cuma günü salat için seslenildiği zaman, alışverişi bırakıp, hemen Allah'ın öğüdüne koşun. Eğer bilerseniz, bu, sizin için hayırlı olandır..) Erişim: <https://acikkuran.com/cuma-suresi/9-ayet-meali> Erişim Tarihi: 01.07.2025.

Resim 1: Antakya Ulu Camii Minberi Genel Görünümü (Kaya, 2016) / **Çizim 2:** Minberin Plan ve Cephe Çizimi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek)

Resim 2: Antakya Ulu Camii'nin deprem sonrası enkaz görünümü (rhaajans arşivi, 2023)

3.2. Antakya Habib en-Neccar Camii²⁰ Minberi²¹

Mihrabın 0.51 m sağında, kible duvarına bitişik mermer minber; 0.82 x 3.67 x 5.85 m ölçülerindedir. Harim ölçeği ile uyumlu; kaide, aynalık, aynalık altı, korkuluk, giriş, geçit, köşk, köşk altı ve köşk kubbesine sahiptir. Minber, iki cephede de simetrik mimari kuruluşudur. Kaide üzerine kurulu minber, ana gövdede iki sıra yivli silmenin kuşattığı yan aynalıklar dik üçgen şeklindedir. Aynalık altlıkları, kaş kemerli üç sıra oyma kemerli açıklıklar ile hareketlendirilmiştir. Açıklıkların kemer uçları, yedi dilimli stilize bitki motifi ile sonlanmaktadır. Paralelkenar korkuluklar, kapalı düzendedir. Üst ve alttan ikişer sıra yivli silme ile sınırlandırılmıştır. Köşk altındaki geçit, sivri kemerli geniş açıklıktan ibarettir. Giriş, dikdörtgen çerçeveli, basık kemer açıklıklı ve iki ahşap kanatlıdır. Kapı söveleri, iç ve dış bükey silme dizisi ile yumuşatılmıştır. Özgün ahşap kapı kanatları, kırık çizgi tekniğinde altı köşeli yıldız motifleri ile süslenmiştir. Kapı alınlığında kartuşta kitabe metnine yer verilmiştir. Kitabede, Arapça ve sülüs yazı ile Kur'an-ı Kerim'deki Cuma Süresi 9. ayeti okunmaktadır.²²Kapının yekpare tacı, üstte dört cepheyi saran yüzeysel mukarnaslar ile bezenmiştir. Köşk bölümüne, on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken köşk, mukarnas başlıklı dört bodur sütunce ile taşınmaktadır. Köşk, dört cephede kaş kemerli açıklıklara sahiptir. Üstte, kare prizma sahanlık bünyesinde pandantif geçişli yarım kubbe ile sonlanmaktadır (Resim: 2, 3 / Çizim: 3).

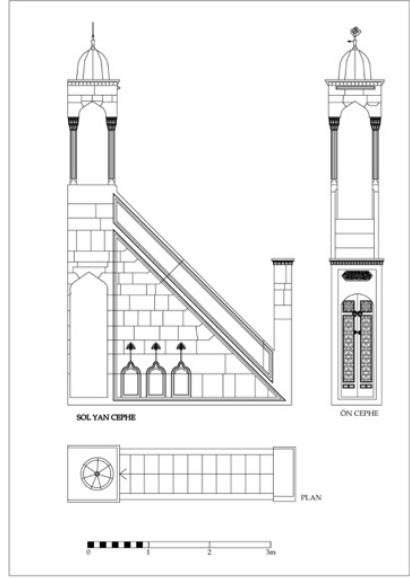
²⁰ Cami, Hatay ili, Antakya ilçesi, Akbaba Mahallesi'nde, Kurtuluş Caddesi ile Kemalpaşa Caddesi kavşağında yer almaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Tarafından tarafından 287 Envanter numarası ile 15.11.1985 tarihinde tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. 1, Ankara, 2011, s.117. Yapı, 638'de Antakya'nın fethi sonrasında Ebu Ubeyde b. Cerrah'ın inşa ettirdiği bilinen Habib en-Neccar Camii, medresesi üzerindeki kitabeye göre (13.yüzyıl) Memlûk Sultanı Baybars tarafından tekrar düzenlenmiş ve son mimari şeklini 17-18. yüzyıl Osmanlı döneminde aldığı düşünülmektedir. Külliye; cami, medrese, türbe, hazire ve şadırvandan ibarettir. Dikdörtgen planlı cami, kible duvarına paralel tek sahından ibaret olup mihrap önü kubbeli camiler grubundadır. 06.02.2023 Hatay depreminde caminin üst örtüsü ile birlikte şadırvan ve medrese bölümü yıkılmıştır. Fehime Mine Temiz, "Habibi-i Neccar Külliyesi ve Özellikleri", *Habib-i Neccar Hazretleri Tanıtım Dergisi*, 1, Antakya 2013, s.33-35; Şancı, a.g.t., s.16; Muzaffer Erdoğan, Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri, *Vakıflar Dergisi*, 1968, sayı: 7, s. 149-205.

²¹ 06.02.2023 Hatay Depremi'nde minber, üst örtünün çökmesi sonucu tahrip olmuştur.

²² Arapçası: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (Yazılışı: Yâ eyyuhâ-llezzîne âmenû izâ nûdiye lissalâti min yevmi-lcumu'ati fes'ev ilâ zikri (A)llâhi ve zerû-lbey'(a)(t) zâlikum hayrun lekum in kuntum ta'lemûn(e) Türkçe Meali: Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.) Erişim: <https://www.kuranvemecali.com/cuma-suresi/9-ayeti-meali>. Erişim Tarihi: 03.07.2025.

Malzeme ve Teknik: Minberde, Marmara cinsi mermeri kullanılmıştır.²³ Mermer levhalar yapııştırma tekniği, mimari bağlantılarında ise demir dövme kenetler kullanılmıştır. Minber kapısındaki ağaç türü tespit edilmemiş olup, katran (sedir) ağacı kullanılmış olabilir. Kapı kanatlarında oyma ve geometrik desenlerde künde-kari tekniği izlenmektedir. Minberdeki taş ve ahşap süslemelerdeki oymalar; yivli, düz ve oluklu satıh oymalardır. Bezemelere, sonradan düz boyama olarak altın yaldız ve siyah mürekkep sürülmüştür.

Değerlendirme: Özgün minber, yöredeki 17.-18.yüzyıl Osmanlı dönemi minber üslubu ve tipolojisi içerisinde yer almaktadır. Minberin, renkli taş kullanımında Memlûk geleneği izlenmektedir. Yörede, eski minber olması nedeniyle klasik özellikler göstermekte, mimari, üslup ve tipolojik açıdan Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Yeni Camii (17-18. yüzyıl) ve Şeyh Ali Camii minberi ile de benzeşmektedir.

Resim 2: Antakya Habib en-Neccar Camii Minberi (Kaya, 2014) / **Çizim 3:** Minberin Rölövesi Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek)

²³ Prokonnesos mermeri veya Marmara adası mermeri olarak ifade edilen mermer cinsi olup, Bizans ve Osmanlı mimarisinde yoğun tercih edilen dayanıklı ve kaliteli inşa malzemesi olmuştur. Bu beyaz mermer, saf kalsit ve yüksek kükürt minerallerine sahip olup bakteri üretmeme özelliğine sahiptir. Estetik açıdan ise beyaz yüzeyiyle gri, siyah ince damarları ile dikkat çekmektedir. Mimaride, yüksek mukavemeti, soğuk, sıcak veya yağmur gibi iklim koşullarına oldukça dayanıklı dokuya sahiptir. Bkz. Erişim: <https://marmastone.com.tr/marmara-mermeri.html> Erişim tarihi: 04.12.2025.

Resim 3: Antakya Habib en-Neccar Camii'nin 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (AA Arşivi, 2023)

3.3. Antakya Mahremiye Camii²⁴ Minberi

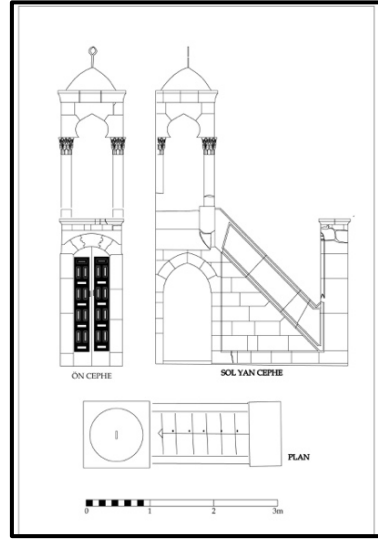
Minber, mihrabın sağında kible duvarına bitişik vaziyette olup 0.97 x 3.01 x 4.64 m ölçülerindedir. Minber; kaide, aynalık, aynalık altı, korkuluk, geçit, giriş, köşk ve köşk kubbesine sahiptir. Yatık dikdörtgen kaide üzerine kurulu minber, dik üçgen aynalıktan oluşmaktadır. Aynalı, dıştan düz satırlı silme sınırlamaktadır. Aynalıklar, yalın halde bırakılmıştır. Giriş, dikdörtgen çerçeveli, basık kemerli ve iki kanatlı ahşap kanatlıdır. Kanatlar, yatay ve düşey dikdörtgen panolar hâlinindedir. Kapı kemeri, beyaz ve siyah renkli taş kakmalar ile belirlenmiştir. Kapı üzerinde tac yoktur. Kapı atkısı üstten, siyah renkli taş kakma şerit ile süslenmiştir. Köşk altındaki geçit, her iki yanda sivri kemerli açıklıktan ibarettir. Köşk bölümüne, dokuz basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken köşk, yanlarda kaş kemerin bağlandığı silindirik gövdeli ve mukarnas başlıklı dört sütun²⁵ ve kare prizmatik sahanlık üzerinde yarım kubbe ile sonlanmaktadır.

²⁴ Mahremiye Camii, Hatay İli, Antakya ilçesi, Akbaba Mahallesi, tarihi Uzun Çarşı Caddesi'nde bulunmaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 109 nolu Envanter numarası ile 5.11.1985 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. 1, Ankara, 2011, s.124; Kitabesi olmayan caminin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak, H.1132 / M.1720 tarihli vakfiye bilgisinde, 1872 depremi sonrasında caminin onarım gördüğü bilinmektedir. Cami, mimari ve üslup özelliklerinden yola çıkarak 16-17.yüzyıl Osmanlı dönemi eseri olduğu düşünülmektedir. Cami, doğu batı yönünde enine dikdörtgen planlı kible duvarına paralel iki sahından ibarettir. Şancı, *a.g.t.*, s. 168-169; Mahremiye Camii ve mimari elemanları, 06.02.2023 Hatay depreminde tamamen yıkılmıştır.

²⁵ Duvara bitişik iki sütuncenin kaideleri bir miktar kırık vaziyettedir.

Malzeme ve Teknik: Minber, kesme taş malzemelidir. Taş örgüler, kireç harcı sıva ile birbirine bağlanmıştır. Kapıda, siyah ve beyaz renkli taş kakmalar kullanılmıştır. Taş bezemede, oyma tekniği uygulanmıştır. Kapı kanatlarında, çam, sedir ya da çam ağacı kullanılmış olmalıdır (Resim 4, 5 / Çizim: 3).

Değerlendirme: Yapıya ait ilk vakıf kaydı 18. yüzyıla dayanmaktadır. F. Şancı ise, caminin ilk inşasını 14.-15. yüzyıla tarihlendirmektedir.²⁶ Bu tarihlendirme yapı için erken tarihe işaret etmektedir. Çünkü yöre, 16. yüzyıl Osmanlı döneminde idari olarak yönetilmiştir. Yapıdaki üslup da Osmanlı klasik dönem özelliklerinin taşraya yansımalarını içermektedir. Bu açıdan, ayrıca caminin mimari ve süsleme ayrıntıları, yakın çevre illerdeki camiler ile üslup benzerliği nedeniyle, 16-17. yüzyıl Osmanlı döneminde inşa edildiği düşünülmektedir. Caminin onarım kitabeleri ile sınırlı oluşu ve minberde de kitabe yer verilmemesi, tarihlendirmeyi zorlaştırmaktadır. Minber, yapı ile uyumlu üslup özellikleri açısından cami ile aynı tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Ayrıca, minberde yer alan renkli taş işçiliği ile minber, Osmanlı-Memlûk üslubu sentezinde ele alınmıştır.

Resim 4: Antakya Mahremiye Camii Minberi (Kaya, 2014)/ **Çizim 4:** Minberin Genel Çizimi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek)

²⁶ Şancı, *a.g.t.*, s.166.

Resim 5: Antakya Mahremiye Camii'nin 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

3.4. Antakya Yeni Camii (Zahiriye)²⁷ Minberi

Minber,²⁸ mihrabın sağında, kible duvarına bitişiktir. Aynalık altı, aynalık, korkuluk, geçit, köşk altı, giriş, köşk ve köşk kubbesine sahiptir. Simetrik kuruluşa sahip minber, gülkurusu renkli taş kaide üzerinde, tümüyle mermer malzemeden inşa edilmiştir. Kaide, ikişer sıra iç ve dışbükey silmeler ile yumuşatılmıştır. Dik üçgen aynalıklar, aynalık altı bölümleri ile bir bütündür. Aynalıklarda, üçgen, kare ve dikdörtgen mermer kaplamalar mevcuttur. Aynalık altlıklarında, karşılıklı ikişer sıra kemerli açıklıklara yer verilmiştir. Dekoratif açıklıklar, dıştan içe silmeler ile kademeli olup, kemer uçları dikey bitki sapı üzerinde stilize palmetler ile sonlanmaktadır. Aynalık altlarında, kapı sövesine yakın noktalarda renkli taş kakma

²⁷ Yeni Camii Külliyesi, Hatay İli, Antakya ilçesi, tarihi Uzun Çarşı içerisinde, Yeni Cami Sokak'ta yer almaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 98 nolu Envanter numarası ile 5.11.1985 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. 1, Ankara, 2011, s.137; Caminin, ilk inşasının 16.yüzyılda gerçekleştiği ve öncesinde tekke işlevi gördüğü belirtilmektedir. Cümle kapısındaki kitabede eserin "Muhammed Zühre" tarafından H.1127/M.1715-H.1166 M.1752 yılında tamamlandığı belirtilmektedir. Külliye merkezindeki cami, enine dikdörtgen planlı, cami, dört adet duvar payesinin taşıdığı pandantif geçişli mihrap önü kubbesi ve iki yanda haç tonozlarla örtülmüştür. Şancı, *ag.t.*, 2006, s.116; Külliye, 02. 06. 2023 Hatay depreminde tüm mimari elamanları ile birlikte yok olmuştur.

²⁸ Ahşap minberin, rölöve ölçüleri alınamamıştır.

(siyah- güllurusu-kirli beyaz/sarımtırak) iç içe kare desenli geometrik düzenleme mevcuttur. Paralel kenar korkuluklar kapalı düzendedir. Korkuluklara, simetrik olarak kare ve onun iki yanında ikişer dairesel madalyonlu rozetler yerleştirilmiştir. Dairesel madalyonlara, altı-üstlü geçme yaparak sekiz kollu yıldız oluşturan bitkisel motifler işlenmiştir. Buradaki, kıvrık dalların uçları, spiral eksenle dönüşümlü olarak rumi ve üç yapraklı palmetler ile verilmiştir. Kompozisyon merkezlerinde, altı yapraklı çiçek mevcuttur. Batı cephedeki kare rozette ise, geometrik geçme yapan kırık çizgiler işlenmiştir. Bu kırık çizgilerin birleşim noktalarına altı yapraklı yoncalar ve kompozisyon merkezine de altı köşeli bir yıldız çiçeği yerleştirilmiştir. Doğudaki kare rozette ise yonca çiçeği, farklı olarak kompozisyon kenarlarına serpiştirilmiştir. Geçit, sivri kemer açıklıklıdır. Dikdörtgen çerçeveli giriş; mukarnas tepelikli, basık kemer açıklıklı ve iki ahşap²⁹ kanatlıdır. Kapı alınlığı, ortada elips ve iki yanda ona bağlı üç yapraklı palmet motifli kartuş ile belirlenmiştir. Kartuşta, iki satırlık sülüs yazı ile Kur'an-ı Kerim'den alınan Cuma Suresi 9. ayeti yazılıdır.³⁰ Tepelikte, sivri mukarnas sıraları yüzeyine üçer dilimli akant ve onların arasına dörder dilimler hâlinde lotus motifli kabartılmıştır. Köşke, on basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Dikdörtgen prizma köşk, mukarnas başlıklı dört silindirik sütun, yanlarda sivri kemerli açıklık ve kare sahanlık üzerinde soğanvari kubbe ile baldaken tiptedir. Kare sahanlık bünyesinde, pandantif geçişli sembolik kubbe üzerinde, üzerinde pirinç dövme âlem ile sonlanmaktadır (Resim 6).

Malzeme ve Teknik: Minberde, kesme taş ile birlikte yer yer dış kaplamada kirli beyaz, siyah ve damarlı vişneçürüğü mermer-taş malzeme kullanılmıştır. Minber kapı kanatları, ahşaptan olup, sedir (katran) ağacından olduğu düşünülmektedir. Kapı kanatlarındaki geometrik desenlerde, oyma ve kündekari tekniği uygulanmıştır. Mermer levhalar yapıştırma tekniği ile korkuluklar ise dövme demir kenetler ile birbirine bağlanmıştır. Köşk sütuncelerindeki, dövme metal bilezikler özgündür. Süslemelerde; düz, yuvarlak ve yivli satırlı oymalar hâkimdir. Süsleme üzerlerine, yakın zamanda altın varaka tatbik edilmiştir.

Değerlendirme: Minberin, 17-18. yüzyıl Osmanlı dönemi minber üslubunu yansıttığı anlaşılmaktadır. Minber, harim giriş kapısındaki renkli taş uygulamadan hareketle cami ile aynı süreçte inşa edildiği düşünülmektedir. Bunun ile birlikte, renkli taş uygulama ile Memlûk geleneğini sürdürmektedir. Minber, yöredeki diğer klasik minberlerden; Antakya Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl) ve Şeyh Ali Camii (19. yüzyıl) minberleri ile benzer tipolojidedir.

²⁹ Özgün kapının ahşap iki kanadı günümüzde yoktur. Eski fotoğrafta, kanatlar altı kollu yıldızlardan gelişen tekrarlı geometrik kompozisyon ile süslenmiştir.

³⁰ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ (Ya eyyuhellezine amenü iza nudiye lis salati min yevmil cumuati fes'av ila zikrillahi/ Ey İman Edenler! Cuma günü salat için seslenildiği zaman, alışverişi bırakıp, hemen Allah'ın öğüdüne koşun. Eğer bilerseniz, bu, sizin için hayırlı olandır..) Erişim: <https://acikkuran.com/cuma-suresi/9-ayet-meali> Erişim Tarihi: 01.07.2025.

Resim 6: Antakya Yeni Camii Minberi ve 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

3.5. Antakya İhsaniye(Ağalar) Camii³¹ Minberi³²

Minber, mihrabın sağında 0.83 x 3.32 x 5.28 m ölçülerinde kible duvarına bitişiktir. Minber; kaide, giriş, merdiven, korkuluklar, aynalık, aynalık altı, geçit, köşk ve köşk altından ibarettir. Minber, yatık dikdörtgen kaide üzerine kurulu olup, her iki yan cephede dik üçgen yüzeyden oluşmaktadır. Mihraba dönük olan aynalık yüzünde kare alana yer verilmiştir. Mermer silme ile çerçevesi kare alan içerisine; nöbetleşe siyah ve kirli beyaz renkte eşkenar dörtgen desenli renkli taş levhalar yerleştirilmiştir. Paralelkenar korkuluklar, düz kapalı levhalar hâlinde sadedir. Geçit ise, sivri kemerli geniş açıklık hâlinde. Kapı girişi, dikdörtgen çerçevesi basık kemer açıklıklı ve üstte yekpare tepelik ile belirlenmiştir. Ahşap kanatlar, daha sonradan yenilenmiştir. Kapı alınlığındaki, üç satırlık Arapça ve sülüs yazılı kitabe, Kur'an-ı Kerim'deki Cuma Süresi 9. ayetine ve onun altında H.1246/M.1830 tarihine yer verilmiştir.³³ Baldaken tipli köşke, dokuz basamaklı

³¹ Yapı, Hatay İli, Antakya ilçesi, tarihi kent dokusunda, Uzun Çarşı ve Meydan Caddesi'ndedir. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 30 no ve 1558 karar no ile 15.11.1985 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Emanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt.1, Ankara, 2011, s.120; Külliye, Fuat Şancı tarafından 1710 tarihli arşiv kaydına göre yapının bu tarihten önce olabileceği esas alınarak 17. yüzyıl yarısına tarihlendirmiştir. Camide bulunan mevcut kitabelerden yola çıkılarak, yapının ilk olarak Antakya Voyvodası *Civelekzade Hacı Ebubekir Ağa* tarafından H.1221/M.1806 yılında yaptırılmıştır. Yapımından yaklaşık 72 sene sonra meydana gelen bir depremde cami yıkılmış 1293H.-1878 M. de Hacı *Mustafa Fehmi Civelek* tarafından yeniden yaptırılmıştır. Caminin kare planlı harim mekânı, dört yönde duvarlara oturan payeler ve üstte pandantif geçişli mihrap önü kubbesi ile örtülmüştür. Bkz. Şancı, *ag.t.* s.196-202.

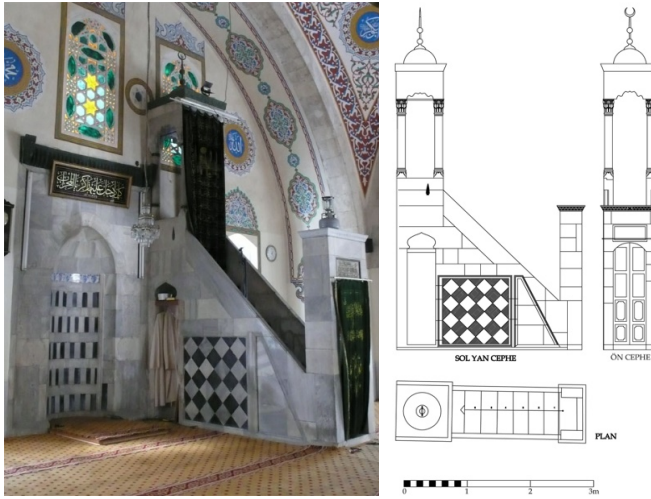
³² Cami ile birlikte minber 06.02.2023 Hatay depremünde tümüyle yok olmuştur.

³³ Kitabenin Arapçası: ۱۲۴۶ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا اِلَى ذِكْرِ اللّٰهِ وَذَرُوْا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ (Yazılışı: Yâ eyyuhâ-llezîne âmenû izâ nûdiye lissalâti min yevmi-lcumu'ati fes'ev ilâ zikri(A)llâhi ve zerû-lbey'(a)(t) zâlikum hayrun lekum in kuntum ta'lemûn(c)- 1246. Türkçe Meali: Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişini bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.) H.1246/M.1840 Erişim: <https://www.kuranvemeali.com/cuma-suresi/9-ayeti-meali>. Erişim Tarihi: 03.07.2025.

merdiven ile çıkmaktadır. Köşk, mukarnas başlıklı dört mermer sütun ve kenarlarda dilimli kemerli açıklıklar ile belirlenmiştir. Sütuncelerin taşıdığı kare prizma sahanlık, kenardan yüzeysel mukarnaslar ile bezenmiş ve üstte yarım kubbe üzerinde âlem ile sonlanmaktadır (Resim: 7, 8/Çizim: 5).

Malzeme ve Teknik: Minber, mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Minber aynalarında, beyaz ve siyah renkli eşkenar dörtgenler kakmalar kullanılmıştır. Mukarnaslarda, yuvarlak ve yivli satırlı oymalar hâkimdir. Sütuncelerin, başlık ve kaidelerinde dövme metal bilezikler mevcuttur.

Değerlendirme: Osmanlı Vakıf kaydında, İhsaniye Camii (Ağalar Camii) 1710 yılında ilk inşası gerçekleşmiştir. Yapı, Fuat Şancı'ya göre ise, 17.yüzyıl yarısında inşa edildiği ifade edilmiştir. Cami, Osmanlı'nın Antakya'daki Voyvodası Civelekzade *Hacı Ebubekir Ağa* tarafından inşa ettirilmiştir. Minber, H.1246/M.1840 tarihli inşa kitabesine göre caminin inşası sonrasında eklenmiştir. Cami, plan olarak mihrap önü ve tek kubbeli cami tipolojisindedir. Cami ile birlikte minberdeki mimari ve süsleme detaylarında, 18-19. yüzyıl Osmanlı Başkent üslubunun etkisi, renkli taş süslemelerde ise Memlûklü tesirlerini görmek mümkündür.

Resim 7: İhsaniye Camii Minberi Genel Görünümü (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 2009)/ **Çizim 5:** Minberin Çizimi (Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden işlenerek)

Resim 8: İhsaniye Camii Minberinin 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

3.6. Antakya Şeyh Ali Camii³⁴ Minberi³⁵

Minber, kible duvarına bitişik mihrabın 0.63 m sağında yer almaktadır. 0.88 x 3.81 x 5.93 m ölçüsündeki minber; kaide, aynalık, aynalık altı, korkuluk, giriş, geçit, köşk(taht) ve köşk kubbesine sahiptir. Klasik minber, yatık dikdörtgen kaide üzerine kuruludur. Yan cepheler, simetrik kuruluşadır. Dik üçgen aynalıklar, etek hizasında üçer sıra içten dilimli dışta kaş kemerli dekoratif açıklıklar ile hareketlendirilmiştir. Nişler, tepe noktada ise yedi dilimli stilize çiçek motifleri ile sonlanmaktadır. Paralelkenar biçimli korkuluklar, kafesli düzenleme göstermektedir. Korkulukta, kapı sövesine yakın yamuk formdaki panolara çiçekli bitki motifi işlenmiştir. Geçit, atnalı ve onu kuşatan kaş kemerli açıklıktan ibarettir. Kaş kemer ucunda, aynalıktaki bitki motifi tekrarlanmıştır. Giriş, dikdörtgen çerçeveli, basık kemer açıklıklı ve çift kanatlı ahşap kapıdan ibarettir. Kapı kanatları özgün olup, künde kari tekniğindedir. Panolara bölünen kanatlara, altı köşeli yıldız kompozisyonu işlenmiştir. Geometrik yıldızlar, bütün ve yarı kesitler hâlinde sonsuzluk prensibindedir. Girişte, söveler kenardan Barok tarzda dekoratif

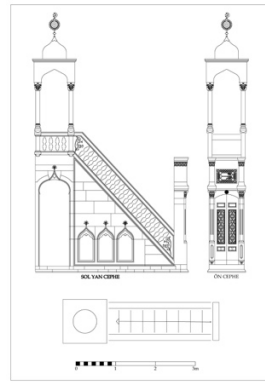
³⁴ Antakya Şeyh Ali Camii, Hatay İli, Antakya İlçesi, Şeyh Ali Cami mahallesi ile Güngör Sokak'ta bulunmaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 120 no ve 1558 karar no ile 15.11.1985 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt.1, Ankara, 2011, s.134; Caminin, ilk inşasının H.988/M.1580 tarihli türbe kitabesinden hareketle, 16. yüzyıl sonları Osmanlı döneminde gerçekleştiğini belirtilmektedir. 1872 depreminden etkilenen cami, onarımlarla günümüze ulaştığı ve son mimari şeklini 18-19. yüzyıl Osmanlı geç döneminde aldığı düşünülmektedir. Caminin harimi, kare planlı ve mihrap önünde pandantif geçişli kubbe ile örtülüdür. Şancı, *ag.t.*, s.70-71.

³⁵ 06.02.2023 Hatay depreminde Şeyh Ali Camii önemli ölçüde tahribata uğramıştır. Üst örtü, harim üzerine çökmüş, minber ve minare tamamen yıkılmıştır. Harim mekânı duvarları ise sağlam durumdadır.

sütunceler ile bezenmiştir. Kapıda İon başlıklı sütunceler, yivli gövdeli, akant yapraklı ve “C” biçimli dekoratif süslemeler ile dolgulanmıştır. Tepelik, dikdörtgen alınlıklı ve iki yandan birer plastır ile sınırlanmıştır. Plastırlarda, kaideler profilili olup, başlıkları da akant yaprağı ile bezenmiştir. Alınlıkta, ikişer “C” motifinin bakışımı tekrar edilmesi ve köşelere yürek formlarının yerleştirilmesi ile kurgulu bitkisel kompozisyon mevcuttur. Tepeliğin eksenine, şemse biçimli iki kitabe kartuşu işlenmiş ve bunların içlerine de, Cuma Suresi’nin 9. ayeti hakkedilmiş ve sonuna H.1320 (M.1902) tarihi düşülmüştür.³⁶ Köşke, on iki basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken tipli köşk; dört sütun ve kenarlarda kaş kemerli açıklıklar ile belirlenmiştir. Köşk, kare prizmatik sahanlık üzerinde miğfer biçimli kubbe ile sonlanmaktadır (Resim: 9-11/Çizim:6).

Malzeme ve Teknik: Minber, mermer malzemeden yapıdırma tekniği ile inşa edilmiştir. Süslemelerde, yivli, düz ve yuvarlak satırlı oyma teknikleri hâkimdir. Ahşap kapı kanatlarında, sedir veya diğer meyve ağaçları kullanılmış olmalıdır. Kapı künde-kari tekniğindedir.

Değerlendirme: Arşiv kayıtlarına göre, 16. yüzyıl sonlarına tarihlendirilen Şeyh Ali Camii, plan ve mimari özellikleri açısından yöredeki klasik camilerdendir. Minber kapısında yer alan kitabe, minberin H.1320 (M.1902) tarihinde yenilediği görülmektedir. Mevcut minber, ilk inşadan kalan minber olmayıp, 20. yüzyıl başında camiye eklendiğini düşünmekteyiz. Klasik kuruluştaki minber, süsleme ayrıntıları ile Ampir üslup-tadır.

Resim 9: Antakya Şeyh Ali Camii Minberi Genel Görünümü (Kaya, 2016) / **Çizim 6:** Minberin plan ve cephe kesiti (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü’nden İşlenerek)

³⁶ Arapçası: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ (Yazılışı: Yâ eyyuhâ-llezîne âmenû izâ nûdiye lissalâti min yevmi-lcumu’ati fes’ev ilâ zikri(A)llâhi ve zerû-lbey’(a)(t) zâlikum hayrun lekum in kuntum ta’lemûn(c) Türkçe Meali: Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah’ı anmaya koşun ve alış veriş-i bırakın. Eğer bilmiş olsanız, elbette bu, sizin için daha hayırlıdır.) Erişim: <https://www.kuranvemeali.com/cuma-suresi/9-ayeti-meali>. Erişim Tarihi: 03.07.2025.

Resim 10, 11: Antakya Şeyh Ali Camii ve minberinin, Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

3.7. Antakya Meydan Camii³⁷ Minberi

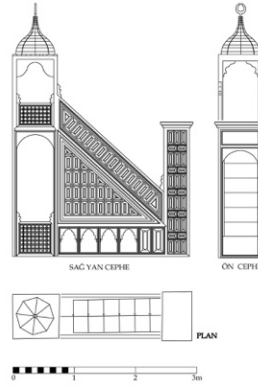
Yaklaşık 0,72 x 2,89 x 3,92 cm ölçüsündeki ahşap minber, mihrabın 0,38 m sağında ve kible duvarına bitişiktir. Minber; kaide, giriş, aynalık altı, yan aynalık, korkuluk, köşebent, geçit, köşk (taht), köşk yan panosu, kasnak, kubbe ve âlem gibi unsurlara sahiptir. Kaide üzerine kurulu minberde; yan cepheler, simetrik kuruluşta olup, dik üçgen aynalıklar ve onu üç kenardan sınırlayan silmeler ile düzenlenmiştir. Aynalıklar, 20 düşey dikdörtgen 2'si ise üçgen olmak üzere toplam 22 yalın pano ile dekore edilmiştir. Aynalık altlıkları, peş peşe altı sıra dilimli kemer açıklıklı dikdörtgen panolarla yer verilmiştir. Bu panolar, korkuluk arasında da tekrarlanmıştır. Korkuluk içerisinde, on dört sıra dikdörtgen, uçlarda ise birer üçgen biçimli pano mevcuttur. Köşebentler, ajurlu basit yaprak motifi ile biçimindedir. Geçit, iki cephede de basık kemerli açıklıktan ibarettir. Alt panoları, zıvana geçmeli kafesli korkuluk şeklindedir. Burada geçmeler arasında altıgen formlar oluşmaktadır. Şebeke köşeliklerinde, aplike stilize yaprak motifleri mevcuttur. Giriş, yuvarlak kemerli açıklık hâlinde olup, kanat unsuru yoktur. Girişin iki yanındaki levhalarda, aynalıktaki panolar tekrar edilmiştir. Farklı olarak, burada üçer sıra dikdörtgen, altlarına ise ikişer yatay dikdörtgen panolar işlenmiştir. Kapı alınlığındaki kitabe, sonradan yenilenmiş olmalıdır. Baldaken köşke, yedi basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Köşk, dört dikme ile taşınmakta, yanlarda yuvarlak kuzeyinde ise Bursa kemerli açıklıklar hâlinde düzenlenmiştir. Köşk yanında yer alan panolar, kafes korkuluk biçimindedir. Köşk, üstte

³⁷ Yapı, Hatay İli'ne bağlı Antakya ilçesinde Uzun Çarşı Caddesi ve Meydan Mahallesi'nde yer almaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 204 envanter ve 1558 karar no ile 15.11.1985 tarihinde tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri I (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. II, Ankara, 2011, s.125; Osmanlı 1527 yılı tahrir kayıtlarında Meydan Camii Külliyesi'nden bahsedilmektedir. Bkz. Çakar, *a.g.m.*, s.23; Caminin, harım giriş kapısında H.1296 /M.1878, minaresinde ise H.1303 / M.1886 tarihli kitabesi mevcuttur. Arşiv kaydında 16. yüzyıla tarihlenen cami, günümüzdeki mimari şeklini 18. yüzyılda almış olduğu düşünülmektedir. Cami, doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı, kible duvarına paralel iki sahnalı ve harım mekânı üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Bkz. Şancı, *a.g.l.*, s.100-101.

armudi/soğanvari biçimli kubbe ile sonlanmaktadır. Kubbe ucunda, ahşaptan âleme yer verilmiştir (Resim: 12, 13/Çizim: 7).

Malzeme ve Teknik: Minberde, sedir (katran ağacı) kerestesi kullanılmış olmalıdır. Çakma tekniği ile tasarlanan minberde, aynalık altı panolarda ahşap geçme tekniği hâkimdir. Aynalık altı ve köşk yanlarında dekupe (kesme) tekniği, süsleme ve silmelerde ise oyma tekniği uygulanmıştır.

Değerlendirme: Minber, genel üslup özelliklerine göre Osmanlı geç dönem (19. yüzyıl sonu) minber tarzındadır. Minberde, 2006 yılına ait boya tabakası, sonraki restorasyonda kaldırılmış ve özgünlüğüne kavuşturulmuştur. Eser, Antakya’da özgün dönem özelliğini koruyarak ulaşabilen ahşap minberdir. Minber, Anadolu ve özellikle Karadeniz kırsalındaki Osmanlı geç dönem ahşap minber işçiliğini yansıtmaktadır.

Resim 12: Antakya Meydan Camii Minberi (Kaya, 2016)/ **Çizim 7:** Minberin Çizimi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nden İşlenerek)

Resim 13: Antakya Meydan Camii ve Minberinin, 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

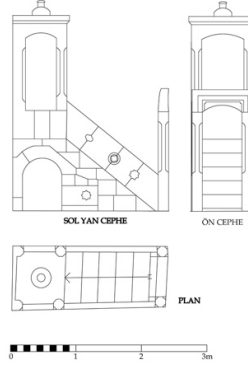
3.8. Yayladağı Kasım Bey Cami³⁸ Minberi

Minber, yaklaşık 0.92 x 2.83 x 3.19 m ölçülerinde, mihrabın hemen batısında kible duvarına bitişiktir. Eser; kaide, aynalık, korkuluk, geçit, giriş ve köşk bölümüne sahiptir. Minberde yan cepheler, simetrik düzenlenmiştir. Dik üçgen aynalıklar, üstte paralelkenar korkuluklar ile düzenlenmiştir. Korkuluklarda, ajurlu; sekiz köşeli yıldız, kare ve elips olmak üzere üç farklı geometrik motif tekrarlanmıştır. Geçit, yuvarlak kemerli ve beşik tonozlu olup, iki yanda açıktır. Giriş, iki yanda sekizgen gövdeli söve ve onun bunun arasında yuvarlak kemerli açıklık hâlinindedir. Söve üzerindeki kemer, son restorasyonda yenilenmiştir. Girişin kapı kanadı yoktur. Köşke, altı basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Dikdörtgen prizma köşk, sekizgen gövdeli dört sütun ve üç cephesinde basık kemerli açıklıklar ile baldaken tipindedir. Köşk, harime dönük profilli korniş ve kare taban üzerinde serpuşlu taş külah ile sonlanmaktadır (Resim: 14/Çizim: 8).

Malzeme ve Teknik: Minber, kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Korkuluk süslemeleri, dekupe ve oyma tekniğindedir.

Değerlendirme: İnşa tarihi tartışmalı olan Kasım Bey Camii'nin; Selçuklu mu(?) Memlûk mü(?) yoksa Osmanlı dönemi eseri olup olmadığı hususunda yeterli bilgiye sahip değiliz. İnşa tarihi tartışmalı olan Kasım Bey Camii'nin Selçuklu, Memlûk ya da Osmanlı dönemlerinden hangisine ait olduğu konusunda yeterli ve kesin bilgiye sahip değiliz. Ancak, minberin mimari ve malzeme kritiğinden hareketle, cami ile aynı tarihte inşa edildiği düşünülmektedir. Korkuluktaki sekiz köşeli yıldızlara, yörede nadir rastlanması eseri özellikli kılmaktadır. Buradaki geometrik düzenleme, Selçuklu ve Memlûk dönemi süsleme programı ile irtibatlı olduğundan minberin Memlûk veya Osmanlı dönemi eseri olabileceği kanaatindeyiz.

³⁸ Cami, Hatay ili, Yayladağı ilçe merkezinde, Çamaltı Mah. Âşık Sokak. ile P.T.T. Sokak arasındadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 1346 karar no ile 26.01.2006 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri II (Antakya)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt.II, Ankara, 2011, s.316; Yayladağı Kasım Bey Camii net olmamakla birlikte, 11-12. yüzyılda Selçuklu Avar Türklerinden Savcılar Aşireti reisi Kasım Bey tarafından yaptırıldığı belirtilmektedir. Caminin, M.1553, 1820, 1825 1912 yıllarında onarımlara tabi tutulduğu ve son mimari şeklini 18-19. Yüzyıl Osmanlı döneminde aldığı düşünülmektedir. Cami, enine dikdörtgen planlı devşirme sütunların taşıdığı kemer dizileri ile kible duvarına paralel üç şahınlıdır. Şancı, *a.g.l.*, s.528; Cami, 06. 02. 2023 depreminde herhangi bir hasar almamıştır.

Resim 14: Yayladağı Kasım Bey Camii Minberi (Kaya, 2016); **Çizim 8:** Minberin plan ve cephe görünümü (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nden işlenerek)

3.9. Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii³⁹ Minberi⁴⁰

Minber, 0.70 x 2.79 x 3.91m ölçülerinde mihrabın batısında kible duvarına bitişiktir. Kaide, aynalık, geçit, giriş, korkuluk, köşk ve köşk kubbesinden ibarettir. Yatık dikdörtgen kaide üzerinde kurulu olup, yan cepheleri simetrik düzenlenmiştir. Dik üçgen biçimli aynalıklar oldukça sadedir. Doğudaki aynalıkta, taş kemerli bir niş mevcuttur. Nişin kemer ucunda, stilize üç yapraklı palmet mevcuttur. Geçit, basık kemerli açıklık hâlinindedir. Geçit⁴¹ kemer köşeliği, simetrik dairesel rozette sekiz kollu yıldız çiçeği ile süslüdür. Burada iki rozet arasına üç yapraklı palmet işlenmiştir. Eski fotoğrafta korkuluk ve baldaken köşkün ahşap işçilikli olduğu anlaşılmaktadır. Ahşap aksamaları, restorasyon ile birlikte yenilenmiştir. Özgünde giriş, iki dikme arasında yuvarlak kemerli açıklık ve iki yandaki merdiven basamakları kafesli korkuluklar ile belirlenmişti. Köşke, yedi basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. İki yanda korkuluklar ile sınırlandırılan köşk, dört dikme ve onun

³⁹ Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Külliyesi, Hatay İli, Yayladağı ilçesi Şenköy Mahallesi’nde konumlanmaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 964 karar no ile 10.10.1991 yılında tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Emvanteri I* (Antakya), (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt.1, Ankara, 2011, s.604; Caminin, 1464 yılında Şeyh Abdi tarafından zaviyeli cami olarak inşa edildiği bilinmektedir. Yapının adı, 16.yüzyıl Osmanlı arşivlerinde Şeyh Abdi, Zernebo Mescidi şeklinde geçmektedir. Türbe kitabesinden en erkeni ise H. 904-968/M.1498-99/1560-61 yılı vermektedir. 1714 yılında onarım gören cami, bilgilerden hareketle 16.yüzyıl Osmanlı dönemi eseri olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Temiz, *a.g.b.*, 2012, s.733-747; Bülent Arı, “Hatay Velilerinden Şeyh Ahmet Kuseyri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, Sayı 16, Hatay, 2011, s. 377; Enver Çakar, “16. Yüzyılda Antakya Vakıfları (1550 Tarihli Evkaf Defterine Göre)”, *Vakıflar Dergisi*, 2015, s.32.

⁴⁰ Cami ve minber, 06.02.2023 Hatay depreminde herhangi bir hasar almamıştır.

⁴¹ Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii’nin minberinde korkuluklar ve köşk ahşaptandır. Fakat günümüze bu unsurlar, yakın tarihteki restorasyonda yenilenmiştir.

etrafında dilimli kemerli açıklıklar ile üstte soğanvari ahşap kubbe ile sonlandırılmıştı (Resim 15/Çizim: 9).

Malzeme ve Teknik: Minberin aynalık, geçit, merdiven bölümlerinin kesme taş, köşk, merdiven korkuluğu ve giriş bölümü ise ahşap malzemeden inşa edilmiştir.

Değerlendirme: Şenköy/Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (16. yüzyıl yarısı) taşrada yorumlanan Klasik Osmanlı dönemi eseridir. Plan ve mimarisini koruyarak ulaşabilen camide, mihrap olduğu gibi minber de ilk inşa sürecine aittir. Karamanoğlu Beyliği'nde özellikle Silifke ve çevresindeki eserlerinde 15.yüzyıl minberlerinin sadece merdiven basamakları ve üzerinde korkuluklu düzenlendiği görülmektedir. Kuseyri Camii minberi de benzer tipolojide uygulanmıştır. Minberi, mimari üslup tarzından hareketle 16-17. yüzyıl Osmanlı dönemine tarihlendirmek mümkündür.

Resim 15: Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii minberi (Kaya, 2016)/ **Çizim 9:** Minberin Genel Rölövesi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek)

3.10. Altınözü Fatikli Camii⁴² Minberi

⁴² Yapı, Hatay İli, Altınözü ilçesi, Fatıklı Mahallesi'nde Orta Sokak'ta bulunmaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından 2010 karar no ile 28.09.2006 tarihinde tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., Hatay Kültür Envanteri II (İlçeler), (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. II, Ankara, 2011, s.33; 16.yüzyıl Osmanlı vakıf kayıtlarında adı geçen caminin, minare üzerindeki H.1292 / M.1875-1876 tarihli kitabesinin hareketle daha öncesinde caminin varlığı ortaya çıkmaktadır. Mevcut cami, 19. yüzyıl Osmanlı geç dönemine ait olduğu anlaşılmaktadır. Camii, kesme taş malzemeden enine dikkdörtgen planlı harim ve kible duvarına

Minber, 0.98 x 2.60 x 3.48 m ölçülerinde mihrabın sağında kible duvarına bitişiktir. Yan cepheler, simetrik kuruluştadır. Dik üçgen aynalıklar, yalın yüzeylere sahiptir. Korkuluklar, kapalı düzende olup, eşkenar dörtgen desenleri ile süslenmiştir. Geçit, iki yanda basık kemerli açıklık şeklindedir. Dikdörtgen çerçeveli kapı, basık kemerli açıklığa sahiptir. Kapı, üstte dikdörtgen pano içerisinde kitabelik ve silmeli tepelik ile belirlenmiştir. Kitabede, Arapça sülüs yazı ile Bakara Suresi'nin 149. ayeti okunmaktadır.⁴³ Köşke, altı basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken tipteki köşk, silindirik dört sütunun bağlandığı dilimli kemerli açıklıklar ve üstte kare prizma tepelik ile sonlanmaktadır (Resim: 16, 17/ Çizim:10).

Malzeme ve Teknik: Minber, kesme taş malzemededir. Minberdeki, taş süslemede oyma tekniği uygulanmıştır.

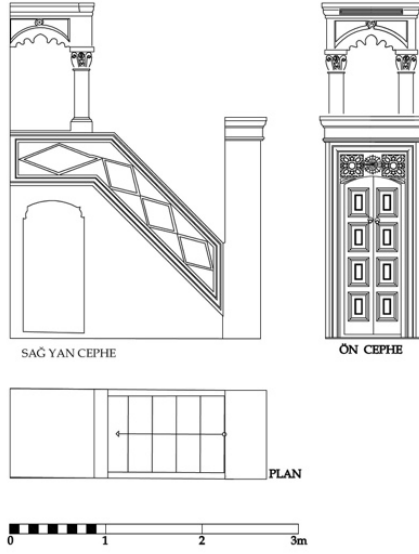
Değerlendirme: Minber, köşkteki Neo-gotik üsluptaki dilimli kemerler ve korkuluklardaki eşkenar dörtgen motifleri ile seçmeci (eklektik) üsluptadır. Minberi, 19. yüzyıl sonu Osmanlı geç dönemine tarihlendirmek mümkündür. Benzer tipteki minberlere, ilçeye bağlı köy camilerinde de rastlanılmaktadır. Minberler, genellikle taş malzemeden küçük ölçekli köy camilerinde, klasik plan şemasında Ampir ve Barok dönem sanat üslubu sentezlenerek uygulanmıştır. Örneğin, ilçeye yakın konumdaki Altınkaya Köyü'ndeki caminin (20. yüzyıl başı) minberi bu özellikleri taşımaktaydı. Minber, tipoloji açısından Fatikli Camii minberi ile benzerdir.⁴⁴

paralel iki sahnalıdır. Bkz. Şancı, *a.g.t.*, s.511. Cami, 06.02.2023 Hatay depreminde tümüyle yıkılmış ve 2024 yılı itibarıyla Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kapsamlı restorasyonu devam etmektedir.

⁴³ Bakara Suresi 149. Ayetinde, *قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ* fe velli vecheke şatral mescidil harâm(harâmi) Türkçe Meali: Nerede bulunursan bulun, hemen yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir şeklinde geçmektedir. Erişim: <https://acikkuran.com/bakara-suresi/149-ayet-meali> Erişim tarihi: 26.09.2025.

⁴⁴ Altınkaya Mahallesi Camii ve minberi, 06.02.2023 Hatay depremi nedeniyle cami ile birlikte yıkılmıştır.

Resim 16: Altınözü Fatikli Camii Minberi Genel Görünümü / **Çizim 10:** Minberin Plan ve Cephe kesit rölövesi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek, 2008)

Resim 17: Fatikli Camii ve minberi'nin 06.02.2023 Kahramanmaraş Merkezli Deprem Sonrası Genel Görünümü (Kaya, 2023)

3.11. Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii⁴⁵ Minberi⁴⁶

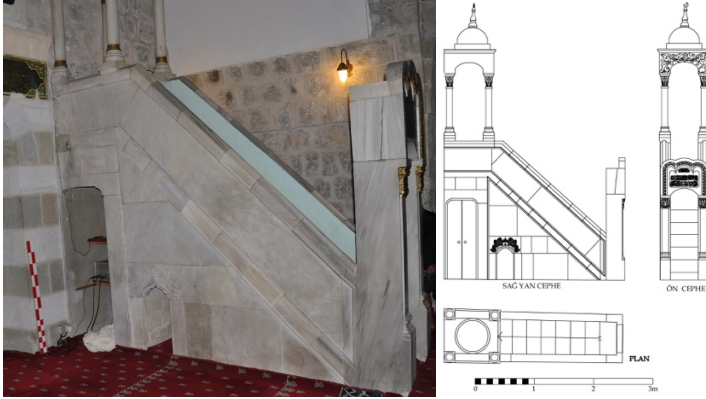
Minber, mihrabın 0,36 m sağında kible duvarına bitişiktir. Klasik ana şemada inşa edilen minber, 0,81 x 3.05 x 4,24 m ölçülerindedir. Kaide, aynalık, aynalık altı, geçit, giriş, köşk ve köşk kubbesine sahiptir. Kaide üzerine kurulu minber, doğu ve batı cephede simetrik. Dik üçgen görünümlü aynalıklar, aynalık altlıkları dışında sadedir. Aynalık altlıkları, niş formunda dışta kaş kemerli içte ise dilimli kemerli birer dekoratif açıklık dizisi ile süslenmiştir. Kemer köşelikleri, Barok tarzında “C”li kıvrık dal ve bunlara bağlı üçlü çiçek motifli yarı-naturalist bitkisel motifler ile bezenmiştir. Silmeler ile sınırlandırılan korkuluklar, sade yüzey hâlinindedir. Geçit, her iki cephede Bursa/sepetkulpu kemerli geniş açıklıktan ibarettir. Giriş, dikdörtgen çerçeveli, basık kemerli açıklığa sahiptir. Kapı kanatlarının özgünde olup olmadığı net değildir. Kapı, üç dilimli Barok tarzı tepelik ve ekseninde kitabelik ile düzenlenmiştir. Kapı söveleri, Barok üslupta plastırlar ile düzenlenmiştir. Plastr başlıklarına, Ampir üslupta palmet ve üstüne oval ve dairesel kabuk formları işlenmiştir. Üç dilimli kapı tepeliği, içten alternatif ok ucu ve yumurta sıralı bir silme şeridi ile çerçevelidir. Tepeliğin eksenine, üç satır Arapça Besmele-i Şerif ve altına Cuma Süresi 9. ayeti yazılmıştır. Kitabede, ayrıca son satırda, H.1335/M. 1919 olarak minberin inşa tarihi düşülmüştür. Köşke, yedi basamaklı merdiven ile çıkılmaktadır. Baldaken köşkü, dört bodur mermer sütunce taşımaktadır. Köşk, yanlarda yuvarlak kemerli açıklık ve üstte beşik tonoz ile sonlanmaktadır. Barok üslubundaki köşk sütunceleri, oval kaide, silindirik gövde ve mukarnası andıran üçgen form/ yumurta sıralı başlıklar ile süslenmiştir. Başlıkların yüzünde, koçbaşını andıran kıvrık yaprak motifleri mevcuttur (Resim: 18/ Çizim: 11).

Malzeme ve Teknik: Minber, mermer malzemeden inşa edilmiştir. Köşk, sütunceler üzerinde taş malzeme kullanılmıştır. Mermer levhalar, yapıştırma tekniği ile birbirine bağlanmıştır. Köşk sütuncelerinde, demir dövme bilezikler kullanılmıştır. Süsleme oyma tekniği ile uygulanmıştır. Yivli ve yuvarlak satırlı oymalar ile birlikte, kitabede düz satırlı oyma hâkimdir.

⁴⁵ Yapı, Hatay İli'ne bağlı Belen ilçesinde, Eski Halep Yolu üzerinde, günümüzdeki E-5 karayolunun doğusundadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan envanter kitabında herhangi tescil bilgisi verilmemiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Emlakları II (ilçeler)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. II, Ankara, 2011, s.41; Menzil külliyesi olarak Tuhfetü'l Mimarın'da adı geçen Kanuni Sultan Süleyman Külliyesi, H.960/M.1553 tarihinde banisi Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilmiştir. Plan ve mimarisini koruyan cami, süreç içerisindeki yenileme ve ilavelerle günümüze ulaşmıştır. Cami, haçvari planlı ve pandantif geçişli kubbe ile örtülmüştür. Bkz. Fatih Müderrisoğlu, “Bir Osmanlı-Türk Şehri Olarak Belen”, *Vakıflar Dergisi*, 1994, s.240; Bkz. Fatih Müderrisoğlu, *16. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzil Külliyesi*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s.434,455.

⁴⁶ Minber, 06.02.2023 Hatay depreminde hasar almamıştır.

Değerlendirme: 1553 tarihli Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii, plan ve mimari özelliklerini koruyarak günümüze ulaşmıştır. Mevcut minber, yöredeki eski minberlerin klasik şemasında geleneğe uygun inşa edilmiştir. Minber, tezeynatı bakımından, 19.-20. yüzyıl Eklektik Üslup özellikleri yansıtmaktadır. Caminin ilk inşasına ait minberinin nasıl olduğu konusunda net bilgiye ulaşılamamıştır.

Resim 18: Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi (Kaya, 2016)/ **Çizim 11:** Minberin Çizimi (Hatay Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden İşlenerek)

3.12. Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii⁴⁷ Minberi

Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin mevcut minberi, 20. yüzyıl başlarında eklenmiştir.⁴⁸ 16. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemine ait caminin, özgün minberi

⁴⁷ Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi, Hatay İli'nin Payas ilçesinde Kara Camii Mahallesi ile İnönü Caddesi'nde yer almaktadır. Cami, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından A-72 karar no ile 09.07.1976 tarihinde tescil edilmiştir. Bkz. M. Nalan Yastı vd., *Hatay Kültür Envanteri II (ilçeler)*, (Edit. M. Nalan Yastı), Hatay Valiliği Yayını, Cilt. II, Ankara, 2011, s.61; Külliye, H. 982/M.1574 tarihinde, Osmanlı Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'nın emri ve Mimar Sinan'ın gönderdiği plan şeması doğrultusunda Hassa Mimarlar Ocağındaki veya yerel mimarlar tarafından inşa edilmiştir. Osmanlı fethinden sonra, eski bir kalenin yerine yeniden inşa edildiği kabul edilen bir kalenin yanına kurulan külliye, yaklaşık 700 x 250 metrelik bir alana oturmaktadır. Külliye'nin merkezinde, kuzey-güney yönlü bir arasta yer alır. 115 x 15 m boyutlarındaki arasta, ortasında dua kubbesi bulunan tonozla örtülü bir koridorun iki yanına yerleştirilmiş 48 dükkândan oluşmaktadır. Arastanın doğusuna kervansaray, imaret ve tabhane gibi konaklama amaçlı yapılar, batısına ise cami, sıbyan mektebi, medrese ve hamamdan ibarettir. Bkz. Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisini*, İstanbul, 1986; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986; Fatih Müderrisoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki İskelesi Payas ve Sokullu Mehmed Paşa Menzil Külliyesi", *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (23-27 Eylül 1991)*, *Bildiriler*, C.2, Ankara 1995, s.513-524; Temiz, *a.g.b.*, 2004, s.13-17. Külliye'deki tüm yapıların beden duvarları kesme taşlarla kaplanmıştır. Özellikle caminin taçkapı ve mihrabında olmak üzere, külliye'deki çeşitli yapıların girişlerinde görülen iki renkli taş işçiliği, Mısır ve Suriye'deki Memlûk ve Zengi mimarisine bağlamak mümkündür.

⁴⁸ Cami, çeşitli onarımlarla günümüze ulaşabilmiştir. Özellikle, yapının yakın tarihlerde ilk tamiri Payas Kaymakamı Veysi Efendi tarafından 1865 yılında, ikincisi ise halkın yardımları ile 1902 yılında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bkz. COA, DH.MKT. 499-42, H. 29.01.1320.

günümüze ulaşamamıştır. 17. yüzyılda Payas'a gelen Evliya Çelebi, caminin mihrabı ve minberini gösterişli sanat eseri olarak bahsetmişti.⁴⁹ Camide son yaptığımız incelemede, harimin güneybatısında, kible duvarı penceresinde özgün minberden geriye kalan mukarnaslı minber tacını tespit ettik. Kapı tepeliği, 16. yüzyıl klasik Osmanlı dönemi minber üslubundadır.

Mevcut minber, ahşaptan inşa edilmiş olup, iki cephede de simetriktr.⁵⁰ Kaide, aynalık altı, aynalık, korkuluk, geçit, geçit üst panosu, giriş, köşk ve köşk kubbesine sahiptir. Minber, ilk minbere ait yatık dikdörtgen kaide üzerine kuruludur. Bu kaide, iki parça hâlinde siyah ve gülkurusu renkli taşlar ile belirlenmiştir. Aynalık altlıkları, dekupe (kesme) sekiz sıra dikdörtgen pano içerisinde dilimli kemerli açıklıklar ile belirlenmiştir. Silmelerle sınırlandırılan dik üçgen aynalıklar, köşelerde ışınsal çubuklarla ile süslenmiştir. Aynalık göbeğine, yivli gülbezek kabarası ve etrafına 28 ışınsal çubuk ile yayılan oval formda güneş motifi yerleştirilmiştir. Kafesli korkuluklar, iki girişin arasında stilize şamdan/kandili andıran torna işçilikli dikmeler ile süslenmiştir. Kapı sövesi ile korkuluk bağlantıları, profilli üçgen köşebentler ile sağlanmıştır. Geçit, basık kemerli açıklık hâlinde olup, geçit üst panolarında aynalıktaki güneş motifi kompozisyonu tekrarlanmıştır. Dikdörtgen çerçeveli giriş, yuvarlak kemer açıklıklı, ekseninde binili iki kanatlı kapıya sahiptir. Giriş yan cepheleri, on iki dikey dikdörtgen panoya sahiptir. Kapı kanatları ise, üstte yamuk, altta dikdörtgen ve kare panolara bölünmüştür. Kapı kemeri, merkezinde *Allah* lafzının yazılı olduğu, Zengi düğümlü kabartma ile vurgulanmıştır. Kapı tepeliği, sonradan ilave olduğu anlaşılmaktadır. Baldaken tipli köşk ise, silindirik dört sütun ve ona bağlı yuvarlak kemerler ve üstte soğanvarı köşk kubbesi ile sonlanmaktadır. Köşk köşeliklerinde, sembolik dört imame ve kubbe üzerinde de bir hilal motifi mevcuttur. Köşk

⁴⁹ Yapı, Sokullu Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde "Payas Kalesi yakınında şerif bir cami" ve Tuhfet ül-Mi'marın'da camii olarak kaydedilmiştir. Külliye ile birlikte camiden ayrıntılar veren Çelebi, mihrap ve minberinin gayet sanatlı olduğunu vurgulamıştır. Evliya Çelebi Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi ve Camii'nden; "*Hâna yakın bir câmii vardır ki İstanbul'da Silivrikapısı dâhilindeki İbrâhîm Paşa câmiine benzerdir. Uzunluğu ve genişliği seksen ayaktır. Haremi şirin süslü, şehrin en güzel ve en büyük camisi olduğundan cemaati çoktur. Arlusun ortasında bir şebekeli havuzu vardır. Etrafında abdest muslukları, seşebil gibi gece gündüz akar. Bu havuzun etrafı çeşit çeşit turunc ağaçlarıyla bezenmiştir... Caminin iki kapısı var. Biri kibleye açık aralı kapısıdır. Sol kapı dut ağacına bakmaktadır. Ve caminin mihrabı ve minberi gayet sanatlardır. İçi gayet aydınlık, nur dolu bir kubbe örtüldür. Bunda olan kafesli tunç pencerelerin sedefkârı kapakları, tepe ve küçük camları başka bir yerde yoktur. Parlak güneşin ışıklarının parlansı vurduka caminin içi ışıkların aydınlanır. Kürsüsü, müezzin mahfili iki katlıdır. Şamdan, yağ kandilleri, türlü türlü avizeler, ipeğe balılar başka camide yoktur. Külliye'nin kâğır olan bütün binaları tamamen mavi saf kurşun örtüldür"* şeklinde bahsetmektedir. Bkz. Ali Seyit Kahraman, Yücel, Dağlı, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Konya- Kayseri- Antakya- Şam- Urfa- Maraş- Sivas- Gazze- Sofya- Edirne*, Cilt 3, Kitap 1, YKY, İstanbul 2006, s.60-63.

⁵⁰ Ahşap minberin, rölöve ölçüleri alınamamıştır.

alınışında ta'lik yazı ile Rad Süresi 27-28 ayetine verilmiştir.⁵¹ Köşk tavanına, aplike olarak aynalık ve geçit üst panosundaki güneş motifi işlenmiştir (Resim: 19).

Malzeme ve Teknik: Caminin ilk minberi, kaide ve mermer parçasından hareketle beyaz Marmara mermeri ile birlikte, siyah, kirli beyaz ve gülkurusu renkli taş malzeme ile inşa edilmiştir. Sonradan ilave ahşap minber ise; kızılçam, meşe, karaçam, kayın, gürgen veya köknar cinsi kullanılmış olmalıdır. Minberde, çakma tekniği süslemelerde oyma tekniği hâkimdir. Aynalık altı kemerli açıklıklarda dekupe, aynalık ve köşkteki ışınsal madalyonlarda ajur yapıştırma tekniği uygulanmıştır.

Değerlendirme: Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Külliyesi, 16. yüzyıl Klasik Osmanlı çizgilerinin yanı sıra renkli taş süslemeleri ile yöredeki Memlûk ve Zengi sanat üslubu geleneğini yansıtan önemli eserdir. Evliya Çelebi'nin hayranlıkla bahsettiği 16. yüzyıla tarihlenen taş/mermer minberin⁵², yakın zamanlarda tahrip olduğu kanaatindeyiz. İlk minberden kalan renkli taş kaide üzerin, 19-20. yüzyılda ahşap minber eklenmiştir. Ahşap minber, 20. yüzyıl Eklektik üslubu yansıtmaktadır.

Resim 19: Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi (Sol: Discovery İslamic Art'tan; Sağ: Kaya, 2016)

⁵¹ بِذِكْرِ اللَّهِ الْوَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ لَا يَذْكُرُ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ (bi zikrillah e la bi zikrillahı tatmainnul kulub Manası: Kalpler ancak Allah'ı hatırlamakla huzur bulur.)Bkz. Erişim: <https://acikkuran.com/rad-suresi/28-ayet-mecali> Erişim Tarihi: 09.12.2025.

⁵² Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin ilk minberinin; tipoloji, üslup ve malzeme kullanımı açısından Adana Kethüda Hasan Ağa Camii minberi ile önemli benzerlik göstermektedir. Bunun ile birlikte, her iki yapının 16.yüzyıl Osmanlı Klasik dönem eseri oluşu, yakın yol ağında konumlanması, plan ve mimari uygulamalarının ele alınışı, mihrap ve minberlerinin benzerliği, her iki yapının aynı usta/usta grubu tarafından inşa edilmiş olabileceğini kuvvetlendirmektedir.

4. Değerlendirme ve Karşılaştırma

Hatay İli'ne bağlı ilçe merkezlerindeki tarihi cami minberlerini ele alan bu çalışmada, Antakya ilçesinde; Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii, Yeni (Zühriye) Camii, Şeyh Ali Camii, Mahremiye Camii, Meydan Camii, İhsaniye (Ağalar) Camii, Yayladağı'nda; Şeyh Ahmet Kuseyri Camii, Kasım Bey Camii, Belen ilçesinde; Kanuni Sultan Süleyman Camii, Payas ilçesinde; Sokullu Mehmet Paşa Camii ve Altınözü ilçesinde; Fatıklı Camii olmak üzere toplam 12 özgün minber incelenmiştir. Minberler, *Yapıdaki Yeri ve Konumu, Tariblendirme, Tipoloji, Süsleme ve Malzeme-Teknik* özellikleri açısından değerlendirilecektir. Ayrıca, ulaşılan bulgular ile birlikte, minberlerin yöre ve yakın çevredeki çağdaş örnekler ile karşılaştırması yapılarak, üslup benzerliği veya farklılıkları belirlenecektir.

4.1. Tipoloji ve Üslupsal Değerlendirme: Minberler, genel olarak; kaide üzerinde *giriş, gövde, köşke* bölümü gibi üç ana parça yani klasik şemada inşa edilmiştir. Minberlerde, tipolojik benzerlik olduğu gibi bazısında; dönemsel, süsleme, malzeme-teknik açıdan farklılıklar göze çarpmaktadır. Minberler, tipolojik ve üslup açısından Klasik ve Osmanlı Geç (Batılılaşma) dönem olmak üzere iki farklı grupta incelenebilir.

4.1.1. Klasik Minberler

İncelenen minberler, tipolojik ve üslup özellikleri açısından Başkent (İstanbul) ve çevresindeki, Klasik Osmanlı dönemi minberlerinin taşraya yansıyan üslubun bir devamı niteliğindedir. Selçuklu sonrası, 15.-17.yüzyıl Klasik Osmanlı döneminde sade ve orantılı cephe ve süsleme kimliği kazanan minberler, taşralarda farklı uygulamalar olsa da, klasik ana şemaya bağlı kaldıkları görülmektedir. Selçukludaki ahşap işçiliği, klasik dönemde yerini mermer ve taş malzemeye bırakmıştır. Bundan hareketle, klasik Osmanlı minber elemanlarının hem malzeme hem de dönem üslubuna göre değişim gösterdiği görülmektedir.⁵³ İncelenen 12 minberden; Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii, Mahremiye Camii, Yeni Camii, İhsaniye Camii, Kasım Bey Camii ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (özgün renkli taş minberi) minberleri klasik minberler grubundadır. İncelenen mermer minberler, Başkent İstanbul ve yakınındaki anıtsal mermer minberler ile birebir aynı olmasa da, taşraya yansımaları olarak Osmanlı minber üslubunu yansıtmaktadır. Edirne II. Bayezid Camii (1480-1488), İstanbul Murad Paşa Camii (1465-1471) ve Süleymaniye Camii (1550-1557) gibi Klasik Osmanlı dönemi eserleri (Resim 20), tipolojisi ve malzeme kullanımı açısından Hatay'daki klasik minberlerin şemasını yansıtan erken örneklerdir. Hatay İli'ne yakın çevrede bulunan; Gaziantep Merkez Ağa Camii (1555)⁵⁴, Gaziantep Merkez Bostancı Camii (1739)⁵⁵, Adana Hasan Ağa

⁵³ Gülay Apa, *Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007; Apa, *a.g.m.*, 2008, s.249-277.

⁵⁴ Tuncer Doğan, *Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Van, 2013, 441.

⁵⁵ Doğan, *a.g.t.*, s.139.

Camii (1558)⁵⁶, Adana Yağ Camii (1552-53) ve Kilis Canpolat Paşa Camii (1553) incelenen minberler ile benzer klasik şemalarda inşa edilmiştir (Resim 21).

Renkli taş işçilikli mermer ve taş minberlerde; aynalık altı ve köşk bölümünde farklı kemer formlarının kullanılması, ağırlıklı taş ve renkli taş malzeme tercihi *Güney Etkisindedir*.⁵⁷ Ayrıca, Fatikli Camii minber köşkünde, Gotik tarzda çok dilimli kemer ve Zengi düğümü motifi kullanımları Güneyli etkilere işaret etmektedir. Klasik Osmanlı minberler kapılarında, zülfeli tac görülürken, Hatay minberlerin kapı taçları genellikle yüzeysel mukarnas dizisi veya profilli yalın tepelikler ile düzenlenmiştir. Osmanlı Klasik dönem minberlerinde baldaken köşkler, kasnak üzerinde piramidal piramidal külah ile sonlanmaktadır. Bundan farklı olarak, Hatay yöresi minberinde, baldaken köşkların üzeri sahanlık ve sonrasında kubbe ile sonlanmaktadır.⁵⁸ Bu durum, Hatay ve yakın yöredeki cami minberlerindeki köşk düzeninin, Osmanlı- Memlûk geleneğinde üslup izlediğini göstermektedir. Baldaken köşkler, Memlûk dönemi minberlerinde fazlaca kullanılmıştır. Özellikle, Mısır ve Suriye'deki Memlûk ile Osmanlı minberleri, genellikle baldaken köşk ve sahanlık üzerinde yarım kubbeler ile sonlanmaktadır. Suriye/Hıms, Krak Des Chevaliers Kalesi (11-12. yüzyıl), Lazkiye Lattakia'daki El-Muğrabi Camii (1827)⁵⁹, Halep/Mankalıbuğa al-Şamsi Camii (1360 veya 1415-80), Şam/ Murat Paşa Camii,(1569)⁶⁰, Şam/Emir Taurîzî Camii ve Türbesi (823-6/1420-3) minberlerinde kubbe ile sonlanan baldaken köşklere yer verilmiştir (Resim: 22).⁶¹

⁵⁶ Başak Burak, “Adana Yağ Camii, Ulu Camii ve Hasanağa Camii Minberlerinde Üslup Özellikleri”, *Sanat ve İnsan Dergisi*, 7, 2023, s.23-30.

⁵⁷ Gazintep camilerinde güneyli etkiler için Bkz. Yıldız, *a.g.m.*, s.85-110; Suriye'deki Osmanlı eserleri için Bkz. Lamia Jasser, Salem Khalaf, Abbas Sabbağ, ve Adnan Mamo, *Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde-Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Emarleri*, (Düzenleyen: Ahmet Özpays ve İbrahim Yakar), Gaziantep Üniversitesi, Ankara-Gaziantep, 2010, s.1-691.

⁵⁸ Osmanlı dönemi minberlerinde, nadiren de olsa kubbe ile sonlanan baldaken köşkler yer almaktadır. İstanbul Atik Ali Paşa Camii (1496) minberi örnek olarak gösterilebilir. Bayrakal, *a.g.t.*, s.260.

⁵⁹ Erişim: <https://sana.sy/en/local/2278914/> Erişim Tarihi: 20.12.2025.

⁶⁰ Erişim: <https://syriaphotoguide.com/damascus-murad-basha-mosque> Erişim tarihi: 20.12.2025.

⁶¹ Baldaken ve kubbe ile sonlanan köşk tipolojisi, Suriye'deki Memlûk dönemi minberlerinde tercih edilmiştir. Bkz. Miria Kühn, *Mamlukische Minbare: Islamische Predigtkanzeln in Ägypten, Syrien, Libanon, Israel und den Palästinensischen Autonomiegebieten zwischen 1250 und 1517*, V&R Unipress 2019, s.35-77.

Resim 20: Süleymaniye Camii Minberi (F. Al'dan 2017); İstanbul Murad Paşa Camii, Edirne II. Bayezid Camii Minberleri (S. Bayrakal, 2007, Soldan Sağa)

Resim 21: Gaziantep Merkez Ağa Camii (1555), Gaziantep Merkez Bostancı Camii (1739) Doğan,2013), Adana Hasan Ağa Camii (1558) (Burak, 2024)⁶², Adana Yağ Camii (1552-53) minberleri (B. Burak, 2024)⁶³ ve Kilis Canpolat Paşa Camii (1553) minberi⁶⁴(Soldan Sağa)

Resim 22: Suriye/Hıms, Krak Des Chevaliers Kalesi'nde⁶⁵; Şam/Emir Taurîzî Camii (Kuhl, 2007), Trablus (Libya)/Attar Camiine ait (1350) (Kuhl, 2007) Memlûk Dönemi Minberleri (Soldan Sağa)

4.1.2. Geç Dönem (Batılılaşma) Minberleri: İncelenen örneklerde, Osmanlı geç dönemine tarihlenen minberler de mevcuttur. Bunlar, yöredeki klasik minberin ana şemasını devam ettirirken, dönem üslubu, süslemeleri ve malzeme-teknik özellikleri bakımından farklıdır. 18. yüzyıl Lale dönemi ile birlikte

⁶² Burak, *a.g.m.*, s.23-30.

⁶³ Burak, *a.g.m.*, s.23-30.

⁶⁴ Erişim: <https://kulturenvanteri.com/yer/canbolat-pasa-tekke-camiikilis/#17.1/36.714771/37.114433> Erişim Tarihi: 19.12.2025)

⁶⁵ Erişim: <https://historycomestolife.wordpress.com/> Erişim: 23. 09. 2025

Osmanlı'nın mimari ve süsleme anlayışı değişmeye başlamıştır. Mimari ve süsleme programı sırasıyla; Barok, Rokoko, Ampir ve Eklektik olarak farklı dönem üslupları ile dönüşüm geçirmiştir.⁶⁶ İncelenen minberlerin bazısında, mimari ve süsleme detaylarında *Eklektik Üslub*'un etkileri görülmektedir.⁶⁷ Hatay ve çevresindeki mimari eserlerdeki Avrupa tesirleri, Başkent etkilerinin yanı sıra bölgedeki 19. yüzyıl İngiliz ve en çok 20. yüzyıl başlarındaki Fransız işgali/varlığı ile taşınmıştır. Yerel motiflerin yanı sıra Fransız mandası döneminde inşa edilen yeni yapı türleri ve motif repertuarı yörede dönemin ve yerel unsurları ile sentezlenerek *Eklektik Üslub*'u oluşturmuştur.⁶⁸

Geç tarihli minberler, ahşap, taş ve mermer malzemeden inşa edilmiştir. Genel olarak minberler, 19.-20. yüzyıl aralığına tarihlenmektedir. Şeyh Ali Camii, Fatikli Camii, Meydan Camii, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (ahşap minberi) ve Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii'nin minberleri geç dönem üslubu vermektedir. Bunlar arasında, Şeyh Ali Camii minberi mermer işçiliği, büyüklüğü ve tipolojisi ile Klasik minber şemalarını sürdürmüş olsa da, süsleme özellikleri ile Barok dönemi eseridir. Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii'nin mermer minberi, Osmanlı Ampir üslubunu yansıtmaktadır. Bunlara ilaveten, Antakya Meydan Camii ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin ahşap minberleri; köşk ve kubbesinin (soğanvari) ele alınışı, kafesli korkuluk düzeni, aynalıktaki ajurlu (çakma) geometrik desenler, Osmanlı Geç dönem ahşap minberlerinde görülen yaygın uygulamalardır. Bunlar dışında, Antakya merkezindeki geç dönem camilerinde 2007 yılına ait eski fotoğraflarda, ahşap işçilikli minberler de yer almaktaydı. Minberler, 19.-20. yüzyıla ait tarihi camilerde oldukları, fakat bunların günümüze ulaşamadıkları anlaşılmaktadır (Resim 23)⁶⁹.

⁶⁶ Doğan Kuban "Rokoko Bezeme ve Barok", *Osmanlı Mimarisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2016; Servet Özkan, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarlık Akımları", *Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, (Edit: Emre Kolay-Ahmet Yavuzylmaz), Ankara, 2024, s.349-374.

⁶⁷ Osmanlı Batılılaşma devri minberleri için bkz. Sedat Bayrakal, "İzmir Minberleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, 2004, 13, 2, s.19-49.

⁶⁸ Fehime Mine Temiz, New architectural formations on the Mandate-Era Kurtuluş street in Antakya. *Chronos-Revue d'histoire de l'Université de Balamand, Numéro spécial, Antioche, Temps et Sociétés*, 2006, 13: s.181-230; Fehime Mine Temiz; Emre Kolay, "Fransız İşgali Altındaki Antakya'nın Değişen Mimari Çehresine Bir Örnek: Saray Caddesi Kuseyri Binası". *Hatay (Anavatan Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, 2019, s.284-313;

⁶⁹ Şancı, *a.g.t.*, s.707.

Resim 23: Ertuğrul Affan Camii; Kiremitli Camii; Emirler Camii; Kurşunlu Han Camii; Kantara Camii'nin günümüze ulaşamayan ahşap minberleri (F. Şancı Arşivi, 2007, Soldan Sağa)

4.2. Minberlerin Yapıdaki Yeri: İslam mimarisinde, minberin kible duvarına ve mihrabın hemen yanına (sağına) konumlandırılması geleneği, genel eğilimdir. Minberin sağda yer alması, hutbenin önemini ve kutsallığını vurgulayan sembolik bir tercihtir. Minberin sağda konumlanması, mihraptan sonra gelen ikincil ama tamamlayıcı bir işlevi simgeler. Bunlara istinaden, Hatay yöresinde minberlerin tamamı, mihrabın batısında ve kible duvarına bitişik konumlandırılmıştır. Yöre camilerinde, caminin boyutu ne kadar büyük olursa olsun, minber ile mihrap arasındaki mesafenin çok fazla olduğu söylenemez. Böylelikle, harimdeki minber-mihrap uyumu göze çarpmaktadır.⁷⁰

4.3. Minberlerin Tarihlendirilmesi

Makalede minberi incelenen, Antakya Habib en-Neccar Camii'nin (ilk inşa 7. yüzyıl/ 17.-18. yüzyıl), Arapların 7. yüzyılda Anadolu'da inşa ettiği ilk camilerden biri olduğu kabul edilmektedir.⁷¹ Ancak, yapı Memlûk (13. yüzyıl) döneminde tekrar inşa edilmiş olsa da günümüz mimari şeklini 17.-18. yüzyıl Osmanlı döneminde aldığı anlaşılmaktadır. 13. yüzyıl Memlûk dönemi eseri Antakya Ulu Camii⁷², plan ve mimari özelliklerini korurken, minare, mihrap ve minberinin 17.-18. yüzyıl Osmanlı döneminde eklendiği düşünülmektedir.⁷³ Minberinin, Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl) ve Yeni Camii minberleri ile benzerliği nedeniyle, üç minberin de aynı tarihte ve aynı usta/ustaların elinden çıktığı tahmin edilmektedir. Mahremiye Camii ve minberinin herhangi bir kitabesi yoktur. Ancak, caminin ve minberinin üslup kritiğinden yola çıkılarak, 16.-17. yüzyıla tarihlendirmek mümkündür. İlk inşası, 16-17. yüzyıla tarihlenen Meydan Camii'nin⁷⁴ ilk minberinin nasıl olduğu konusunda yeterli bir bilgi yoktur.

12 minberden, sadece 2 minber örneğinde rakamsal tarih veren kitabe tespit edilmiştir. Şeyh Ali Camii minberinin kapı alınlığındaki kitabede H.1320 (M.1902) tarihi okunmaktadır. Bu kitabe, muhtemelen minberin yenilendiğini göstermektedir.

⁷⁰ Kaya, *a.g.t.*, s.112.

⁷¹ Halil Sahillioğlu, "Antakya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul 1991, s.228-232; Fehime Mine Temiz, "Habibi-i Neccar Külliyesi ve Özellikleri", *Habibi-i Neccar Hazretleri Tanıtım Dergisi*, Sayı:1, Antakya 2013, s.33-35; Fehime Mine Temiz, "Antakya Ulu Cami Külliyesi", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 19-21 Ekim, C.2, Eskişehir, 2011, s.771-778; Fehime Mine Temiz, "Osmanlı Döneminde Antakya'nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış", *IX. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, 21-23 Nisan, Erzurum 2005, s.425-438.

⁷² Şancı, *a.g.t.*, s.41.

⁷³ Mehmet Tekin, "Hatay'da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış", *Ortaçağ'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, C.1, Ankara, 2001, s.553-556.

⁷⁴ Şancı, *a.g.t.*, s.98.

Antakya İhsaniye Camii minberinin kapı tepeliğinde H.1246/M.1840 tarihi mevcuttur. Bu minberler dışında kalan minberler, yapıların inşa ve mimari üslup özelliklerine göre tarihlendirilmiştir. Bu açıdan genel olarak minberler, 16.-20. yüzyıl Osmanlı döneminde inşa edilen camilere ait oldukları görülmektedir. Minberlerin kitabesinde tarih ibaresi olmamakla birlikte; Habib en-Neccar Camii, Mahremiye Camii, Yeni Camii, İhsaniye Camii, Kasım Bey Camii⁷⁵, Şeyh Ahmet Kuseyri Camii ve Fatikli Camii minberleri yapı ile uyumlu olduklarından cami ile aynı süreçte inşa edildikleri düşünülmektedir (Tablo: 1).

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE MALZEME KULLANIMI				MALZEME			Camideki Onarım/Yenilenme
İlçe	Sıra	MINBER	Tarihi	TAŞ	MERMER	AHŞAP	
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	17-18. yüzyıl		X		H.1206 (M.1791), H.1291 (M. 1874)
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	17-18. yüzyıl		X		H.1245 (M.1829) ve H.1275 (M. 1858)
	3	Mahremiye Camii Minberi	17. yüzyıl		X		H.1132 (M.1720)
	4	Yeni Camii Minberi	17-18. yüzyıl	Kaide	X		Yok
	5	İhsaniye Camii Minberi	1840		X		H.1221 (M.1806)
	6	Şeyh Ali Camii	19-20. yüzyıl		X		H.1317 (1899)
	7	Meydan Camii Minberi	19-20. yüzyıl			X	H.1296 (M.1878)
Yayladağı	8	Kasım Bey Camii Minberi	14-16. yüzyıl	X			H.1221 (M.1806), H.1241 (M.1825)
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16.17. yüzyıl (?)	X			H.1127 (M.1714), H.1200 (M.1785)
Altınözü	10	Fatikli Camii Minberi	H.1348 (M. 1929)	X			H.1348 (M.1929)
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	İlk Minber: 16.yüzyıl/ İkinci Minber: 19-20. yüzyıl		X		19. yüzyıl
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	İlk Minber: 16.yüzyıl/ İkinci Minber: 19-20. yüzyıl	İlk Minber	İlk Minber	İkinci Minber	Bilinmiyor

Tablo 1: Hatay İlçe Merkezindeki Cami ve Minberlerin Tarihlendirilmesi

4.4. Bani ve Usta

Minberlerde, herhangi bir bani veya usta adına rastlanmamıştır. Selçuklu⁷⁶, Beylikler ve Memlûk minberlerinde usta isimlerine rastlanırken, Osmanlı minberlerinde usta adına nadir rastlanmaktadır.⁷⁷ Hatay yöresinde; taçkapı, minare, şadırvan, çeşme, medrese vb., yapılarda usta isimlerine yer verilmiş olsa da, mihrap ve minber gibi elemanlarda usta veya sanatkar adına rastlanmamıştır. Muhtemelen camileri inşa eden mimarların, cami elemanlarını da inşa ettiği ya da minber, minare ve mihrap ustası gibi farklı kollarda faaliyet gösteren usta grupları tarafından ayrıca inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. İncelenen eserler arasından; Antakya Habib en-Neccar Camii (17.-18. yüzyıl), Antakya Ulu Camii (17.-18. yüzyıl) ve Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minberleri; tipoloji, malzeme ve diğer üslup özelliklerinin birbiri ile benzerliği nedeniyle aynı usta/usta grubu eseri olabilir. Ayrıca, 1709-1860 tarihleri arasında Antakya'daki birden fazla kola ayrılan esnaf teşkilatında içerisinde neccar

⁷⁵ Kasım Bey Camii minberinde, herhangi ayet veya rakam veren kitabe yoktur. Ancak, net olmamak ile birlikte, yapının harimindeki Bizans-Selçuklu tarzında farklı iki sütun başlığı mevcuttur. Ayrıca, minberdeki üslup farklılığı, korkuluktaki yörede nadir rastlanan yıldız motifinden hareketle, minberinin Selçuklu veya Memlûk (16. yüzyıl) eseri olabileceği düşünülmektedir.

⁷⁶ Selçuklu dönemi ahşap minberlerinde usta ve bani isimlerine sıkça rastlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e.*, 2015, s.279; Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, 5, Ankara 1962, s.23-77

⁷⁷ Apa, *a.g.t.*, 2007; Apa, *a.g.m.*, 2008, s.249-277.

(marangoz) ve mimarların (*Abizade el Hac Mehmed Vehbi*, H.1246/ *Abizade el-Hac Hasan Efendi* / *Abizade Emin Efendi*, *Hüseyin Efendi* H.1121/ H.1709) varlığı da dikkat çekmektedir. Teşkilat içerisinde, yaklaşık 32 mimarın olduğu ve bunların bazısının yöre dışından (Elazığ/Harpur Sancağından Usta Mehmet Efendi, M.1827) olduğu bilinmektedir.⁷⁸ Osmanlı arşiv kaydında, Antakya'daki esnaf zümresi esnaf teşkilatının, şehir emini *Abi Baba* tarafından yürütüldüğü belirtilmektedir. Bunlar arasında, mimar ve neccar grubunun da olması, Antakya'daki camilerin inşasında faal bir mimarlık ocağının ya da zanaat grubunun olduğunu ifade etmektedir. İncelenen eserler arasında, Evliya Çelebi'nin övgü ile bahsettiği fakat günümüze sadece kaide ve kapı tepeliği ulaşabilmiş Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin (1578) ilk inşasındaki mermer-renkli taş minberinin, Hassa Mimarlar Ocağı'na⁷⁹ veya bu ocağa bağlı yerel usta/ustalar tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir.⁸⁰

4.5. Malzeme ve Teknik Özellikleri

Hatay yöresinde, geleneksel mimarının yapı malzemesi taştır. İncelenen minberlerde; mermer, taş ve kısmen de olsa ahşap kullanılmıştır. 12 minberden; 6'sı mermer, 4'ü kesme taş ve 2'si ise ahşaptandır. Tabloda olduğu üzere, minberlerde ağırlıklı mermer ve taş malzeme görülmektedir (Tablo 2). Taş malzemeler, yakın çevredeki taş ocaklarından (Yayladağı/Şenköy) temin edildiği ve bu ocakların halen kullanıldığı bilinmektedir. Mermerlerin, yakın çevrede Suriye'nin Salkın civarında bulunan mermer-taş ocaklarından temin edildiği düşünülmektedir.⁸¹ Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (1574), Antakya Mahremiye Camii (16. yüzyıl), Antakya Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Antakya Yeni Camii (17.-18. yüzyıl), Antakya İhsaniye Camii (1840) ve Antakya Şeyh Ali Camii ve (16. yüzyıl) minberlerinde (19. yüzyıl) renkli taş-mermerler görülmektedir.⁸² Minberlerde, farklı inşa ve süsleme teknikleri

⁷⁸ Rifat Özdemir, *Antakya Esnaf Teşkilâtı (1709-1860)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya, 2002, s.17-41, 73.

⁷⁹ Fehime Mine Temiz, , “Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, 1, 2004, s.13-17.

⁸⁰ Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (1574) ve Adana Kethüda Hasan Ağa Camii (1578) minberlerinin, menzil yapısı olduklarından Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı veya yerel ustalar tarafından yapıldığı düşünülmektedir.

⁸¹ Ataman Demir, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1996, 16-17; Antakya ve çevresinde, geleneksel yapı malzemesi olan taşın ana kaynakları, Keldağ (Cebel-i Akra) kütlesi içinde, Antakya civarındaki taş ocaklarıdır. Buradaki ocaklardan bazısı; Demirkapı Ocağı: “Demir Kapı taşı” denilen, beyaz krem renkli, sert taş. Yayladağı/Şenköy Ocağı: Beyaz renkli, daha yumuşak taş. Salkın Ocağı: (Suriye sınırları içinde; Antakya'ya 30 km) Orta sertlikte, fildişi renginde, blok taş hâlinindedir. Topboğazı Ocağı: Pembe-kırmızı renkli taş olarak ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için Bkz. Ender Özbay, “Hatay-Aşağı Asî Havzası Kırsal Mimarisinde Yapı Ustaları”, *Gelenekleri ve Terminolojisi Üzerine Bir Araştırma, Sanat Tarihi Yılığ*, 2023, 32, 389-429.

⁸² Hatay İli'ndeki, Türk-İslam dönemi mimarisinde, renkli taş uygulamayı; harım giriş kapıları, mihraplar, minberler, minare gövdeleri, geleneksel konutlarda ve çeşmelerde görmekteyiz. Bu uygulama, bazı örnekler dışında yapıların geneline yayılmamakta ve yapıların belli başlı noktalarında dikkat çekmektedir.

mevcuttur. Minberlerde, inşa ve süsleme olmak üzere iki farklı teknik görülmektedir. Mermer minberlerde, kaide örgü hâlinde diğer unsurlar mermer levhalar ile kaplanmıştır. Mermer levhalar, tutkal veya sıva ile birbirine bağlanmıştır. Kesme taş malzemeli minberlerde, kaide ve diğer yan cephe unsurları duvar örgüsü düzeninde inşa edilmiştir. Mermer örneklerde, iki yandaki korkuluklarda levhalar, dövme demir kenetlerle birbirine bağlanmıştır. İnşa tekniği dışında minberlerin süslemelerinde oyma, kafes, ajur yapıştırma, renkli taş kakma ve düz boyama teknikleri görülmektedir. Minberlerin tamamına yakınında, süsleme ve silme unsurları oyma tekniği ile oluşturulmuştur. Oyma kendi içerisinde, düz satırlı, yuvarlak satırlı, yivli ve eğri kesim şeklindedir. Ahşap minberlerin tamamı çakma tekniğindedir. Aynalık altı kemerli açıklıklarında dekupe tekniği mevcuttur. Ayrıca, Antakya Yeni Camii (17.-18. yüzyıl), Antakya Ulu Camii (17.-18. yüzyıl) ve Antakya Şeyh Ali Camii (19. yüzyıl) minberinin ahşap kapılarında kündekari tekniğinin uygulandığı bilinmektedir ⁸³ (Tablo 2).

HATAY İLÇELERİNDE OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNİN MALZEME VE TEKNİK ÖZELLİKLERİ													
İlçe	Sıra	MINBER	TARİHLENDİRME		MALZEME	OYMA KABARTMA TEKNİKLERİ			Renkli Taş (Kakma) Tekniği	Kündekari Tekniği	Ajur Tekniği	Tema Tekniği	İnşa Tekniği
			Cami	Minber		Yuvarlak Oyma	Yatık Oyma	Düz Oyma					
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlik)	17-18. yüzyıl	Mermer	X	X	X	X	X			X
	2	Habibî en-Nazzar Camii Minberi	1272	17-18. yüzyıl	Mermer	X	X	X	X	X			X
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl	Kesme Taş	X	X	X	X				Kapı
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17.-18. yüzyıl	Mermer/Nezme Taş	X	X	X	X				Kapı
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	19-20. yüzyıl	Mermer	X	X	X	X			X	Kapı
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl	Ahşap	X	X	X					X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1750-1800	1840	Mermer	X	X	X	X				X
Yüzümlü	8	Kasım Bey Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	13-14. yüzyıl (?)	Kesme Taş	X	X	X					Düvar-Örgü
	9	Şerifî Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.-17. yüzyıl	Kesme Taş	X						X	Düvar-Örgü
Altınözü	10	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20.yüzyıl başı	Kesme Taş	X	X	X					Düvar-Örgü
Belen	11	Kamuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19.-20. yüzyıl	Mermer	X	X	X					X
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1574	İk Minber: 1574/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı	Özgün minber: Renkli Taş/Mermer / İkinci Minber: Ahşap	X	X	X					Özgün mermer minberde

Tablo 2: Hatay İlçelerinde Osmanlı Dönemi Minberlerinin Malzeme ve Teknik Özellikleri

Mısır, Suriye, Kudüs'te; Zengi, Eyyubi ve Memlûk sanatı ile özdeşleşen renkli taş işçiliği, Anadolu'da; Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminde de kullanılmıştır. Uygulamadaki süreklilik, Anadolu ile Kuzey Suriye (Halep, Şam) havzasındaki sanatsal ve kültürel etkileşimi de ortaya koymaktadır.⁸⁴ Renkli taş kakmalar⁸⁵, minberlerde; yan aynalık, köşk ve kapı bölümlerinde görülmektedir (Resim: 32, 33).⁸⁶ Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (1578) özgün minberinden,

⁸³ Kündekari tekniği; beşgen, sekizgen, yıldız gibi geometrik şekillerde kesilmiş küçük ahşap parçalarının tutkal veya çivi kullanmadan serin ve kayıtların zıvanalar ile birbirine geçirilip sıkıştırılmasıyla oluşturulmuş desenlerin bitkisel ve geometrik kompozisyonlu motiflerle dolgulanması ile düzenlenen ahşap yapım ve süsleme tekniğidir. Selçuklu dönemi ahşap sanatı ve kündekari tekniği için bkz. Rüstem Bozer, "Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekari Tekniği", *Türkler Ansiklopedisi*, 7, s.911-916.

⁸⁴ Erdal Eser "Anadolu Suriye Sanat İlişkileri", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygartığı* 2, (Ed. Ocak Ahmet Yaşar ve Kenan Bilici), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 2006, 67-73.

⁸⁵ Şancı, *a.g.t.*, 708; Mihraplar içib Bkz. Kaya, *a.g.t.*, 144.

⁸⁶ Şancı, *a.g.t.*, 723.

günümüze sadece kaidesi ulaşmış olsa da, minber elemanlarında, üç renkli (siyah, güllurusu, beyaz) taşın birlikte kullanıldığı tahmin edilmektedir (Resim: 24, 25). Aynı uygulama, külliye'nin tüm mimari kuruluşu ve mihrabında da izlenmektedir. Sokullu Mehmet Paşa Camii ayrıca, çağdaşı ve aynı menzil yol ağında birbiri ile irtibatlı Adana Kethüda Hasan Ağa Camii'nin (1558); mihrabı, minberi⁸⁷; üslup, tipoloji, süsleme ve renkli taş işçiliği yönüyle birbiri ile benzemektedir.⁸⁸ Güneyli etkiler olarak renkli taş işçiliğine; Adana⁸⁹, Gaziantep⁹⁰, Kilis⁹¹, Diyarbakır⁹² illeri ile Suriye'de⁹³ Memlûk ve Osmanlı camilerinde sıklıkla karşılaşılmaktadır.⁹⁴ Renkli taş işçilikli minberlere; Adana Ulu Camii (1508-1541)⁹⁵, Adana Hasan Ağa Camii (1558), Kilis Canbolat Paşa Tekke Camii (1553) ve Gaziantep Ağa Camii (1554-1559), Tarsus Ulu Camii (H.987/ M.1579)⁹⁶, Halep Mavazini Camii (1397), Şam Emir Taurîzî Camii (823-6/1420-3)⁹⁷ ve Kahire Aksungur Camii (1347) minberleri örnek verilebilir (Resim: 26).

Resim 24: Mahremiye Camii; İhsaniye Camii ve Yeni Camii minberlerindeki renkli taş kakmalar (Kaya, 2016) (Soldan Sağa)

⁸⁷ Burak, *a.g.m.*, s.23-30.

⁸⁸ Sokullu Mehmet Paşa Camii minberinin (1574) beyaz ve renkli taş işçilikli kaide kullanımı, Kilis Canbolat Paşa Tekke Camii (1553) minberinde de görülmektedir.

⁸⁹ Bkz. Burak, *a.g.m.*, s.23-30.

⁹⁰ Şenay Özgür Yıldız, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneyli Etkiler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 2016, 25/1, s.85-110.

⁹¹ Kilis'te benzer tipolojideki minberler için Bkz. Abdülkadir Dündar, *Kilis'teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

⁹² Diyarbakır camilerinde renkli taş kullanımı için Bkz. Baş, *a.g.e.*, 40-390. Mehmet Top ve Erkan Koç, “Diyarbakır'daki Osmanlı Dönemi Öncesi Cami ve Mescitleri”, (Edt. İrfan Yıldız), *Diyarbakır Valiliği Yayını*, Diyarbakır, 2011, s.241.

⁹³ Bkz. Abdullah Manaz, *Suriye'nin Başkenti Şam'da Türk Dönemi Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.1-150.

⁹⁴ Anadolu'da Türk-İslam mimarisinde renkli taş kullanımı için Bkz. Seyfi Başkan, “Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği”, *Kültür ve Sanat*, 2/8, İstanbul, Aralık, 1990, s.50-60; Yıldız, *a.g.m.*, s.85-110.

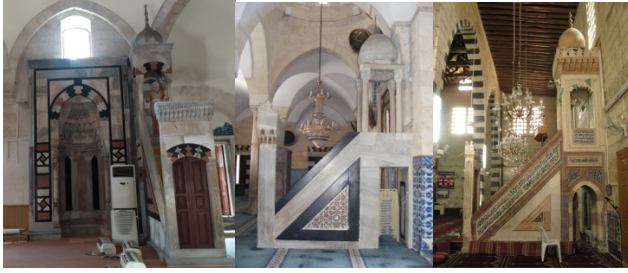
⁹⁵ Nusret Çam, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Câmii”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 1982, s.129-157; Burak, *a.g.m.*, s.23-30.

⁹⁶ Ramazanoğlu, *a.g.b.*, s.318-342.

⁹⁷ Miriam Kühn, *Mamlukische Minbare: Islamische Predigtanzeln in Ägypten, Syrien, Libanon, Israel und den Palästinensischen Autonomiegebieten zwischen 1250 und 1517*, V&R Unipress 2019, s.35-77.

Resim 25: Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (Mihrap-Minber Kaidesi), Antakya Ulu Camii ve Antakya Yeni Camii minberindeki renkli taşlar (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

Resim 26: Adana/Kethüda Hasan Ağa Camii (1589)⁹⁸; Adana Ulu Camii (Burak, 2014) (1557); Şam/ Emir Taurîzî Camii minberi (Kuhn, 2023) Bölümleri (Soldan Sağa)

4.5. Minberlerin Elemanları

Kaide: İncelenen minberlerin tamamında kaide kullanılmıştır. Antakya Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minberi, kesme taş kaide üzerine kuruludur. Meydan Camii'nin mevcut ahşap minberi, ahşap hatıllı kaide üzerine oturtulmuştur. Yine, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin (1578) ahşap minberi (20. yüzyıl başı), ilk minberden kalan renkli taş işçilikli kaide üzerinde inşa edilmiştir. Yeni Camii gibi mermer minber taş kaide üzerine kuruludur (Tablo:3). Mermer minberler, farklı olarak taş kaideler üzerine kuruludur. Böylece, minberin taş malzemeden zemin ile irtibatı kesilmiş ve bu taş taban üzerinde tüm yüzeyler mermer ile kaplanmıştır. Buna benzer Osmanlı klasik devir minberlerin bazısında, taş kaide üzerinde mermer ile devam edildiği görülmektedir.⁹⁹

⁹⁸ Burak, *a.g.m.*, s.23-30; Erişim: <https://artuklumimarlik.com.tr/portfolio-item/adana-hasan-aga-cami/> Erişim tarihi: 23. 09. 2025.

⁹⁹ Bayrakal, *a.g.t.*, s. 260.

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE KAİDE KULLANIMI					KAİDE			
İlçe	Sıra	MİNBER	Cami	Minber	TAŞ	MERMER	AHŞAP	RENK.TAŞ
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl		X		
	2	Habibi Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17.-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl		X		
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl	X			
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			X
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl		X		
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl			X	
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	X			
Payas	8	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1578	İlk Minber: 1578/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı				X
Belen	9	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl		X		
Yayladağı	10	Kasım Bey Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)	X			
	11	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl	X			
Altınözü	12	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı	X			

Tablo 3: Hatay İlçelerindeki Osmanlı Minberlerinde Kaide Kullanımı

Aynalık: Kaide, korkuluk, kapı sövesi ve geçit bölümleri arasında, minberin yapısı gereği biçimlenen ana gövde elemanıdır. Anadolu minberlerinde, yamuk ve dik üçgen¹⁰⁰ olmak üzere iki farklı aynalık düzeni hâkimdir. İncelenen 12 minberin tamamında dik üçgen aynalıklar kullanılmıştır (Tablo: 4). Ancak, üçgen aynalıkların biçimlenişi her minberde aynı değildir. Mermer ve ahşap minberlerde aynalıklar, üç kenardan farklı tertibatta silme dizileri ile belirlenmiştir. İhsaniye Camii minberinde, renkli taş kakmalı büyük kare bir pano ile belirlenmiştir. Kasım Bey Camii minber aynasında sekiz köşeli yıldız ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nde ise göbek merkezinde güneş kursu görülmektedir. Meydan Camii minber aynası, dekoratif dikkörtgen desenlere bölünmüştür. İncelenen diğer mermer ve taş örneklerde ise aynalıklar bezemesizdir (Resim: 27-29).

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE AYNALIK DÜZENİ					AYNALIK				
İlçe	Sıra	MİNBER	Cami	Minber	Aynalık Altında Kemer Açıklıklık			Dik Üçgen Biçimli	Silmenin Kuşatıldığı
					Dilimli Kemer	Kaş Kemerli	Kemersiz		Silmesiz
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl	X	X		X	X
	2	Habibi en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17.-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl				X	
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl			X	X	X
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	X	X	X	X	X
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl				X	
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl	X			X	X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840			X	X	X
Yayladağı	8	Kasım Bey Camii Minberi	13-14.yüzyıl (?)	15-16. yüzyıl			x	x	x
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		x		x	x
Altınözü	10	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı			X	X	X
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	20.yüzyıl başı	X	X		X	X
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1574	20.yüzyıl	X			X	X

¹⁰⁰ Dik üçgen aynalık düzeni, Orta Çağ Türk ve İslam dönemi ahşap minberlerinde yaygındır Bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e.*, s.273, 274; Bayrakal, *a.g.t.*, s.39-255.

Tablo 4: Hatay İlçeleri Osmanlı Minberlerinde Aynalık Düzeni

Selçuklu ve Beylikler dönemi minberlerinde geniş yüzeylere yayılan, kırık çizgi, palmet-rumi ağları ve geometrik motifler ile süslü dik üçgen aynalıklar ile karşılaşılır iken¹⁰¹, Osmanlı minber aynalarında aynalıklar sadeleşir ve döneme özgü orantılı bir cephe düzeni hâkim olmuştur. Klasik dönemde, mermer minberlerin sayısı giderek artarken, yan cephelerde silmelerin belirlediği¹⁰² rozet ve kabaralar ile dolgulu üçgen aynalıklar ortaya çıkmıştır. Makalede incelenen mermer ve taş minberler, Klasik Osmanlı dönemi mermer minberlerindeki aynalık düzenini, daha sade bir anlayış ile sürdürmektedir.

Resim 27: Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii, Yeni Camii, Şeyh Ali Camii minber aynaları (Kaya, 2016) Bölümleri (Soldan Sağa)

Resim 28: İhsaniye Camii, Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii, Kasımbey Camii, Mahremiye Camii'nin minberler aynaları (Kaya, 2016) (Soldan Sağa)

Resim 29: Şeyh Ahmet Kuseyri Camii, Fatikli Camii, Meydan Camii, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii minberinin aynalıkları (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

Selçuklu ve Beylikler döneminde aynalık altlıkları, aynalık bölümü ile bütün veya dekoratif ajurlu panolar hâlinde düzenlenmiştir. Erken Osmanlı döneminde kemerli açıklıklar ile ortaya çıkmaya başlayan bu bölüm, Klasik Osmanlı dönemi mermer minberlerinde yaygın olarak kullanılmıştır. Minberlerde, pabuçluk olarak da

¹⁰¹ Kurtişoğlu, *a.g.e.*, 273, 274.

¹⁰² Bkz. Bayrakal, *a.g.t.*, 2007, s.272; Gülay Apa, *Osmanlı Dönemi Selatin Cami Minberleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya, 2007, s.147.

adlandırılan kemerli bölüm, Osmanlı minberlerinde aynalığın bir parçası olarak tasarıma dâhil edilmiştir.¹⁰³ Hatay minberinde aynalık altlıkları, hem kapalı hem de kemerli açıklıklar ile düzenlenmiştir (Resim: 30, 31). 12 minberin, 7'sinde, aynalık altında kemerli açıklıklar mevcuttur. 4 mermer örnekte, aynalık altı bölümü kemerli açıklık olarak tasarlanmıştır. Bunlardan 3'ü üç kemerli, 1'i iki kemerlidir. Açıklıklar, her iki cephede de simetrik düzenlenmiştir. Sivri, dilimli ve taş kemerli açıklıklar, silmeler ile belirlenmiş/çökertilmiş olup, uçları farklı bitki motifleri, stilize palmet ve laleler sonlandırılmıştır. Yeni Camii, Şeyh Ali Camii ve Kanuni Sultan Süleyman Camii minberindeki kemerli açıklıklara, Tarsus Eski Camii (13.-14.yüzyıl) minberinde benzer şekilde rastlanmaktadır.¹⁰⁴ Mahremiye Camii, Kasım Bey Camii, Fatikli Camii ve İhsaniye Camii minberlerinde aynalık altlıkları kapalıdır.

Resim 30: Habib en-Neccar Camii; Ulu Camii; Şeyh Ali Camii minberi aynalık altı bölümleri (Yazar Arşivi, 2016) (Soldan Sağa)

Resim 31: Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii, Antakya Yeni Camii ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii minberi aynalık altı bölümleri (Yazar Arşivi, 2016) Bölümleri (Soldan Sağa)

Minber korkulukları, kapı sövesi ile köşk ayakları arasında genellikle paralel kenar biçimindedir. İncelenen 12 minberden 10 tanesinde kapalı düzende korkuluklara yer verilmiştir. Mermer minberlerde, korkuluk levhaları üç kenardan silme dizisi ile sınırlandırılmıştır. Mermer korkuluk levhaları, geçmeler yapmakta ve giriş üstlerinde dövmeye demir kenetlerle birbirine bağlıdır. Taş minberlerde, korkuluklar silmeli ve silmesiz olarak uygulanmıştır. 9 minberde, korkuluklar farklı tertibatlarla silmeler ile kuşatılmıştır. Minberlerde, kafesli ve kapalı olmak üzere iki farklı korkuluk düzeni mevcuttur. Tipolojik farklılık olarak, 19.-20.yüzyıl minberlerinde, kafesli korkuluklar, yoğun olmamakla birlikte hem mermer hem ahşap minberlerde yer almaktadır. Şeyh Ahmet Kuseyri Camii ve Şeyh Ali Camii

¹⁰³ Apa, *a.g.m.* s.256.

¹⁰⁴ Ramazanoğlu, Gözde, "Tarsus'un Kalbinde: Tarihi Tarsus Camilerine Bakış", *Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus*, Mersin 2010, s.318-342.

minberleri diğerlerinden farklı olarak kafesli korkuluklara sahiptir (Tablo 5).

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE KORKULUK DÜZENİ				KORKULUK DÜZENİ							
İlçe	Sıra	MINBER	TARİHLENDİRME		Malzeme			Silme			
			Camii	Minber	Mermer	Taş	Ahşap	Paralelkenar Biçi.	Kafesli	Kapalı	Silmenin Kuşatığı
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl	X			X		X	X
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17.-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			X			X
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl		X		X		X	X
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			X		X	X
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl	X			X	X		X
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl		X		X		X	X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	X			X		X	X
Yayladağı		Kasım Bey Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)		X		X		X	X
		Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		X		X	X		X
Altınözü	9	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20.yüzyıl başı		X		X		X	X
Belen	12	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	X			X		X	X
Payas	13	Sokulu Mehmet Paşa Camii Minberi	1574	İlk Minber: 1578/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı			X	X	X		X

Tablo 5: Hatay İlçeleri Osmanlı minberlerinde Korkuluk Düzenleri

Selçuklu döneminde, köşk altları dekoratif panolar hâlinde süslemeler ile değerlendirilmiştir. Bu sebeple, minberlerin köşk altında kemerli açıklıklara pek rastlanılmamaktadır.¹⁰⁵ Osmanlı döneminde ise¹⁰⁶, köşk atlıkları her iki cephede simetrik kemerli açıklıklı veya kapısı olan geçit olarak kullanılmıştır. Minberlerde, geçit bölümleri genellikle; sivri, basık, Bursa kemeri ve yuvarlak kemer gibi farklı kemer formları ile belirlenen geçitler mevcuttur. Geçitler, yan cephelerde simetrik düzenlenmiş ve kapı kanadına rastlanılmamıştır. 12 minberin; 5'inde sivri, 5'inde yuvarlak, 1'inde basık ve 1'inde de, aynalı kemer/Bursa kemerli açıklıklı geçit düzeni bulunmaktadır (Tablo 6). Sivri kemerli geçitler, Hatay ilçelerinde erken tarihli mermer minberlerinde görülmektedir. Sivri kemerli geçitlere, İstanbul'daki Klasik Osmanlı dönemi minberlerinde yoğun rastlanmaktadır.¹⁰⁷ Yuvarlak kemerler ise, hem erken hem de geç tarihli minberlerde sıkça rastlanılır. Basık kemer, Fatıklı Camii minberinde tespit edilmiştir. Selçuklu, Beylikler ve Klasik dönem mimarisinde yoğun olmamakla birlikte, taçkapı, dekoratif niş, pencere ve mihraplarda karşılaşılan aynalı /Bursa kemeri, Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii minberinin geçit bölümünde uygulanmıştır. Hatay yöresinde nadir görülen bu kemer formu¹⁰⁸, Payas Kalesi Camii (1567-1571) tuğla mihrabında niş olarak

¹⁰⁵ Geçit terimi, Selçuklu dönemi minber tipolojisini karşılamamak birlikte, bu dönemin ahşap minberlerinde, doğu yönünde genellikle kemerli, etrafı bordürlerle vurgulanan küçük bir dolap kapığı şeklinde düzenlenmiş kapı kanatları ile karşımıza çıkmaktadır Bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e*, s.275.

¹⁰⁶ Erken Osmanlı, Klasik ve Geç Osmanlı dönemi minberlerinde, mermer minberlerinde bu bölüm doğu cephede, batı bölümüne geçişi sağlayacak şekilde tıpkı bir giriş gibi, farklı kemer formları ile açık halde bırakılmıştır Bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e*, s.275.

¹⁰⁷ Örneğin, Erken Osmanlı örneklerinden Bergama Ulu Camii (1399) Apa, *a.g.m.*, s. 272; Klasik dönem eserlerinden İstanbul/ Atık Ali Paşa Camii (16.yüzyıl) minberinde sivri kemerli geçit görülmektedir. Bayrakal, *a.g.t.*, 262.

¹⁰⁸ Sivas Divriği Ulu Camii (H. 626 / M. 1229) minber kapısında, Kurtişoğlu, *a.g.e*, 176; Edirne II. Bayezid Camii (1485) minberlerinde Bursa kemeri görülmektedir.

görülmektedir¹⁰⁹(Resim: 32,33). Bahsi geçen kemer formu, menzıl yapısı 16. yüzyılda Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii ve İç Kale Camii'nin inşası sonrası yöre mimarisine yerleştiği düşünülmektedir.¹¹⁰

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE GEÇİT BÖLÜMÜ				GEÇİT BÖLÜMÜ										
İlçe	Sıra	MINBER	TARİHLENDİRME		Malzeme			Yuvarlak Kem.	Sivri Kem.	Baskı Kem.	Bursa Kem.	Kapı Kanadı		
			Camii	Minber	Mermer	Taş	Aşgap					Var	Yok	
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl	X				X					X
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17.-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X				X					X
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl		X			X					X
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	X					X				X
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl	X				X					X
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl				X	X					X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	X					X				X
Yayladağ	8	Kasım Bey Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)		X			X					X
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		X			X					X
Altınözü	10	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı		X					X			X
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	X							X		X
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1574	İlk Minber: 1578/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı				X	X					X

Tablo 6: Hatay İlçeleri Osmanlı minberlerinde Geçit Düzenleri

Resim 32: Habib en-Neccar Camii; Ulu Camii; Yeni Camii; İhsaniye Camii; Şeyh Ali Camii; Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberinin Geçit Bölümleri (Soldan Sağa)

¹⁰⁹ Bkz. Mustafa Kaya, *Hatay Mührüleri*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2018, s.30.

¹¹⁰ Adana Yağ Camii (1552-53) minberinin köşk altında da Bursa kemerli geçit bölümü mevcuttur. Bkz. Burak, *a.g.m.* s.17.

Resim 33: Mahremiye Camii; Kasım Bey Camii; Şeyh Ahmet Kuseyri Camii; Fatikli Camii; Meydan Camii Minberinin Köşk Altı Bölümleri (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

İncelenen minberlerde, giriş bölümü; dikdörtgen prizma kütle içerisinde basık kemerli açıklık ve bu blok içerisinde çift kanatlı ahşap kapılar ile üstte kitabelik ve mukarnaslı tepelikler ile belirlenmiştir.¹¹¹ Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl), Ulu Camii (17-18. yüzyıl) ve Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minberinin giriş bölümü; dikdörtgen çerçeveli basık kemerli, kitabelikli, çift ahşap kanatlı ve mukarnaslı tepelikler ile sonlanmaktadır (Resim: 34). Bu özellikler açısından minberlerin üslup ve mimari açıdan birbiri ile benzeştiği tespit edilmiştir. Mahremiye Camii (16-17. yüzyıl) minberindeki basık kemeri iki renkli taş işçiliğinde olup, kapı kanatları Cumhuriyet döneminde eklendiği anlaşılmaktadır. Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii (19. yüzyıl sonu) minberinde giriş bölümü; basık kemerli kapı açıklığı, Barok tarzındaki plastırlar ve Ampir üsluptaki süslemelerin yanı sıra kitabelik ve üç dilimli bir tepelik ile düzenlenmiştir.

Resim 34: Mahremiye Camii; Habib en-Neccar Camii; Ulu Camii; İhsaniye Camii; Kanuni Sultan Süleyman Camii; Meydan Camii minberinin giriş bölümleri (Soldan Sağa)

¹¹¹ Gaziantep Merkez Şeyh Fethullah Camii minberi, Hatay minberlerindeki mukarnaslı kapı tepelikleri ile benzeşmektedir. Bkz. Doğan, *a.g.t.* s.457.

İncelenen minberlerde, 6-12 arasında merdiven basamak sayısı görülmektedir. Basamak sayısı, minberlerde, caminin ölçeğı ve minberin boyutuna göre değışebilmektedir.¹¹² 12 minberin 3'ünde 10, 4'ünde 7, 2'inde 6, 1'inde 9 ve 1'inde de 12 sıra¹¹³ merdiven basamağı mevcuttur (Tablo: 7).

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MİNBERLERİNDE BASAMAK DÜZENİ					Merdiven			
İlçe	Sıra	MİNBER	TARİHLENDİRME		Malzeme			Bamak Sayısı
			Cami	Minber	Mermer	Taş	Ahşap	
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl	X			10
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17.-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			10
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl		X		9
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17.-18. yüzyıl	X			10
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl	X			12
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl			X	7
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	X			7
Yayladağı	8	Kasım Bey Cami Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)		X		6
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		X		7
Altınözü	10	Fatıklı Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı		X		6
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	X			7
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1578	İlk Minber: 1578/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı			X	?

Tablo 7: Hatay İlçeleri Osmanlı Minberlerinde Basamak Düzeni

Minberlerde köşk (taht) bölümleri, düşey dikdörtgen prizmadır. Bu bölüm, yanlarda birbirine farklı kemer formları ile bağlı, dört ayağın taşıdığı kare sahanlık ve üzerinde yarım/soğanvarı/armudi kubbe ve ucunda alem ile sonlanan baldaken tiptedir. Minberlerin tamamında baldaken köşk tipi uygulanmıştır.¹¹⁴ Erken tarihli taş ve mermer minberlerde, köşk bölümü, mukarnas başlıklı, metal bilezikli ve silindirik sütunlar ile taşınmaktadır. Köşklere yan cepheler; 5 örnekte sivri kemer, 2 yarım daire kemer, 1'inde at nalı kemer, 1'inde kaş kemer ve 2'sinde ise çok dilimli kemer ile belirlenmiştir. Köşk kemerleri, erken tarihli minberlerde sivri iken¹¹⁵, geç örneklerde ise çeşitlilik göstermektedir. Köşk yan panosu sadece,

¹¹² Selçuklu dönemi ahşap minberlerinde, merdiven basamak sayısı 7-13 arasında iken, Erken ve Osmanlı klasik dönem minber basamak sayısı değışkenlik göstermektedir Bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e.*, 248; Gülay Apa "Erken Dönem Osmanlı Selatin Cami Minberleri", *İstem*, 11, 2008, s.255.

¹¹³ Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin ahşap minberinde, merdiven basamak sayısının 10-12 arasında olduğunu düşünmekteyiz.

¹¹⁴ Osmanlı Klasik dönemi minberlerinde de baldaken tip köşkler kullanılmıştır. Bkz. Apa, *a.g.m.*, 2008, s.249-277. Gaziantep Cami minberleri Hatay minberleri ile benzer olup aynı düzende baldaken köşklere mevcuttur. Gaziantep Ağa Camii (1554-1559), Şeyh Fethullah Zaviyeli-Camii (16.yüzyıl), Merkez Bostancı Camii (1739), Kilis İli için Canpolat Paşa Camii (1553), Adana İli örnekleri için; Adana Ulu camii (1558), Adana Hasan Ağa Camii (1578), Adana Yağ Camii (1552-53) minberlerinde baldaken köşkler mevcuttur.

¹¹⁵ Klasik Osmanlı minberlerinde, taşıyıcılar birbirine genellikle sivri kemer ile bağlanmıştır. Başlıklarında farklı formlarda mukarnas bezemeler görülür. Bkz. Bayrakal, *a.g.t.*, s.162.

Meydan Camii'nin ahşap minber köşkünde ajur tekniğinde yer almaktadır. Minberin köşk bölümleri, 8 örnekte kubbe, 2'sinde ise piramidal form ile belirlenmiştir. 2 örnekte, herhangi bir örtü biçimine rastlanmamıştır. Minber köşklerinde, sahanlık etrafında yalın, bezemeli ve yalın bırakılan geniş yüzeyler korniş/alınlık olarak biçimlenmiştir. Özellikle, Mahremiye Camii (16-17. yüzyıl), Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl), Yeni Camii (17-18. yüzyıl), İhsaniye Camii (1840) gibi erken örneklerde, mukarnas kornişli alınlıklara yer verilmiştir. Minberler, kubbe ucunda metal ve ahşap alemler ile sonlanmaktadır. Köşk üzerlerini, erken örneklerde yarım kubbe, daha geç örneklerde ise armudi/soğanvarı ahşap kubbeler örnektedir (Resim: 35-37/ Tablo 8).

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE KÖŞK DÜZENİ										KÖŞK BÖLÜMÜ				
İlçe	Sıra	MINBER	TARİHLENDİRİLMİ		Malzeme			Form/Görünüş	Yanları Kemer Açıklığı	Tayyıcı (Sütun/Direk)	Yan Pano	Alınlık	Kubbe	Külah
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	Cami	Minber	Marmar	Taş	Ahşap	Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X	Kubbe	Piramidal
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl (İhtemülük)	17-18. yüzyıl	X			Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X	X	X
	3	Mahremiye Camii Minberi	13.yüzyıl / 17-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X	X	X
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl		X		Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X	X	X
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X			Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X	X	X
	6	Meydan Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl	X			Dikdörtgen Prizma	Sivri Kemer	İyon Başlıklı Sütun		X	X	
	7	İhsaniye Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl			X	Dikdörtgen Prizma	Yarım Daire Kemer	Kare Gövdeli Direk	X	X	X	X
Kayseri	8	Kasım Bey Camii Minberi	1710-1806	1840	X			Dikdörtgen Prizma	Çok Dilimli Kemer	Mukarnaslı Silindirik Sütun		X		X
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)		X		Dikdörtgen Prizma	Basık Kemer	Silindirik Ahşap Direk		X		X
Altınözü	10	Fatıklı Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		X		Dikdörtgen Prizma	Kap Kemer (Özgünde)	Kare Gövdeli Direk				
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı		X		Dikdörtgen Prizma	Çok Dilimli Kemer	Korint Başlıklı Sütun		X		
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	X			Dikdörtgen Prizma	Alt Nali kemer	Silindirik Sütun		X	X	X
			1578	16. Minber: 1578/ 16. Minber: 1578/ 20.yüzyıl başı			X	Dikdörtgen Prizma	Yarım Daire Kemer	Kare Gövdeli Direk		X	X	X

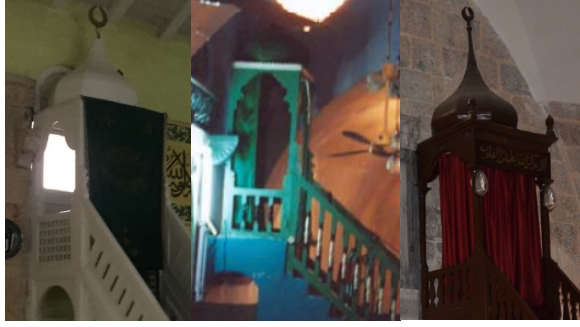
Tablo 8: Hatay İlçeleri Osmanlı minberlerinde Köşk Bölümü Düzeni

Resim 35: Habib en-Neccar Camii, Şeyh Ali Camii, Ulu Camii, İhsaniye Camii'nin Minber Köşk Bölümleri (Soldan Sağa)

Resim 36: Mahremiye Camii; Kasım Bey Camii; Kanuni Sultan Süleyman Camii, Fatıklı Camii Minber Köşk Bölümleri (Soldan Sağa)

Resim 37: Meydan Camii (Şancı, 2007); Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (Şancı, 2007); Sokullu Mehmet Paşa Camii Minber Köşkleri (Soldan Sağa)

19. yüzyıl Batılılaşma dönemi etkilerinin taşradaki yansıması olarak, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii (20. yüzyıl başı) (ahşap minber), Meydan Camii (19-20. yüzyıl), Kantara Camii ve Kiremitli Camii'nin minber köşklerinde armudi/soğanvari biçimli kubbeler mevcuttur. Kasım Bey Camii (14-16. yüzyıl) minberinde köşk, kare tabana yerleştirilen silindirik serpuşlu üçgen taş külah ile sonlanmaktadır (Resim 28, 30). Osmanlı'nın Erken, Klasik ve Geç Osmanlı mermer minberlerinde, âlemlerin pirinç madenden yapıldığı bilinmektedir.¹¹⁶ Habibi en-Neccar, Yeni Camii, Şeyh Ali Camii, Mahremiye Camii minberlerindeki âlemlerin özgün olduğu düşünülmektedir. Âlem uçları ise, hilal ve bazısında Allah lafzı yazısı ile sonlanmaktadır.

Hatay'daki Türk-İslam dönemi eserlerinde, Anadolu'nun diğer yörelerine kıyasla yoğun süsleme programı ile karşılaşılmaz. Tezyinat, mimari yapıların geneline yayılmamak ile birlikte, belirli noktalarda karşımıza çıkmaktadır. Süslemeye; şadırvan, sebil, taçkapı, minare, harimde; mihrap, minber gibi elemanlarda öne çıkmaktadır.¹¹⁷ Süslemeler; geometrik, bitkisel, yazı, yapısal öğeler ve renkli taş işçiliği olmak üzere beş gruba ayrılmaktadır.¹¹⁸ Bitkisel süslemeler; palmet, rumi, akantus, "C" kıvrımları, kıvrık dal, yaprak formları ve basit çiçek şeklindeki motifleri içermektedir (Tablo 9).

¹¹⁶ Bayrakal, *a.g.t.*, s.170.

¹¹⁷ Bkz. Şancı, *a.g.*, 2019, s. 724.

¹¹⁸ Hatay camilerinde süslemeler için detaylı olarak bkz. Şancı, *a.g.t.*, s.712-729; Kaya, *a.g.t.*, s.134-146. Murat Dedeoğlu, *Hatay Cami ve Mescitlerinde Taş Süsleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018, s.61-67.

Hatay İlçeleri Osmanlı Dönemi Minberlerinde Süslemenin Dağılımı												
İlçe	Sıra	MINBER	TARİHLENDİRME		MALZEME	Süsleme			Renkli Taş Süsleme	Mukarnas	Rozet/ Madalyon	Yazı
			Cami	Minber		Geometrik	Bitkisel	Dekoratif (Süslüme/Kemer)				
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	7.yüzyıl/ 13.yüzyıl	17-18. yüzyıl	Kesme Taş	X	X	X	X	X	X	X
	2	Habibi Neccar Camii Minberi	1271	18.yüzyıl	Kesme Taş	X	X	X	X	X		X
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	16. yüzyıl	Kesme Taş			X	X	X		
	4	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl	Ahşap	X		X				
	5	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	Kesme Taş	X	X	X	X	X	X	X
	6	Şeyh Ali Camii Minberi	19. yüzyıl yarısı	18-19. yüzyıl	Mermer	X	X	X	X			X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	Mermer	X	X	X	X	X		X
Payas	8	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1578	20.yüzyıl başı	Renkli Mermer			X	X	X	X	
Belen	9	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	Mermer		X	X				X
Yayladağ	10	Kasım Bey Camii Minberi	XII. yüzyıl'ın ilk yarısı (?)	14-16. yüzyıl	Kesme Taş	X		X				
	11	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16-17. yüzyıl	Kesme Taş		X	X			X	
Altınözü	12	Fatikli Camii Minberi	19. yüzyıl	20. yüzyıl başı	Kesme Taş	X	X	X				X

Tablo 9: Hatay İlçeleri Osmanlı Dönemi Minberlerinde Süslemelerin Genel Dağılımı

Palmet¹¹⁹, kıvrık çanak yaprakları arasında üç, dört ve yedişer dilim şeklinde farklı türevler ile mimari süslemede kullanılmıştır. Yöredeki palmetler, Selçuklu ve Osmanlı dönemi palmet tipolojisini yansıtmaktadır. Palmetler, minberlerde dairesel rozetler içerisinde merkezi kompozisyonlara bağlı işlenmiştir. Ayrıca, minberlerin aynalık altı kemer uçlarında ince dikey sap ucunda palmet verilmiştir. Ulu Camii (17-18. yüzyıl) minber korkuluklarında, rozetler içerisinde, yıldız çiçeği ile beş ve üç dilimli stilize palmetler mevcuttur. Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minber korkuluğundaki rozette farklı olarak üç dilimli palmetler, sapları merkezdeki altı dilimli çiçek etrafında altı üstlü kesişerek altı kollu yıldız oluşturmuştur. Ulu Camii (17-18. yüzyıl) minber aynalık altındaki üç sıra kemerli açıklıklar, dokuz dilimli, Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (16.-17. yüzyıl), Habibi en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl) ve Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minberindekiler ise üç dilimli palmetler ile sonlamaktadır (Resim: 38). Fakat örneklerde klasik üsluptaki stilize palmetler, kurgu yönünden birbirinden farklıdır. Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) aynalık altı ile kitabesi ucundaki üç dilimli palmetler ise, üslup açısından Kanuni Sultan Süleyman Camii (1553) ile İskenderun Sarıseki Kalesi (16. yüzyıl) kitabesindeki palmetler ile uyumludur.

Resim 38: Habibi en-Neccar Camii; Yayladağ Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (köşk üst pano ve aynalıktaki niş ucunda) Minberindeki palmet motifleri (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

¹¹⁹ Selçuklu dönemi palmetleri için Bkz. Selçuk Mülayim, “Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi”. *Anadolu*, 1976, s.141-153.

Gülbezek motifi¹²⁰, minberlerde oymalar ve dairesel kabara rozetler içerisine işlenmiştir. Antakya Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minber köşk tepeliğinde altı kollu yıldız çiçeği, Ulu Camii minber kapısı kilit taşında çiçek motifli kabara, Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (16-17. yüzyıl) minberi geçit kemerinin köşeliklerinde simetrik olarak dairesel sekiz kollu yıldız çiçeği rozetleri ile süslenmiştir. Antakya Ulu Camii (17-18. yüzyıl) minber korkuluğunda, dairesel rozet içerisinde; merkezde gülbezek motifinden gelişerek, onun etrafında 12 köşeli yıldız ve kıvrık dal düzenlemesi görülmektedir. Buradaki rozet hem bitkisel hem de geometrik motiflerin birlikte kullanılması ile yorumlanmıştır (Resim 39).

Resim 39: Yayladağı Şeyh Ahmet Kuseyri Camii (Geçit kemeri); Antakya Şeyh Ali Camii (Kapı kemeri kilit taşı); Antakya Ulu Camii (Köşk Üst Pano) minberindeki bitkisel motifli rozetler (Soldan Sağa)

Minberlerde, bitki dalı, çiçek, kıvrık dal, yaprak formlarına nadiren de olsa görülmektedir.¹²¹ Ulu Camii (17-18. yüzyıl) ve Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minber korkuluğundaki kare rozetler arasında basit çiçek motifi mevcuttur. Şeyh Ali Camii (19. yüzyıl) minberi korkuluğunda, Barok üslupta yaprak motifi yer almaktadır. Aynı minberdin, kapı tepeliğinde Ampir tarzda yumurta dizileri, üzengilerde akantus motifleri ve kitabelikte Barok üslupta “C”li bitki dalları görülmektedir. Lale, Barok, Rokoko ve Ampir dönemi¹²² üsluplarını, Hatay yöresi geleneksel taş süslemelerinde de görmek mümkündür. Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) ve Ulu Camii (17-18. yüzyıl) minber köşk tepeliklerinde, mukarnaslar iki farklı eksenle nöbetleşe yivli akant yaprakları ile hareketlendirilmiştir.¹²³ Akantlar, Antik ve Bizans dönemi sonrası, yöredeki Türk-İslam dönemi süslemeciliğinde de kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Camii (19-20. yüzyıl) minber aynasında, Barok tarzı yaprak ve

¹²⁰ Selçuklu dönemi kabara ve rozetlerinde gülbezek kullanımları için bkz Bahattin Yaman ve Çiğdem Önkol Ertunç, “XIII. Yüzyıl Anadolu Taçkapıları’nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar”, *İstem*, 17.332019, s.127-148; Yıldray Özbek, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002.

¹²¹ Süsleme örnekleri için bkz. Şancı, *a.g.t.*, s.716; Dede, *a.g.t.*, s.63.

¹²² Nuran İnci, “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, *Vakıflar Dergisi*, 19, 223-236; Servet Özkan, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarlık Akımları”, *Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, (Edit: Emre Kolay-Ahmet Yavuzylmaz), Ankara, 2024, s.349-374.

¹²³ Benzer yaprak formlarına, Adana Ulu Camii taç kapısı (1558) ve Kilis Canpolat Bey Camii Mihrabı gibi elemanlarda da sıklıkla karşılaşılmaktadır. Bkz.

yarı-natüralist çiçek motifleri mevcuttur.¹²⁴ Camilerde, dikey veya kıvrık saplar üzerinde, farklı dilimli yapraklara sahip stilize palmetler de görülmektedir. ¹²⁵Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl) ve Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minber aynasında klasik üslupta palmetler mevcuttur. Benzer tipteki palmetlere, Antakya'nın 18.-19. yüzyıl geleneksel konut mimarisinde görmek mümkündür (Resim: 40).

Resim 40: Antakya Ulu Camii ve Yeni Camii minber korkuluğunda geometrik süslemeli rozetler (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

Geometrik süsleme¹²⁶; Hatay minberlerinde¹²⁷, kare, eşkenar dörtgen, daire, altı kollu yıldız, sekiz köşeli yıldız, çok kollu yıldız gibi kapalı şekiller ve kırık çizgi gibi sonsuzluk kompozisyonlarını içermektedir. Habib en-Neccar Camii (17.-18. yüzyıl) ile Şeyh Ali Camii'nin minber kapı kanatlarında, merkezde altı köşeli yıldız

¹²⁴ Doğan Kuban "Rokoko Bezeme ve Barok", *Osmanlı Mimarisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

¹²⁵ Palmet tipolojisi için bkz. Selçuk Mülayım, Selçuklu Palmet Motiflerinin 'Tipolojisi', *Anadolu Dergisi*, 20, s.141-153.

¹²⁶ Türk ve İslam süsleme anlayışında mistik anlam, geometrik biçimler ve düzenlemelerin kurgusunda gizlenmiştir. Sembolik ve tevhide dayalı birtakım anlamlar yüklenen geometrik süslemeler, İslam dininin tevhid ilkesine bağlı olarak sonsuzluk prensibindedir. İslam mimarisinde, sanatçının soyuta yönelişinin olağanüstü bir ifadesi şeklinde simgeleşen geometrik tezeyinat; Emevi, Abbasi sonrası, Gazneli ve Karahanlılardan Büyük Selçuklulara ve oradan süzülüp İran ve Azerbaycan kanalı ile Anadolu'ya aktarılmıştır. İlhan Özkeçeci, *VII.-XIII. Yüzyıllarda İslam Sanatı, Doğu Işığ*, 2006, İstanbul, s.56; Ahmet Çaycı, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya: Palet Yayınları, 2017, s.23-72; Selçuk Mülayım, *Anadolu Türk Mimarisi'nde Geometrik Süslemeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1982, s.93; Gülsen Baş, *Diyarbakır'daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, s.390.

¹²⁷ Mustafa Bulut, "Osmanlı Ahşap Kapı ve Pencere Kanatlarındaki Kompozisyonlar ve Altın Üçgenler", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2020, 29, 45-62.

ve onun etrafında sonsuzluk prensibinde geometrik altı kollu yıldızlar ile süslenmiştir. Yeni Camii'nin (17.-18. yüzyıl) kündekari tekniğindeki minber kapısı yonca biçiminde altı kollu yıldızlar sonsuzluk anlayışında ele alınmıştır. Burada ayrıca, yapının hem harim hem de minber kapısında uyum gözlenmektedir. Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) ve Ulu Camii (17-18. yüzyıl) minber korkuluklarındaki kare rozetlerin merkezinde beş köşeli ve yıldız çiçekleri yerleştirilmiştir. Yayladağı Kasım Bey Camii (14-16. yüzyıl) minber korkuluğunda sekiz köşeli yıldız, kare ve elips form olmak üzere üç farklı geometrik motif uygulanmıştır. Ajurlu geometrik düzenleme sadece Kasım Bey Camii (14-16. yüzyıl) minberine ait özelliktir. Buna yakın benzer uygulamaya, Memlûk eseri Tarsus Eski Camii (1360) minberinde de görülmektedir. İhsaniye Camii'nin (1840) minber aynasında renkli taştan kare kompozisyonlar tekrarlanmıştır. Aynı desen, Yeni Camii minberi (17.-18. yüzyıl) aynalık kısmında vişneçürüğü ve siyah renkli taş kakmalar ile iç içe kurguludur. Fatikli Camii (19.-20. yüzyıl) minber korkuluğunda, eşkenar dörtgen mevcuttur. Osmanlı Geç dönem Barok sanatında yaygın kullanılan ışınsal çubuklu güneş kursları, Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin (20. yüzyıl başı) ahşap minber aynasında göbek süsü olarak görülmektedir.

12 minberin; 5'inde mukarnas¹²⁸ mevcuttur. Mukarnas¹²⁹, minberlerde kapı tacı, köşk sütun başlıkları ve köşk tepeliğinde dikkat çekmektedir. Minberlerdeki mukarnaslar, genellikle; üst üste ya da yan yana sıralanan sivri nişçik yuvaları ile badem biçimindedir. Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii minberine ait kapı tepeliği mukarnasları 16. yüzyıl Mimar Sinan devri mukarnasları ile uyumludur. Benzer üsluptaki mukarnaslar, Ulu Camii (17-18. yüzyıl)¹³⁰, Habib en-Neccar Camii (17-18. yüzyıl), İhsaniye Camii minberi, kapı tepeliğinde friz/korniş biçimindedir. Bunlardan farklı olarak, Habib en-Neccar Camii minberinin köşk, Yeni Camii (17.-18. yüzyıl) minber kapı tepeliğinde yüzeysel mukarnaslar ise, yerel üslupta yorumlanmıştır (Resim: 41-43). Bu tipteki mukarnaslar, yöre camilerinde; mihrap tepelikleri, harim giriş kapıları ve sütun başlıklarında da görülmektedir.¹³¹

¹²⁸ Mukarnas, sivri, yayvan ve konsolvari biçimli yuva veya prizmatik öğelerin üst üste bindirilmesi veya genişletilmesine dayanan üç boyutlu süslemedir. Bkz. Ayla Ödekan "Mukarnas Bezeme", Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, 1988, s.475-478.

¹²⁹ Mukarnas Hatay'daki geleneksel cami ve konut mimarisinde klasik ve yerel üslupta karşımıza çıkmaktadır. Antakya'daki camilerde; taçkapılar, son cemaat bölümü sütun başlıkları, mihraplar, minberler, camilerin dış duvar köşe pahlarında, minarelerin şerefe altı ve kaidelerinde mukarnaslar kullanılmıştır. Camilerdeki mukarnas benzemeler için bkz. Şancı, *a.g.t.*, 2006, s.717; Mihraplardaki mukarnaslar için Bkz. Osman Aytekin-Mustafa Kaya, "Hatay'daki Osmanlı Mihraplarında Öne Çıkan Özellikler", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, (Edit. Güler Yılmaz- Rafet Çavuşoğlu-Mehmet Kulaz, Hiper Yayınevi, İstanbul 2019, s.239-276.

¹³⁰ Antakya Ulu Camii'nin mukarnas bezemeleri için bkz. Mine Temiz, "Antakya Ulu Cami Külliyesi", *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, (19-21 Ekim)*, C.2, Eskişehir, 2011, s.771-778.

¹³¹ Osman Aytekin ve Mustafa Kaya, "Hatay'daki Osmanlı Mihraplarında Öne Çıkan Özellikler", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları, Hiper Yayınevi, İstanbul, 2019, 239-276; Kaya, a.g.t.,141.*

Resim 41: Habib en-Neccar Camii, Yeni Camii ve Mahremiye Camii Minber Köşkü Sütunce Başlığındaki Mukarnas Detaylar (Soldan Sağa)

Resim 42: Habib en-Neccar Camii; Ulu Camii Minberinin Kapı Tepeliği Mukarnasları

Resim 43: Yeni Camii Minberi ve Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii Minber Tepeliği Mukarnas Sırası (Soldan Sağa)

Yapısal öge olarak silme¹³², hem mimari de hem de minberlerde sınırlayıcı işlevinin yanı sıra yüzeylere estetik görünüm kazandırmaktadır. Silmeler, oluklu, yivli ve düz satırlı şeritler hâlinde minberlerin kaide, aynalık, giriş ve köşk bölümünde görmek mümkündür. Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Şeyh Ali Camii (19. yüzyıl) ve Yeni Cami, İhsaniye Camii (1840) minberlerinde silmeler yer almaktadır.

Yazı, cami mimarisine tevhidi ve İslami karakter kazandıran öğedir. İncelenen minber kitabeleri, Kur'an-ı Kerim'den alınan ayet alıntıları ile oluşturulmuştur.¹³³ Bu yazılar, Arapça ve sülüs karakterde minberlerin kapı alınlık panolarına işlenmiştir. 12 minberin 7'sinde özgün kitabe mevcuttur (Tablo 10). Habib en-Neccar Camii; Yeni Camii (17.-18. yüzyıl), İhsaniye Camii (1840), Antakya Şeyh Ali Camii (19. yüzyıl), Ulu Camii (17-18. yüzyıl), Belen Kanuni Sultan

¹³² Hatay camilerinde silme kullanımları için bkz. Dedeoğlu, *a.g.t.*, s.67,68.

¹³³ Ayet kitabeleri, Selçuklu ve Osmanlı dönemi minberlerinde sıklıkla uygulanmıştır. Bkz. Mehmet Zeki Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s.23-77; Selçuklu dönemi minberlerinde ayetlerin kullanımında çeşitlilik mevcuttur. Bkz. Kurtişoğlu, *a.g.e.*, 2015, s.281.

Süleyman Camii (19-20. yüzyıl) minber kitabelerinde Kur'an-ı Kerim'den, Cuma suresi 9. ayeti tekrarlanmıştır. Bu sürenin, Cuma namazlarında verilen hutbe ile özdeşleştiği ve buna istinaden minberlerde yer aldığı anlaşılmaktadır. Fatikli Camii (20. yüzyıl başı) minber kapısında, Bakara suresi'nin 149. ayeti okunmaktadır (Resim: 44, 45). Payas Sokullu Mehmet Paşa Camii minberinde; kapı alınlığında Besmele-i Şerif ve köşk alınlığında ise Rad suresi 27-28. Ayetinden kesit verilmiştir.¹³⁴

HATAY İLÇELERİ OSMANLI DÖNEMİ MINBERLERİNDE KİTÂBE ÖZELLİKLERİ					KİTÂBE							
İlçe	Sıra	MİNBER	TARİHLENDİRME		Malzeme			Yazı Hatı		Ayet	Var	Yok
			Cami	Minber	Mermer	Taş	Ahşap	Ta'lik	Sülüs			
Antakya	1	Ulu Camii Minberi	13.yüzyıl (Memlük)	17-18. yüzyıl	X				X	Cuma Süresi, 9	X	
	2	Habib en-Neccar Camii Minberi	13.yüzyıl / 17-18.yüzyıl	17-18. yüzyıl	X				X	Cuma Süresi, 9	X	
	3	Mahremiye Camii Minberi	16. yüzyıl	17. yüzyıl		X						X
	4	Yeni Camii Minberi	16. yüzyıl	17-18. yüzyıl	X				X	Cuma Süresi, 9	X	
	5	Şeyh Ali Camii Minberi	16.yüzyıl	18-19. yüzyıl	X				X	Cuma Süresi, 9	X	
	6	Meydan Camii Minberi	16. yüzyıl	19-20. yüzyıl			X					X
	7	İhsaniye Camii Minberi	1710-1806	1840	X				X	Cuma Süresi, 9	X	
Yayladağı	8	Kasım Bey Camii Minberi	13-14. yüzyıl (?)	15-17. yüzyıl (?)		X						X
	9	Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Camii Minberi	16. yüzyıl	16.17. yüzyıl		X						X
Altınözü	10	Fatikli Camii Minberi	1876/ 19. yüzyıl	20. yüzyıl başı		X			X	Bakara Süresi, 149	X	
Belen	11	Kanuni Sultan Süleyman Camii Minberi	1553	19-20. yüzyıl	X					Cuma Süresi, 9	X	
Payas	12	Sokullu Mehmet Paşa Camii Minberi	1574	İlk Minber: 1578/ İkinci Minber: 20.yüzyıl başı			X	X		Ra'd Süresi 27-28	X	

Tablo 10: Hatay ilçeleri Osmanlı Minberlerinde Kitabelerin Değerlendirilmesi

Resim 44: Antakya Habib en-Neccar Camii; Antakya Yeni Camii (Kaya, 2016); Antakya İhsaniye Camii (Şancı, 2006, Soldan Sağa)

Resim 45: Antakya Şeyh Ali Camii; Antakya Ulu Camii, Belen Kanuni Sultan Süleyman Camii minber kitabeleri (Kaya, 2016, Soldan Sağa)

Sonuç

Araştırma kapsamında, Antakya, Altınözü, Yayladağı, Belen ve Payas olmak üzere beş ilçe merkezinde yer alan, toplam 12 minber sanat tarihi araştırma disiplini

¹³⁴ Erişim: <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Ra'd-suresi/1734/27-28-ayet-tefsiri> Erişim Tarihi: 09.12.2025.

çerçevesinde incelenmiştir. Makalede, 06.02.2023 tarihinde meydana gelen depremde tahribata uğrayan cami ve minberler, arşiv verileri ile güncel durumları karşılaştırmalı olarak ele alınmış ve belgelenmiştir.

İncelenen 12 minberin; 5'i taş, 6'sı mermer ve 2'si ise ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Minberler; malzeme kullanımı açısından yerel özellikler göstermektedir. Habib en-Neccar Camii, Ulu Camii ve Yeni Camii minberleri, Klasik dönemin mermer minber üslubunu devam ettirirken, diğer minberler geleneksel mimaride yoğun tercih edilen taş malzeme ile inşa edilmiştir. Mermer ve renkli taş, bölgede anıtsal özellik taşıyan büyük camilerde kullanılmıştır. Böylece, bani ve ustaların tercihinə göre, pahalı, işlenmesi ve temini zor olan mermer kullanımı ile minberlerin; harimdeki estetik ve simgesel yönü öne çıkarılmıştır. Renkli taş, mermer, taş ve ahşap malzemeler ise, yöredeki taş ocaklarından temin edilmiştir.

İncelenen eserlerden, İhsaniye Camii (1840), Kanuni Sultan Süleyman Camii (H.1335/M. 1919) ve Şeyh Ali Camii (H.1320 (M.1902) minberleri dışında, rakam veren herhangi minber kitabesi yoktur. Minberler, üslup kritiğine göre 16.-20. yüzyıl aralığında inşa edilen Osmanlı minberleridir. Minber kitabelerini ise, Kur'an-ı Kerim içerikli ayetler oluşturmaktadır. Bu ayetler, Cuma ve Bayram namazındaki hutbe ile ilgili referanslar içermektedir. Bunun dışında, minberlerde usta veya bani adlarına da rastlanmamıştır. Minberlerde, tarih/usta imzasına yer verilmemesi, yerel ustaların tercihleri ve mütevazı tutumlarıyla açıklanabileceği gibi, mihrap ve minber gibi iki litürjik elemanın, harimde taşıdığı simgeselliği ve kutsiyetiyle ilişkilendirilebilir. Bu doğrultuda, yöre mihraplarında olmadığı gibi minberlerde de ustalar anonimdir. Fakat yörede, 18-19. yüzyıl Osmanlı esnaf teşkilatında adı geçen neccar ve 32 mimar adının varlığı taşrada faaliyet gösteren mimarlık ocağının veya teşkilatının olduğunu da unutulmamalıdır.

Minberlerin ölçüleri, camilerin boyutlarına göre farklılıklar göstermektedir. En büyük minber, yaklaşık 0.88 x 3.81 x 5.93 m ölçüleriyle Şeyh Ali Camii'ne; en küçük minber ise 0.70 x 2.79 x 3.91 m ölçüleriyle Yayladağı Kasım Bey Camii'ne aittir. Genel olarak minberler, büyük camilerde anıtsal, küçük camilerde ise orta ölçeklerde ele alınmıştır. Minberler, genellikle camilerin ölçeği ile uyumlu boyutlara sahiptir.

Minberler, genel olarak Osmanlı dönemi minber üslubunu yansıtmaktadır. Minberler, *Klasik ve Osmanlı Geç Devir* olmak üzere iki farklı üslup ve tipolojik yaklaşım sergilemektedir. Klasik mermer minberler, başkentteki (İstanbul) 16. yüzyıl Klasik Osmanlı dönemi mermer minber üslubunun, taşraya yansıyan geç tarihli örnekleri olduğu görülmektedir. Renkli taşın kullanıldığı mermer ve taş minberler ise, komşu sanat çevresindeki; Adana, Kilis, Gaziantep ve Suriye'deki Osmanlı- Memlûk dönemi minber sentezini içermektedir. Bu açıdan, minberler renkli taş kullanımı açısından Anadolu minberleri arasında *Güneyli Etkileri* yansıtmaktadır. Klasik şemalarda inşa edilen geç tarihli taş ve ahşap minberlerde ise, malzeme ve mimari detaylarda kısmen de olsa Osmanlı Batılılaşma dönemi

etkilerini de görmek mümkündür. Mermer ve taş minberlerin kısmen de olsa mimari ve süsleme detaylarında; *Eklektik Üslub*'un yansımalarını görmek mümkündür.

Minberlerin tamamına yakınında kaide kullanımı görülmektedir. Mermer ve ahşap minberlerin bazısında, taş kaideler kullanılmıştır. Mermer minberlerde (Ulu Camii, Habib en-Neccar Camii, Yeni Camii), minberin zeminle ilişkisi, kesme taş kaidelerle kesilmiştir. Bunun nedeni, taşın mermere göre daha çok yük taşıması, zeminden gelebilecek darbe, çatlama, nem ve rutubete karşı daha dayanıklı olmasıdır. Minberlerin tamamında, dik üçgen aynalık tercih edilmiştir. Bu aynalık düzeni, minberin kuruluşu ile ilgili olup, yan aynalıklar ise silmeler dışında genellikle sadedir. Meydan Camii dışında minberlerde köşebent kullanılmamıştır. Köşebent, ahşap minber dışında, mermer ve taş minberlerde pek uygulanmamıştır. Aynalık altlıkları, Erken ve Klasik Osmanlı minberleri gibi kemerli açıklıklar ile düzenlenmiş ve bu bölüm aynalığın parçası olarak ele alınmıştır. Kemerli açıklıklar, erken ve geç tarihli minberlerde görülürken, taş minberlerde küçük niş (Şeyh Ahmet Kuseyri Camii) dışında pek uygulamamıştır. Geçit bölümleri, farklı kemer formları ile iki yanda geniş açıklık hâlinde bırakılmıştır. Sivri kemerli geçitler, mermer ve taş olmak üzere eski minberlerde uygulanmıştır. Yuvarlak kemer ise hem eski hem de geç tarihli minberlerde mevcuttur. Bursa kemeri ise, yöye yabancı kemer çeşidi olup, menzil külliyesi yapısı Payas İç Kale Mescidi mihrabının etkisi ile kullanım alanı bulduğu düşünülmektedir. Minber korkulukları, genellikle kapalı düzendedir. Şeyh Ali Camii'nde mermer ve Şeyh Ahmet Kuseyri Camii'nde ahşaptan kafesli korkuluk düzeni de yer almaktadır. Minber merdivenlerinde, 6-12 arasında basamak sayısı mevcuttur. Minberlerde, basamak sayısı, caminin ölçeği ve minberin boyutuna göre değişebilmektedir. Minberlerin basamak sayısında standart bir uygulama yoktur. Minber kapıları, genellikle dikdörtgen çerçeveli ve yuvarlak kemer açıklıklı düzenlenmiştir. Klasik tarz minberlerden, Ulu Camii, Habib en-Neccar Camii, Yeni Camii ve Şeyh Ali Camii'nin minber kapıları geometrik süsleme ve işçilikleri ile özgün niteliktedir. Minber kapı taçlarının, oyma-kabartma zülfeli tac yerine, yüzeyel mukarnas sırası veya basit silmeler ile ele alınması yerel üsluptur. Baldaken köşk, yöre ve yakın çevredeki Osmanlı ve Memlûk minberlerinde en sık tercih edilen köşk biçimidir. Bu yönüyle, Hatay'daki Osmanlı dönemi minberlerinde, Memlûk dönemi minberlerindeki üzeri kubbe ile sonlanan baldaken köşk düzeni tercih edilmiştir.

Minberlerde; geometrik, bitkisel, yazı ve silme olmak üzere dört farklı süsleme tespit edilmiştir. Bunlar arasında, bitkisel ve geometrik süsleme, minberlerin yan cephelerinde uygulama alanı bulmuştur. Renkli taş işçiliği, camilerin taç kapı, mihrap ve minberlerde nadiren de olsa kullanılmıştır. Süsleme programı, yöredeki mimari eserler ile birlikte minberlerde de yapıdan yapıya değişmektedir. Caminin asli unsuru mihrap ve minberlerde süslemenin az olması ise, üç farklı neden ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, yörede farklı zamanlarda meydana gelen depremlerin, mimari eserlerde ciddi oranda tahribatlar yaratması, mimari eserlerin onarım kitabelerinden hareketle tarihsel süreç içerisinde defalarca

yenilenmesi ve buna bağılı olarak birtakım özgünlüklerini kaybetmesi ile ilgilidir. İkincisi, yörede anıtsal ölçekte ve zengin süsleme programına sahip yapıların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu tür nitelikli yapılar, çoğunlukla Osmanlı devlet adamları ya da ekonomik gücü elinde bulunduran yerel baniler tarafından, birer itibar göstergesi olarak inşa ettirilmiştir. Buna karşılık, küçük ölçekli yerel banilerin yaptırdığı yapılarda daha yalın ve sade bir süsleme anlayışının hâkim olduğu gözlemlenmektedir. Üçüncü durum ise, yörenin başkent (İstanbul) sanat pratiklerine uzak oluşu buna bağılı olarak yerel ustaların tercihi ve ağırlıklı olarak yakın çevredeki Kuzey Suriye etkilerinde (Osmanlı-Memlûk) gelişme olanağı bulması ile yorumlanmaktadır.

Bunun yanı sıra, Avrupa etkili süslemelerde dönemin bezeme anlayışının yanı sıra, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede etkisini artıran İngiliz varlığı ve özellikle 20. yüzyılda belirginleşen Fransız nüfuzu da önemli rol oynamıştır. Bu bağlamda, yörenin 19.-20. yüzyıl mimarisi ile süsleme anlayışında İngiliz ve özellikle Fransız etkilerinin (Fransız Neoklasizmi) belirgin olduğu; bu etkilerin yerel unsurlarla birleşerek, mimari ve süslemeye Eklektik Üslup ile yansıdığı görülmektedir.

Kaynaklar

- Apa, Gülay, *Osmanlı Dönemi Selâtin Cami Minberleri*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya 2007.
- Apa, Gülay, “Erken Dönem Osmanlı Selâtin Cami Minberleri”, *İstem Dergisi*, 11, 2008, s.249-277.
- Arı, Bülent, “Hatay Velilerinden Şeyh Ahmet Kuseyri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.8, Sayı 16, Hatay, 2011, 375-386.
- Aslanapa, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul, 1986.
- Aytekin Osman- Kaya Mustafa, “Hatay’daki Osmanlı Mihraplarında Öne Çıkan Özellikler”, *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları*, (Edit. Güler Yılmaz- Rafet Çavuşoğlu- Mehmet Kulaz, Hiper Yayınevi, İstanbul 2019, s.239-276.
- Baltacı, Cahid, “İslâm Medeniyetinde Câmî”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, 225-241.
- Baş, Gülsen, *Dişarbakır’daki İslam Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2013.

- Başkan, Seyfi, “Ortaçağ Anadolu Türk Mimarisinde Renkli Taş İşçiliği”, *Kültür ve Sanat*, 2/8, İstanbul, 1990, s.50-60.
- Bayrakal, Sedat, “İzmir Minberleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 2004, 13, 2, s.19-49.
- Bayrakal, Sedat, *Erken Osmanlı Dönemi Minberleri (1300-1500)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 2007.
- Bayrakal, Sedat, *Erken Dönem Osmanlı Minberleri*, Gökkuşbu Yayınları, Ankara, 2000.
- Bozkurt, Nebi, “Ravza-i Mutahhara”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul 2007, s.475.
- Bozer, Rüstem, Ortaçağ Anadolu Türk Ahşap Sanatında Kündekari Tekniği, *Türkler Ansiklopedisi*, 7, s.911-916.
- Bulut, Mustafa, “Osmanlı Ahşap Kapı ve Pencere Kanatlarındaki Kompozisyonlar ve Altın Üçgenler”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2020, 29, s.45-62.
- Buhârî, Fadlı Salati Mescidi Mekke, 5; Müslim, Hac, 92; Müsned, 2/36, 236, 450, 534; 4/41).
- Burak, Başak, “Adana Yağ Camii, Ulu Camii ve Hasanağa Camii Minberlerinde Üslup Özellikleri”, *Sanat ve İnsan Dergisi*, 7, 2023, s.23-30.
- Can, Yılmaz, “Minberin Cami Mimarisine Katılımı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008, 8/2, s.9-30.
- Can, Mesut, “Tarihte Minbere Yüklenen Sembolik ve Terminolojik Anlamlar Üzerine Bazı Tespitler”, *Bilimname*, 39, 2019, s.413-445.
- Can, Mustafa, “Hatay’ın İşgali ve Kurtuluşu”, *Millî Mücadele’nin Yerel Tarihi 1918-1923 (Kabramanmaraş, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep, Hatay, Mersin, Osmaniye, Adana)*, (Editör: Mustafa Göleç, vd.), Cilt 4, 2024, s.1-38.
- Çakar, Enver, “16. Yüzyılda Antakya Vakıfları (1550 Tarihli Evkaf Defterine Göre)”, *Vakıflar Dergisi*, 2015, s.67-96.
- Çam, Nusret, *İslamda Sanat Sanatta İslam*, Akçağ Yayınları, 6. Baskı, Ankara, 2016.
- Çam, Nusret, “Ramazanoğulları Beyliği Mimari Eserlerinden Adana Ulu Câmii”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, 1982, s.129-157.
- Çaycı, Ahmet, *İslam Mimarisinde Anlam ve Sembol*, Konya: Palet Yayınları, 2017, s.23-72.
- Çelik, Mehmet Yusuf, *Memlûkler Döneminde Antakya (1268-1516)*. Kömen Yayınları, Konya, 2021.
- Detseli, Naciye, “Selçuklu dönemi ahşap minberlerine bir örnek: Konya Alâeddin Camii Minberi”, *İstem*, 2019, c.33, s.213-239.
- Dedeoğlu, Murat, *Hatay Cami ve Mescitlerinde Taş Süsleme*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2018.
- Demiriz, Yıldız, “XIV. Yüzyılda Ağaç İşleri”, *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)*, (Haz: Oktay Aslanapa), MEB, Ankara 1977, s.61-71.
- Demir, Ataman, *Çağlar İçinde Antakya*, Akbank Yayınları, İstanbul, 1996.
- Doğan, Tuncer, *Gaziantep Türk İslam Dönemi Mimari Süslemeleri*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Van, 2013.
- Downey, Glanville, *A History of Antioch In Syria, from Seleucus to the Arap Conquest*, Priceton Üniv., New Jersey, Priceton, 1961.
- Dündar, Abdülkadir, *Kilis’teki Osmanlı Devri Mimari Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

- Erdoğan, Muzaffer, “Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri”, *Vakıflar Dergisi*, 1968, 7, s.149-205.
- Ersoy, Ayla, XV. *Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1993.
- Eser, Erdal, “Anadolu Suriye Sanat İlişkileri”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı* 2, (Edit. Ocağ Ahmet Yaşar ve Kenan Bilici), Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006, s.67-73.
- Gündüz, Ahmet, XVI. *Yüzyılda Antakya Kazısı (1550-1584) Antakya*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Hatay, 2009.
- Kahraman, Ali Seyit,- Dağlı, Yücel, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri- Antakya- Şam- Urfa- Maraş- Sivas- Gazze- Sofya- Edirne*, Cilt 3, Kitap 1, YKY, İstanbul 2006, s.60-63.
- Kara, Adem, 19. *Yüzyılda Bir Osmanlı Şebri Antakya*, Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005.
- Kaya, Mustafa, *Hatay Mibrapları*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van, 2018.
- Kerametli, Can, “Osmanlı Devri Ağaç İşleri Tahta Oyma Sedef Bağ ve Fildişi Kakmalar”, *Türk Etnografya Dergisi*, 1961, s.5-13.
- Korkmaz, Hüseyin, vd., “Hatay Coğrafyası”, *T.C. Hatay Valiliği Yayını*, (Editör: Yakup Bulut), Hatay, 2011, s. 2-38.
- Kuban, Doğan, “Rokoko Bezeme ve Barok”, *Osmanlı Mimarisi*, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Kuran, Aptullah *Mimar Sinan*, İstanbul, 1986.
- Kurtişoğlu, Gülay Apa, *Anadolu Selçuklu Dönemi Ahşap Minberleri*, Selçuklu Belediyesi Yayını Konya, 2015.
- Kühn, Miriam, “The Epigraphical Program of Mamluk Minbars: Religious and Quranic Inscriptions Emphasizing Minbars as a Site for Preaching”, *Journal of Material Cultures in the Muslim World*, 2023, 4/1, 35-77.
- Kühn, Miriam, *Mamlukische Minbare: Islamische Predigtkanzeln in Ägypten, Syrien, Libanon, Israel und den Palästinensischen Autonomiegebieten zwischen 1250 und 1517*, V&R Unipress 2019, s.35-77.
- Manaz, Abdullah, *Suriye'nin Başkenti Şam'da Türk Dönemi Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 1992, s.1-150.
- Müderrişoğlu, Fatih, “Bir Osmanlı-Türk Şebri Olarak Belen”, *Vakıflar Dergisi*, 1994, s.237-272.
- Müderrişoğlu, Fatih, 16. *Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda İnşa Edilen Menzîl Külliyyeleri*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1993.
- Müderrişoğlu, Fatih, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Akdeniz'deki İskelesi Payas ve Sokullu Mehmed Paşa Menzîl Külliyesi”, *Dokuzuncu Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi (23-27 Eylül 1991)*, *Bildiriler*, C.2, Ankara 1995, s.513-524.
- Mülayim, Selçuk, “Selçuklu Palmet Motiflerinin Tipolojisi”. *Anadolu*, 1976, s.141-153.
- Mülayim, Selçuk, *Anadolu Türk Mimarisi'nde Geometrik Süslemeler*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1982.
- Jasser, Lamia, Salem Khalaf, Abbas Sabbağ, ve Adnan Mamo, *Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İçinde-Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin*

- Envanteri*, (Düzenleyen: Ahmet Özpav ve İbrahim Yakar), Gaziantep Üniversitesi, Ankara-Gaziantep, 2010, s.1-691.
- Sahillioğlu, Halil, “Antakya”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:3, İstanbul 1991, s.228-232.
- Şancı, Fuat, *Hatay İli’nde Türk Mimarisi I*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006.
- Şancı, Fuat, *Hatay İlinde Türk İslam Mimarisi*, Merdiven Yayınevi, Ankara 2019, 724.
- Tekin, Mehmet, “Hatay’da Osmanlı Dönemi Eserlerine Bir Bakış”, *Ortadoğu’da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları*, C:1, Ankara, 2001, s.553-556.
- Temiz, Fehime, Mine, “Habibi-i Neccar Külliyesi ve Özellikleri”, *Habib en-Neccar Hazretleri Tanıtım Dergisi*, 1, Antakya 2013, s.33-35.
- Temiz, Fehime Mine, “Osmanlı Döneminde Antakya’nın Kentsel Gelişim Sürecine Bir Bakış”, *IX. Ortaçağ-Türk Dönemi Kazı Sonuçları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 21-23 Nisan*, Erzurum 2005, s.425-438.
- Temiz, Fehime Mine, “Antakya Ulu Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2019, Ankara s.622-623.
- Temiz, Fehime Mine, “Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, 1, 2004, s.13-17.
- Temiz, Fehime, Mine, “Şenköy Şeyh Ahmet Kuseyri Külliyesi”, *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ -Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Sivas Türkiye, 18-20 Ekim 2012, c.2, s.733-747.
- Temiz Fehime, Mine, “Antakya Ulu Cami Külliyesi”, *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi, (19-21 Ekim)*, C.2, Eskişehir, 2011, s.771-778.
- Fehime Mine Temiz, New architectural formations on the Mandate-Era Kurtuluş street in Antakya. *Chronos-Revue d’histoire de l’Université de Balamand, Numéro spécial, Antioche, Temps et Sociétés*, 2006, 13: 181-230.
- Fehime Mine Temiz; Emre Kolay, “Fransız İşgali Altındaki Antakya’nın Değişen Mimari Çehresine Bir Örnek: Saray Caddesi Kuseyri Binası”. *Hatay (Anavatana Katılışının 80. Yıl Armağanı)*, 2019, s.284-313.
- Top, Mehmet ve Erkan Koç, “Diyarbakır’daki Osmanlı Dönemi Öncesi Cami ve Mescitleri”, (Edt. İrfan Yıldız), *Diyarbakır Valiliği Yayını*, Diyarbakır, 2011, s.227-256.
- Türkmen, Ahmet Faik, *Mufassal Hatay (Tarih-Coğrafya--Edebiyat-İçtimai Durum- Lengüistik Durum-Folklor-Etnografya ve Hatay Davasını İhtiva Eden 4 Cilt)*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1937, s.1-264.
- İnci, Nuran, “18. Yüzyılda İstanbul Camilerine Batı Etkisiyle Gelen Yenilikler”, *Vakıflar Dergisi*, 19, s.223-236.
- Oral, Zeki, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, 5, Ankara 1962, s.23-77
- Oral, Mehmet, Zeki, “Anadolu’da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri”, *Vakıflar Dergisi*, V, Ankara 1962, s.23-77.
- Ödekan Ayla, “Mukarnas Bezeme”, Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1, 1988, s.475-478.

- Ödekan, Ayla, “Minber”, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, Cilt 2, İstanbul 1997, s. 1259-1260.
- Öney, Gönül, “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 3, İstanbul 1970, s.135-150.
- Özbay, Ender, “Hatay-Aşağı Asî Havzası Kırsal Mimarisinde Yapı Ustaları, Gelenekleri ve Terminolojisi Üzerine Bir Araştırma”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, 2023, 32: 389-429.
- Özbek, Yıldırım, *Osmanlı Beyliği Mimarisinde Taş Süsleme (1300-1453)*, T.C Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002.
- Özdemir, Rıfat, *Antakya Esnaf Teşkilâtı (1709-1860)*, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları, Antakya, 2002.
- Özkeçeci, İlhan, *VII.-XIII. Yüzyıllarda İslam Sanatı, Doğu İşığı*, 2006, İstanbul, s.56.
- Özkan, Servet, “Batılılaşma Dönemi Osmanlı Mimarlık Akımları”, *Osmanlı Sanatı ve Mimarisi*, (Edit. Emre Kolay-Ahmet Yavuzıılmaz), Ankara, 2024, s.349-374.
- Ramazanoğlu, Gözde, “Tarsus’un Kalbinde: Tarihi Tarsus Camilerine Bakış”, *Türk İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus*, Mersin 2010, s.318-342.
- Yaman Bahattin ve Önkol Ertunç, Çiğdem “XIII. Yüzyıl Anadolu Taçkapıları’nda Kullanılan Madalyon ve Kabaralar”, *İstem*, 17/33, 2019, s.127-148.
- Yastı, Nalan -vd., *Hatay Kültür Envanteri*, Hatay Valiliği Yayınları, C.I, Ankara, 2011.
- Yıldız, Şenay Özgür, “Gaziantep Camilerinde Görülen Bazı Güneylî Etkiler”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 2016, 25/1, s.85-110.

Extended Summary

The origin of the minbar, one of the principal liturgical furnishings of Islamic religious architecture after the mihrab, can be traced back to the Prophet Muhammad (peace be upon him), who initially delivered his sermons while standing or leaning against a date-palm trunk (Ḥanīn al-Jidh). As the Muslim community in Medina grew, a simple three-stepped wooden pulpit was presented to him, marking the earliest form of the minbar. During the Umayyad period, the minbar evolved into an independent architectural component of the mosque, assuming not only a functional role but also becoming a symbolic representation of religious and political authority. This transformation laid the foundation for the diversification of minbars throughout the Islamic world in terms of architectural layout, form, material, and decorative treatment.

The present study examines the Ottoman-period minbars located in the district centers of Hatay Province. Within the framework of art historical methodology, twelve surviving Ottoman minbars were investigated with regard to their architectural design, plan typology, construction techniques,

materials, and decorative characteristics. The research is based on field surveys, architectural measurements, photographic documentation, and an extensive review of the relevant literature. The examined examples were constructed predominantly of stone and marble, while timber was employed in several late-period examples. Although none of the minbars preserve foundation or craftsmen's inscriptions, they can be dated between the sixteenth and twentieth centuries based on the construction dates of the mosques to which they belong. Their inscriptions consist primarily of Qur'anic verses. The absence of dated inscriptions or craftsmen's signatures may be interpreted as reflecting the Ottoman tradition of anonymous craftsmanship practiced by local artisans, while also relating to the sacred and symbolic status attributed to the mihrab and the minbar as the two principal liturgical elements within the mosque sanctuary.

Although the examined minbars differ in scale, construction materials, and architectural details, they generally conform to the established Ottoman minbar typology. Their dimensions vary according to the scale of the mosques in which they are located. The largest example belongs to the Sheikh Ali Mosque, measuring approximately 0.88 x 3.81 x 5.93 m, whereas the smallest is found in the Kasım Bey Mosque in Yayladağı, measuring 0.70 x 2.79 x 3.91 m. The staircases contain between six and twelve steps, indicating that no standardized number of steps was adopted in Ottoman practice. Architecturally, the minbars characteristically feature triangular side panels (aynalık), sub-canopy spaces articulated with various arch forms, rectangular entrance openings with or without wooden doors, and domed baldachin kiosks. The preference for domed baldachin canopies reflects a tradition widely encountered in the architectural heritage of Southeastern Anatolia and the Mamluk artistic sphere.

Typological and stylistic analyses demonstrate that the Hatay minbars exhibit two principal architectural traditions: the Classical Ottoman style and the Late Ottoman style. The marble examples belonging to the classical tradition represent provincial interpretations of the sixteenth-century marble minbar type developed in Istanbul. In contrast, examples employing polychrome stone display strong artistic affinities with the architectural traditions of Southeastern Anatolia and Northern Syria. Particularly noteworthy are the use of alternating coloured stone, distinctive masonry techniques, and architectural details closely associated with the Ottoman-Mamluk artistic tradition observed in Adana, Kilis, Gaziantep, and Syria. Consequently, the Hatay minbars constitute a distinctive regional group within Ottoman minbar architecture in Anatolia, reflecting the cultural and artistic interactions of southern Anatolia and northern Syria. Furthermore, several late stone and wooden examples preserving the classical layout reveal limited yet discernible influences of nineteenth-century Ottoman Westernization. Eclectic stylistic tendencies are likewise observable in certain architectural and ornamental details of the marble and stone minbars.

With only a few exceptions, the decorative repertoire of the examined minbars is remarkably restrained. Ornamentation is generally confined to limited applications of polychrome stone, geometric and vegetal motifs, and

epigraphic decoration. As observed in the broader architectural heritage of the region, the decorative programs vary from one monument to another but consistently reflect a modest provincial aesthetic. This restrained decorative character may be explained by Hatay's geographical distance from the artistic centre of Istanbul and the predominance of regional provincial artistic traditions.

Another significant aspect of the study concerns the destruction inflicted upon Hatay's immovable cultural heritage by the earthquakes of 6 February 2023. Many historic mosques in Antakya, the district most severely affected by the disaster, together with their original architectural furnishings including numerous minbars were either heavily damaged or completely destroyed. Accordingly, this research not only documents the typological and stylistic characteristics of the surviving Ottoman minbars of Hatay but also records their condition before and after the earthquakes, thereby providing an important scientific inventory for the conservation of cultural heritage. In this respect, the study contributes to the documentation of Ottoman Period minbars in Hatay, clarifies their position within the broader tradition of Anatolian Ottoman minbar art, and establishes an academic foundation for future conservation, restoration, and restitution projects.